

Till statsrådet Mona Sahlin

Regeringen beslutade den 21 mars 2002 att bemyndiga statsrådet Britta Lejon att tillkalla en särskild utredare för att undersöka och analysera frågor som rör allmänna samlingslokaler. Utredaren hade enligt direktiven (Dir. 2002:40) tre huvuduppgifter:

- utreda i vilken utsträckning de allmänna samlingslokalerna är tillgängliga för det lokala föreningslivet samt olika gruppers användning av lokalerna,
- undersöka och analysera vilken betydelse de allmänna samlingslokalerna och det stöd som utgår för dessa lokaler har för närsamhället, särskilt när det gäller invånarnas deltagande i samhällslivet och i de politiska processerna,
- utreda effekterna av det statliga stöd som lämnas för allmänna samlingslokaler.

Med stöd av bemyndigandet förordnades fr.o.m. den 21 mars 2002 riksdagsledamoten Kjell Nordström som särskild utredare. Den 8 maj 2002 förordnades ämnesråd Charlotta Wickman och departementssekreterare Joachim Waern som sakkunniga i utredningen. Regionsekreterare Elving Andersson, handläggare Marie Eriksson, utredare Leif Götesson, egenföretagare Eva Johansson, utvecklingschef Eva Karlsson, utredare Peter Malmsten, departementssekreterare Jenny Tunér, departementssekreterare Ebba Vallgård, sektionschef Ants Viirman och departementssekreterare Yogesh Kumar förordnades som experter i utredningen. Den 4 oktober 2002 förordnades vice VD Ulf Gustafsson som expert i utredningen. Den 1 september 2003 entledigades Marie Eriksson från uppdraget och Torgny Sandgren förordnades som expert i utredningen.

Till sekreterare förordnades den 12 april 2002 kansliråd Berndt Lindholm.

Utredningen om allmänna samlingslokaler överlämnar härmed
betänkandet (SOU 2003:118) Allmänna samlingslokaler –
demokrati, kultur, utveckling.

Stockholm i december 2003

Kjell Nordström

/Berndt Lindholm

Innehåll

Sammanfattning	13
Författningsförslag	25
1 Uppdraget	33
1.1 En långsiktig strategi för att värna och fördjupa demokratien	33
1.1.1 Medborgarsammanslutningarnas roll i demokratien	33
1.1.2 En infrastruktur för ett demokratiskt samhälle.....	34
1.2 Utredarens arbete.....	35
I Allmänna samlingslokaler för folkrörelsernas behov	
2 Föreningslivets utveckling under 1900-talet	39
2.1 Folkrörelsernas framväxt.....	39
2.1.1 Folkrörelserna som proteströrelser	39
2.1.2 Från röst till service	40
2.1.3 Kritik mot samarbetet med staten	41
2.2 Föreningslivets utveckling på 90-talet.....	42
2.2.1 Sjunkande medlemsaktivitet i föreningarna.....	42
2.2.2 Ökad jämställdhet men könsuppdelningen kvarstår	43
2.2.3 Föreningslivets klasskaraktär består.....	44
2.2.4 Orsaker till svårigheterna att rekrytera ungdomar	44
2.3 De kallar oss unga	46
2.3.1 Ungdomars fritid i och utanför föreningslivet	46
2.3.2 Vad gör ungdomarna på sin fritid?	48
2.3.3 Frågor och reflektioner	50

2.4	Det svenska folkets kulturvanor	52
2.4.1	Förändringar av gamla kulturmönster	52
2.4.2	En titt i backspegel.....	53
2.4.3	Fyra möjliga förklaringar.....	55
2.4.4	Användningen av den fria tiden	56
2.5	Folkrörelserna och den nya nätverkskulturen.....	58
2.5.1	Ökad styrning av folkrörelserna	58
2.5.2	Nätverken utmanar folkrörelsedemokratin.....	59
3	Utvecklingen av allmänna samlingslokaler.....	63
3.1	Nykterhetsrörelsen	63
3.1.1	Nykterhetsrörelsens samlingslokaler.....	63
3.1.2	Riksorganisationen Våra gårdar	65
3.2	Folkets Hus och Parkrörelsens lokaler.....	66
3.2.1	Pionjärtiden i slutet på 1800-talet	66
3.2.2	Folkets Park-rörelsen	67
3.2.3	Folkets Hus-rörelsen.....	68
3.2.4	Riksorganisationen Folkets Hus och Parker	69
3.3	Bygdegårdsrörelsens lokaler	71
3.3.1	Ljus över landet.....	71
3.3.2	Bygdegårdarnas Riksförbund	72
3.4	Kommunala fritidsgårdar	75
3.4.1	Hemgårdar och ungdomsgårdar.....	75
3.4.2	Från ungdomsgård till fritidsgård	76
4	Utvecklingen av det statliga stödet till allmänna samlingslokaler	79
4.1	Införandet av det statliga stödet.....	79
4.1.1	Samlingslokaler för föreningslivets behov.....	79
4.1.2	Samlingslokaler, opartiskt öppna för alla	80
4.2	Utvidgning av begreppet allmänna samlingslokaler.....	82
4.2.1	Från samlingslokaler till fritidslokaler.....	82
4.2.2	Ytterligare utvidgning på 1970-talet	83
4.3	Samhället och samlingslokalerna	85
4.3.1	Arbetsfördelning mellan, staten, kommunerna och föreningslivet.....	85

4.3.2	Översyn av stödet till folkrörelserna.....	87
4.4	Det statliga stödets avveckling och återkomst.....	88
4.4.1	Avveckling eller reformering av det statliga stödet ?	88
4.4.2	Alternativa vägar för att främja behovet av allmänna samlingslokaler.....	90
4.4.3	Förändring och minskning av det statliga stödet	92

II Tillgänglighet och nyttjande av allmänna samlingslokaler

5	Kommunerna och föreningslivet.....	97
5.1	Kommunalt stöd till föreningslivet.....	97
5.1.1	Förändringar i det kommunala stödet till föreningslivet	97
5.1.2	Utvecklingen på 1990-talet	98
5.1.3	Allt färre tillämpar 0-taxa.....	100
5.2	Kommunalt stöd till föreningslivet i tio kommuner	101
5.2.1	Föreningslivets ägande och förvaltning av verksamhetslokaler	101
5.2.2	Konkurrens eller samverkan	103
5.2.3	Policyprogram för kultur- och fritidsverksamheten	104
5.2.4	Kontantstöd till föreningslivet	105
5.2.5	Förekomsten av 0-taxa i kommunens lokaler.....	106
5.2.6	Samverkan och dialog med föreningslivet.....	108
5.2.7	Kommunens samverkan med utvecklingsgrupper....	109
5.3	Föreningslivets användning av allmänna samlingslokaler ...	109
5.3.1	I vilken utsträckning används lokalerna?	109
5.3.2	Fyra typfall av samlingslokalernas användning.....	111
5.3.3	De vanligast förekommande verksamheterna.....	112
5.3.4	Föreningslivets tillgång till allmänna samlingslokaler.....	113
5.3.5	Typ av samlingslokaler som används av föreningarna	116
5.3.6	Föreningarnas hyra/avgift för lokalen.....	119
5.4	Mötesplatser för ungdom	121
5.4.1	Rum för utveckling.....	121

5.4.2	Ungdomsverksamhet i de allmänna samlingslokalerna	122
5.4.3	Ungdomsverksamhet vid kommunala fritidsgårdar	123
5.4.4	Demokrati och inflytande vid fritidsgårdarna.....	125
5.4.5	Ungdomarnas egna kultur- och fritidsverksamheter	125
5.4.6	Fritidsforums krav på öppna gårdar.....	128

III Det samlade beståndet av allmänna samlingslokaler

6 Kartläggning av allmänna samlingslokaler 133

6.1	Inventering av det samlade beståndet av allmänna samlingslokaler	133
6.1.1	Medlemsutvecklingen i de "klassiska" samlingslokalerna	133
6.1.2	Lokaliseringen av samlingslokalerna.....	134
6.1.3	Balans mellan utbud och efterfrågan på allmänna samlingslokaler	136
6.2	Samlingslokalernas upptagningsområde	138
6.2.1	Fördelning på län och kommuntyper	140
6.2.2	Kommuner med det minsta och flesta antalet allmänna samlingslokaler	142
6.2.3	De allmänna samlingslokalernas standard	144
6.3	Tillgänglighet för personer med funktionshinder	146
6.3.1	Nationell handlingsplan för handikappolitiken	146
6.3.2	Jämförelse mellan samlingslokalsenkäterna 1992 och 2002.....	148
6.3.3	Bygdegårdarnas tillgänglighet och användbarhet.....	149
6.3.4	Ansökningar och beslut om handikappstöd.....	149
6.3.5	Beräknade kostnader för handikappanpassningen	151
6.4	Samnyttjande av allmänna samlingslokaler.....	153
6.4.1	Service i glesbygd	153
6.4.2	Kartläggningar av samnyttjande	154
6.4.3	Samnyttjande i bygdegårdar	156
6.4.4	Exempel på samnyttjande i tio kommuner.....	156
6.4.5	Exempel på sambruk av lokaler mellan skolan och föreningslivet.....	158

6.4.6	Exempel på modeller för hyressättningen av skollokaler	160
6.4.7	Framtida utveckling av sambruket	161

IV De allmänna samlingslokalernas betydelse för närsamhället

7 Samlingslokaler i storstaden och på landsbygden 165

7.1	Samlingslokaler för gemenskap.....	165
7.1.1	Från medborgerliga samlingslokaler till lokaler för fritid.....	165
7.1.2	Kritik mot storskaliga bostadsområden	167
7.1.3	Boendeservice i samverkan.....	169
7.1.4	Utvärdering av stödet till boendeservice.....	170
7.1.5	Utvärdering av mötesplatser i förorten.....	172
7.2	En politik för storstaden på 2000-talet.....	174
7.2.1	Storstadsutredningen.....	174
7.2.2	En ny nationell storstadspolitik.....	175
7.3	Allmänna samlingslokaler i Stockholm	177
7.3.1	Samlingslokaler och föreningsliv i samverkan	177
7.3.2	Förslag om förändringar i bidragssystemet	179
7.4	Allmänna samlingslokaler på landsbygden.....	182
7.4.1	En aktiv regionalpolitik	182
7.4.2	Lokala utvecklingsgrupper	184
7.4.3	Begreppet social ekonomi	185
7.4.4	Social ekonomi och välfärd	186
7.4.5	Mot en ny landsbygdspolitik	188
7.5	Forskarstudie om den allmänna samlingslokalens betydelse i närsamhället.....	190
7.5.1	Inledande markeringar.....	190
7.5.2	Forskarnas samlade intryck och bedömningar	191
7.5.3	Forskarnas rekommendationer.....	194

V Effekterna av det statliga stöder

8 Det statliga och kommunala stödet till allmänna samlingslokaler 203

8.1	Hanteringen av det statliga stödet	203
-----	--	-----

8.1.1	Fördelningen av det statliga stödet till allmänna samlingslokaler	203
8.1.2	Bidragsunderlag och bidragets storlek.....	205
8.1.3	Förfarandet i bidragsärenden	205
8.1.4	Besiktning och utbetalning av bidraget	207
8.2	Bidrag till riksorganisationerna.	208
8.2.1	Riksorganisationernas tillkomst och finansiering.....	208
8.2.2	Det statliga stödet till riksorganisationerna	209
8.2.3	Fördelningen av bidraget till samlingslokal- organisationerna.....	210
8.2.4	Kulturbidrag till riksorganisationerna	212
8.3	Uppgifter om ansökningar och bidrag.....	213
8.3.1	Ansökningar om stöd från Samlingslokaldelegationen.....	213
8.3.2	Fördelning av bidrag på de olika åtgärderna.....	215
8.4	Kommunalt driftbidrag till allmänna samlingslokaler.....	217
8.4.1	Boverkets undersökning 1992	217
8.4.2	Kommunalt driftstöd 2002.....	218
8.4.3	Jämförelse av det kommunala driftstödet mellan 1991 och 2001.....	222
8.5	De allmänna samlingslokalernas ekonomiska förhållanden	223
8.5.1	Principer för hyressättning.....	223
8.5.2	Övrig finansiering av verksamheten	225
8.6	De allmänna samlingslokalernas ombyggnads-behov	226
8.6.1	Ombyggnader 1992–2002.....	226
8.6.2	Byggnadsåtgärdernas finansiering.....	227
8.6.3	Framtida byggtekniska åtgärder.....	228
9	Utredarens bedömningar	231
9.1	Mina allmänna bedömningar	232
9.1.1	Utvecklingen av nya rörelser.....	232
9.1.2	Föreningslivet i Sverige.....	233
9.1.3	Förändrade fritids- och kulturmönster i den vuxna befolkningen.....	235
9.1.4	De allmänna samlingslokalernas betydelse i närskapet.....	237

9.2	Målen för det statliga stödet till allmänna samlingslokaler.....	240
9.2.1	Samlingslokaler både för föreningslivets och allmänhetens behov	240
9.2.2	Lokaler för föreningslivets behov.....	242
9.2.3	Lokaler för kultur	244
9.2.4	Mötesplatser i närmiljön	247
9.2.5	Skolan som lokalt kulturcentrum	249
9.3	Föreningslivets behov och nyttjande av allmänna samlingslokaler.....	253
9.3.1	Nästan samtliga föreningar har tillgång till en lokal för sin verksamhet	253
9.3.2	Hälften av föreningarna har lätt att få tillgång till en lokal	254
9.3.3	Många föreningar använder i realiteten inte en allmän samlingslokal.....	255
9.3.4	Kostnaderna är inget större problem.....	256
9.3.5	De allmänna samlingslokalerna är inte lika tillgängliga för alla.....	256
9.4	Det samlade beståndet av allmänna samlingslokaler.....	260
9.4.1	God förekomst av samlingslokaler	260
9.4.2	En god standard i samlingslokalerna	260
9.4.3	Varierad användning av lokalerna	262
9.4.4	God tillgång till lokalerna.....	263
9.4.5	Förbättrad fysisk tillgänglighet.....	264
9.4.6	Flexibel användning av lokalerna	265
9.5	Effekterna av det statliga stödet.....	267
9.5.1	Syftet med stödet till allmänna samlingslokaler	267
9.5.2	Det statliga och kommunala stödet.....	268
9.5.3	Effekterna av det minskade stödet	269
10	Utredarens förslag	271
10.1	Målen för det statliga stödet till allmänna samlingslokaler.....	271
10.2	Inventering av befintliga och tänkbara mötesplatser.....	273
10.3	Statligt stöd till allmänna samlingslokaler	275
10.3.1	Stöd till byggnadstekniska åtgärder.....	276

10.3.2	Stöd till handikappanpassning.....	277
10.3.3	Stöd till verksamhetsutveckling	278
10.3.4	Stöd till riksorganisationerna	281
10.4	Hanteringen av det statliga stödet.....	284
10.4.1	Boverkets samlingslokaldelegation	284
10.4.2	Krav på kommunal medfinansiering.....	285
10.4.3	Vem skall kunna få bidrag	286
10.4.4	Beräkning av bidragsunderlaget	288
10.4.5	Förfaranden i bidragsärenden.....	289
10.5	Konsekvenser av förslagen.....	292
10.5.1	Finansiering av höjningen av anslaget.....	292
10.5.2	Prövning av det offentliga åtagandet	296
10.5.3	Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen	297
10.5.4	Konsekvenser för sysselsättning och offentlig service	298
10.5.5	Konsekvenser för jämställdhet.....	299
10.5.6	Konsekvenser för att nå de integrationspolitiska målen.....	302
Bilaga 1	305
	Kommittédirektiv	
Bilaga 2a	315
	Förordning (1996:1593) om bidrag till allmänna samlingslokaler	
Bilaga 2b	319
	Boverkets föreskrifter om bidrag till allmänna samlingslokaler	
Bilaga 3	323
	Utredningens enkätundersökningar m.m.	
Bilaga 3a	329
	Uppföljning av 1992 års enkät om allmänna samlingslokaler	
Bilaga 3b	335
	Enkät till föreningar i 12 kommuner	
Bilaga 3c	339
	Enkät till kommunerna om allmänna samlingslokaler	
Bilaga 3d	341
	Frågeunderlag vid kommunbesök	
Bilaga 4	343
	Äga/Rum – om den allmänna samlingslokalens betydelse	

Sammanfattning

Målen för det statliga stödet till allmänna samlingslokaler

Mitt förslag: De ursprungliga och utvidgade syftena med det statliga stödet till de allmänna samlingslokalerna bör fortfarande vara giltiga. De allmänna samlingslokalerna skall kunna tillgodose föreningslivets behov av lokaler för sin verksamhet och för att förverkliga centrala demokratiska mål i samhället. De skall också tillgodose kulturlivets behov av lokaler både för distribution av kultur och för skapande aktiviteter. De skall även tillgodose spontana behov av lokaler för debatt och fritidssysselsättningar utanför det organiserade föreningslivet.

Ett viktigt skäl till att det i början av 1940-talet inrättades ett särskilt stöd till allmänna samlingslokaler var att föreningslivet sågs som en naturlig och oundgänglig del av det medborgerliga livet. De var viktiga för en vital demokrati och för medborgarnas möjligheter att kunna utöva sina fri- och rättigheter.

På 1950-talet kom allmänna samlingslokaler att mer ses som allmänna kultur- och fritidslokaler vilket ytterligare förstärktes under 1970-talet. De allmänna samlingslokalerna skulle också tillgodose de gemenskapsbehov som fanns i de nya förorternas bostadsområden.

Jag anser att dessa ursprungliga och utvidgade syften med de allmänna samlingslokalerna fortfarande är giltiga. De allmänna samlingslokalerna skall tillgodose:

- Föreningslivets behov av lokaler för sin verksamhet och för att förverkliga centrala demokratiska mål i samhället
- Kulturlivets behov av lokaler både för distribution av kultur och för skapande aktiviteter,
- Spontana behov av lokaler för debatt och fritidssysselsättningar utanför det organiserade föreningslivet.

Samlingslokalerna är viktiga grundpelare i vårt demokratiska samhälle. De används för bildningsverksamhet, förenings- och kulturliv. Jag anser därför att det i varje lokal miljö bör finnas en samlingslokal som främjar den sociala samvaron. Den lokala miljön kan vara en kommundel eller en stadsdel i de större städerna.

En allmän samlingslokal i en kommundel eller en stadsdel innebär ökade möjligheter att etablera ett föreningsliv som på ett effektivare sätt kan engagera de människor som bor i dessa områden. Jag anser framför allt att frågan hur man skall kunna få fram fler samlingslokaler i storstadsområdenas och de större tät- orternas ytterområden är särskilt angeläget.

Min uppfattning är att det måste finnas ett starkt enskilt engagemang kring samlingslokalerna om vi på lång sikt skall kunna bevara och utveckla en infrastruktur för en vital demokrati. Jag anser därför att en samlingslokal om möjligt bör drivas i föreningsform. Därmed kan ideellt arbete och människor som satsar tid och engagemang mobiliseras.

Inventering av befintliga och tänkbara mötesplatser

Mitt förslag: Varje kommun bör, i samverkan med föreningslivet, göra en inventering av befintliga och tänkbara mötesplatser inom kommunen. En sådan inventering bör vara av frivillig karaktär.

En förutsättning för att den lokala demokratin skall kunna utvecklas och stärkas är att det finns en stark demokratisk infrastruktur. En betydelsefull beståndsdel i en sådan infrastruktur är en god tillgång till ändamålsenliga samlingslokaler. I varje lokal miljö bör det därför finnas en samlingslokal som främjar den sociala samvaron.

Jag föreslår att varje kommun, i samverkan med föreningslivet, bör göra en inventering av befintliga och tänkbara mötesplatser inom kommunen. En sådan inventering bör vara av frivillig karaktär.

En sådan inventering skulle inte bara ge föreningar och medborgarna information om vilka lokaler som finns tillgängliga. Den skulle också kunna vara en grund för att se om, var och hur åtgärder bör vidtas för att medborgarna skall kunna erbjudas mötesplatser i tillfredsställande omfattning. Det kan bli början på en lokalrörelse för den mångkulturella förorten.

Jag hänvisar i det sammanhanget till ett initiativ som utredningen tog tillsammans med Svenska Kommunförbundet och Samlingslokalorganisationernas samarbetskommitté (SamSam) om hur en dialog och samarbete skulle kunna utvecklas mellan kommuner och samlingslokalhållande föreningar. Därefter har SamSam fått ett projektbidrag från regeringen för att fortsätta utveckla samverkansprojektet i syfte att få fram goda exempel som kan spridas vidare till andra kommuner och föreningar.

Statligt stöd till allmänna samlingslokaler

Det statliga stödets olika delar

Mitt förslag: Det statliga stödet till allmänna samlingslokaler skall bestå av följande delar:

- stöd till byggnadstekniska åtgärder
- stöd till handikappanpassning
- stöd till verksamhetsutveckling
- stöd till riksorganisationerna

Jag föreslår att det statliga stödet till allmänna samlingslokaler bör ökas från den nuvarande nivån på 29 miljoner kronor till 40,5 miljoner kronor.

- Nivån på bidraget till byggnadstekniska åtgärder och till handikappanpassning bör vara 25 miljoner kronor, men bör kunna ökas upp till 50 miljoner kronor när de ekonomiska förutsättningarna tillåter. Regeringen bör pröva detta inför det årliga budgetarbetet.
- Det nya bidraget till verksamhetsutveckling bör vara 10 miljoner kronor.
- Bidraget till riksorganisationerna bör ökas från 4 miljoner kronor till 5,5 miljoner kronor.

Stöd till byggnadstekniska åtgärder

Mitt förslag: Det statliga stödet till byggnadstekniska åtgärder skall även fortsättningsvis vara ett investeringsstöd och användas till köp, ny-, om- eller tillbyggnad samt till större standardhöjande reparationer och till handikappanpassning. Jag föreslår att nivån på anslaget bör vara 25 miljoner kronor men bör kunna ökas till 50 miljoner kronor när de ekonomiska förutsättningarna tillåter. Regeringen bör pröva detta inför det årliga budgetarbetet.

Jag föreslår att det statliga stödet även fortsättningsvis skall vara ett investeringsstöd och användas till ny-, om- eller tillbyggnad samt till större standardhöjande reparationer och till handikappanpassning. Jag föreslår att nivån på anslaget bör vara 25 miljoner kronor.

Det innebär att den anslagspost på 1,5 miljoner kronor som står till regeringens förfogande upphör. Denna anslagspost har använts för aktiviteter i eller i anslutning till allmänna samlingslokaler och som syftar till att stärka den demokratiska infrastrukturen. Jag ser förslaget om bidrag till verksamhetsutveckling vid allmänna samlingslokaler som en vidareutveckling av denna anslagspost.

Under de senaste åren har summan av de ansökta beloppen uppgått till 60 miljoner kronor per år. Med tanke på de förslag som jag lämnar i övrigt och som kan öka efterfrågan på bidrag föreslår jag att anslaget till allmänna samlingslokaler ökas till 50 miljoner kronor när de ekonomiska förutsättningarna tillåter. Regeringen bör pröva detta inför det årliga budgetarbetet.

Stöd till handikappanpassning

Mitt förslag: Bidrag skall även fortsättningsvis kunna lämnas till hela kostnaden för handikappanpassningen. Bidrag till handikappanpassningen skall kunna utgå med högst 200 000 kronor. I de fall när handikappåtgärderna ingår i en större eller mindre om- eller tillbyggnad skall föreningen kunna bryta ut handikappdelen och ansöka om bidrag bara för den.

Enligt den nuvarande förordningen kan bidrag lämnas för handikappanpassning till hela kostnaden, dock högst med 165 000 kronor. Det har varit oförändrat sedan början på 1990-talet. En förutsättning har varit att en sådan anpassning inte ingår i någon annan åtgärd som man kan få bidrag till enligt förordningen. Om ansökan har gällt bidrag för enbart handikappanpassning har det inte funnits några krav på att även kommunen skall ge bidrag till projektet.

Jag föreslår att bidrag fortfarande skall kunna lämnas till hela kostnaden för handikappanpassningen men att bidraget skall kunna utgå med högst 200 000 kronor. Om handikappåtgärderna ingår i en större om- eller tillbyggnad skall föreningen kunna bryta ut handikappdelen och ansöka om bidrag bara för den delen.

Stöd till verksamhetsutveckling

Mitt förslag: Ett särskilt projektbidrag på 10 miljoner kronor till verksamhetsutveckling i allmänna samlingslokaler bör inrättas. Bidrag skall kunna lämnas till hela kostnaden, dock högst med 1 miljon kronor. Bidraget bör fördelas av Boverket. Under den första treårsperioden bör bidraget bland annat användas för att befintliga samlingslokaler eller andra lokaler skall kunna anpassas till ungdomars kulturformer. Bidraget skall också kunna användas för att stödja samlingslokalföreningarnas riksorganisationer i deras arbete med att stimulera utvecklingen av de ungas egen kultur- och mötesverksamhet i allmänna samlingslokaler. Därefter bör Boverket bedöma den fortsatta inriktningen av bidraget.

De allmänna samlingslokalerna startade en gång för att erbjuda mötesplatser till ett blomstrande föreningsliv. Men de samhälleliga förutsättningarna för de allmänna samlingslokalerna har förändrats. Folkrörelser och ideella föreningar har under lång tid förlorat medlemmar och värst drabbade är storstäderna. Samtidigt har formerna för det demokratiska och kulturella deltagandet förändrats.

Denna utveckling kan vara ett tecken på att föreningslivet inte längre känns attraktivt och att medborgarna väljer andra sätt att agera och att organisera sig. Skulle detta vara en långsiktig trend

mot ett minskat föreningsengagemang bedömer jag att det får allvarliga konsekvenser även för de allmänna samlingslokalerna.

Med hänvisning till den forskarstudie som jag har låtit göra pekar jag på att det inte räcker med att bara ställa en lokal till förfogande. Det handlar också om lokalens fysiska utformning och tekniska utrustning, tillgänglig pedagogisk och annan kompetens, verksamhetscoaching och projektledarskap. Det räcker alltså inte med traditionella mötes- eller arrangemanglokaler. Lokalerna måste kunna anpassas till de aktivitetsformer som idag är de som i allt högre grad engagerar.

Det finns ett antal goda exempel runt om i landet där sociala och kulturella rörelser har skapat en mängd arrangemang och verksamheter som engagerar människorna i området. Nya föreningsdrivna samlingslokaler i förorterna växer dock inte fram lika lätt som på landsbygden där tillgången till tomma lokaler och social närhet och sammanhållning är starkare.

För att föreningsdrivna samlingslokaler skall kunna utvecklas anser jag att det krävs ett aktivt mobiliseringsarbete. Den ideella kraft som finns bland människor i bostadsområdena måste kunna kanaliseras in i ett samarbete med etablerade folkrörelser, studieförbund och även kommunala förvaltningar. För att starta den processen anser jag att en särskild satsning bör göras med fokus på mobilisering bland de människor som berörs, i syfte att skapa nya föreningsdrivna samlingslokaler i förorterna.

Mot den här bakgrunden föreslår jag att ett särskilt projektbidrag på 10 miljoner kronor till verksamhetsutveckling i allmänna samlingslokaler inrättas. Bidrag skall kunna lämnas till hela kostnaden, dock högst med 1 miljon kronor. Bidraget bör fördelas av Boverket. Under den första treårsperioden bör bidraget bland annat användas för att befintliga samlingslokaler eller andra lokaler skall kunna anpassas till ungdomars kulturformer.

Jag föreslår att bidraget också skall kunna användas för att stödja samlingslokalaföreningarnas riksorganisationer i deras arbete med att stimulera utvecklingen av de ungas egen kultur- och mötesverksamhet i allmänna samlingslokaler. Därefter bör Boverket bedöma den fortsatta inriktningen av bidraget.

Stöd till riksorganisationerna

Mitt förslag: Samlingslokalföreningarnas centrala organisationer bör ges ett rimligt stöd till sin informations- och utredningsverksamhet. Jag föreslår en ökning med 1,5 miljoner kronor till 5,5 miljoner kronor av det särskilda bidrag som anvisas till de tre riksorganisationerna Bygdegårdarnas Riksförbund, Folkets Hus & Parker samt Våra Gårdar. Bidraget skall användas dels för respektive organisations allmänna informations- rådgivnings- och utvecklingsarbete, dels för respektive organisations arbete i anslutning till ansökningar om statligt stöd. Bidraget bör fördelas av Boverket.

Sedan slutet av 1940-talet har samlingslokalföreningarnas riksorganisationer fått ett statligt stöd för att täcka en del av det arbete man utför. 1973 utökades stödet och fick sin nuvarande form. Stödet har uppgått till 4 miljoner kronor sedan 1998. Sedan 1999 har bidraget fördelats av Ungdomsstyrelsen efter ansökan från SamSam.

Jag anser att samlingslokalorganisationerna bör ges ett rimligt stöd till sin informations och utredningsverksamhet och föreslår därför en ökning med 1,5 miljoner kronor av det särskilda bidrag som anvisas till de tre riksorganisationerna. Syftet med stödet skall vara att ersätta organisationerna för deras arbete i anslutning till projektansökningar, men även för deras medverkan i arbetet med verksamhetsutveckling.

Jag föreslår att bidraget fördelas av Boverket och att stödet fördelas till riksorganisationerna enligt följande principer:

- 1,5 miljoner kronor bör fördelas lika mellan de tre organisationerna
- 50 procent av det återstående anslaget, eller 2 miljoner kronor, bör fördelas utifrån respektive organisations andel av det totala antalet föreningar som är medlemmar i en riksorganisation
- 50 procent av det återstående anslaget, eller 2 miljoner kronor, bör fördelas utifrån respektive organisations andel av den totala intäkten från medlemsavgifter.

Förutsättningarna för fördelningen kan dock komma att förändras över tiden. Regeringen kan därför, efter framställan från SamSam, behöva förändra beslut om fördelningen.

Hanteringen av det statliga stödet

Boverkets samlingslokaldelegation

Mitt förslag: Boverkets samlingslokalsdelegation bör även fortsättningsvis fatta beslut i fråga om bidrag till allmänna samlingslokaler. Jag föreslår också att en företrädare för Ungdomsstyrelsen bör ingå i delegationen.

Enligt den nuvarande förordningen skall ansökan om bidrag ges in till Boverket. Det har inte framkommit något som talar för att någon annan myndighet skulle vara lämpligare för ändamålet.

Med tanke på att handikappanpassning är en viktig del av det statliga stödet talar det ytterligare för att ansvaret för dessa frågor bör handhas av Boverket, som har ett samlat ansvar, sektorsansvar, för handikappfrågor med anknytning till verkets verksamhetsområde.

Vid Boverket finns en samlingslokaldelegation. Delegationen består av en ordförande och högst sju andra ledamöter som utses av regeringen för en bestämd tid. Jag föreslår att en företrädare för Ungdomsstyrelsen bör ingå i styrelsen.

Krav på kommunal medfinansiering

Mitt förslag: Kravet på kommunal medfinansiering bör finnas kvar. Kommunen skall lämna ekonomiskt bidrag, eller på annat sätt garantera, minst 30 procent av det bidragsunderlag som berättigar till det statliga bidraget.

För att få bidrag till köp, ny eller ombyggnad och standardhöjande reparationer krävs det enligt den nuvarande förordningen att kommunen lämnar bidrag med minst 30 procent av det bidragsunderlag som berättigar till det statliga bidraget.

Jag har tidigare föreslagit att varje kommun, frivilligt och i samverkan med föreningslivet bör göra en inventering av befintliga och tänkbara mötesplatser inom kommunen. En sådan inventering bör kunna visa på behovet av allmänna samlingslokaler i kommunen, om det saknas lokaler eller om det finns ett överskott av lokaler inom ett område. Inventeringen bör också visa om det finns möjligheter att söka lösningar byggda på flexibilitet och samverkan,

att göra smärre och enklare ombyggnader och i enstaka fall att skapa nya lokaler genom om eller nybyggnad.

Jag bedömer att det är viktigt att kommunen är med och prövar behovet av samlingslokaler i kommunen. Det är på den kommunala nivån som man kan bygga upp en struktur som passar lokala förhållanden och göra de nödvändiga prioriteringarna. Jag förutsätter att kommunen efter en sådan prövning också är beredd att ge bidrag till samlingslokalens framtida drift och att det därmed finns goda ekonomiska förutsättningar att driva och förvalta lokalen.

Jag föreslår att kravet på kommunal medfinansiering bör finnas kvar och att den nuvarande nivån på 30 procent är lämplig. Jag bedömer att i de fall när en kommun i dagens kärva kommunal-ekonomiska läge beslutar att bidra till en medfinansiering finns det ett varaktigt behov av lokalen på orten och att detta behov är ordentligt prövat.

Jag föreslår dock att formen för det kommunala bidraget kan göras mer flexibel. Huvudregeln är att det skall lämnas som ekonomiskt bidrag. Men kommunen kan också bidra på annat sätt. Det finns exempel på att det kommunala bidraget har räknats om i arbetstid och att kommunen har bidragit med arbetskraft. Jag anser att om kommunen, tillsammans med andra myndigheter eller liknande, garanterar minst 30 procent av bidragsunderlaget, bör det anses som likvärdigt med kommunal medfinansiering.

Vem skall kunna få bidrag

Mitt förslag: Det statliga stödet till byggnadstekniska åtgärder och handikappanpassning bör även fortsättningsvis lämnas till sådana aktiebolag, stiftelser eller föreningar som arbetar utan vinstsyfte och är fristående från en kommun eller kommunala företag.

Enligt den nuvarande förordningen får bidrag till byggnadstekniska åtgärder och handikappanpassning lämnas till sådana aktiebolag, stiftelser eller föreningar som arbetar utan vinstsyfte och är fristående från en kommun eller kommunala företag. Jag föreslår inte några förändringar i det avseendet

Jag anser att det finns ett stort behov av samlingslokaler i storstäderna. Detta är en utmaning inte bara för de allmänna samlingslokalernas riksorganisationer. För att nya föreningsdrivna

samlingslokaler skall kunna utvecklas krävs det också ett mobiliseringsarbete. De ideella krafter som finns bland människor i dessa områden måste kunna kanaliseras in i ett samarbete mellan etablerade folkrörelser, studieförbund och även med kommunala förvaltningar.

Beräkning av bidragsunderlaget

Mitt förslag: För köp, nybyggnation och tillbyggnad skall den tidigare regeln om begränsning till 1 000 m² fortfarande gälla. För ändring av byggnad (ombyggnad) samt standardhöjande åtgärder föreslår jag dock ingen begränsning av bidragsunderlaget för det statliga stödet.

Enligt den nuvarande föreordningen är det samlingslokalens yta, efter det att byggnadsprojektet har genomförts, som är utgångspunkten för beräkningen av bidragsunderlaget. Samlingslokalytan är den sammanlagda lokalytan för alla utrymmen som används för samlingslokalverksamheten.

I slutet av 1980-talet infördes en regel om en gräns på 1 000 m² för att det statliga stödet på 50 procent skulle utgå. Om ytan översteg 1 000 m² reducerades bidraget. Skälet till denna regel var att man ville satsa på mindre lokaler, bland annat i förorter.

Jag bedömer att regeln inte är ändamålsenlig och har snarast utgjort ett hinder för en önskvärd utveckling. Ombyggnad och renovering av redan byggda större föreningsdrivna lokaler har missgynnats, vilket inte har gynnat utveckling och en nödvändig anpassning i landets större tätorter.

Jag föreslår därför att för ändring av byggnad (ombyggnad) samt standardhöjande åtgärder skall ingen begränsning av bidragsunderlaget göras för det statliga stödet. För köp, nybyggnation och tillbyggnad skall den tidigare regeln om begränsning till 1 000 m² fortfarande gälla.

Förfaranden i bidragsärenden

Mina förslag:

- Kravet på att det till ansökan skall fogas en långtidsbudget bör utgå.
- Boverkets samlingslokaldelegation skall kunna ställa villkor för besluten.
- Delegationen skall också kunna besluta om ny fördelning av de bidragsmedel som återkallats, om sökanden inte har uppfyllt förutsättningarna i beslutet.
- Kravet på att lokalen inte utan medgivande av Boverket får upphöra att vara allmän samlingslokal innan 25 år förflutit från den dag då ansökan om bidrag gavs in till verket, bör sänkas till 10 år.
- Kravet på den upplåtelseperiod, som anges i nyttjanderättsavtal och som ger sökanden fri dispositionsrätt under minst 25 år, bör sänkas till minst 5 år.

Enligt den nuvarande förordningen skall den sökande till ansökan foga en plan för lokalernas användning samt en långtidsbudget. Enligt uppgift ifrågasätter många sökande om en långtidsbudget verkligen är nödvändig, framför allt i mindre projekt där åtgärden i sig inte bedöms ha någon påverkan på budgeten framöver.

Jag föreslår därför att kravet på en långtidsbudget bör utgå. Jag bedömer att om kommunen har tillstyrkt ansökan och är beredd att ge bidrag till samlingslokalens framtida drift, bör det därmed finnas goda ekonomiska förutsättningar att på längre sikt driva och förvalta lokalen.

Jag föreslår att Boverkets samlingslokaldelegation skall kunna ställa villkor i besluten. Det kan bl.a. underlätta samfinansiering med EU-bidrag och möjlighet att återkalla bidragsmedel som inte utnyttjas. Det senare innebär att medel som inte har utbetalats och som har återkallats skall kunna fördelas på nytt vid ett senare beslutstillfälle.

Jag föreslår att kravet på att lokalen inte utan medgivande av Boverket får upphöra att vara allmän samlingslokal innan 25 år har förflutit från den dag då ansökan om bidrag gavs in till verket, bör sänkas till 10 år. Min uppfattning är att 25 år i dagens läge förefaller vara alltför lång tid. Förhållanden och förutsättningar i samhället förändras snabbt.

Jag föreslår slutligen att kravet på den upplåtelsetid, som anges i nyttjanderättsavtal och som ger sökanden fri dispositionsrätt under minst 25 år, bör sänkas till minst 5 år. Exempelvis hyr de flesta samlingslokal föreningar i Stockholm sina lokaler, företrädesvis av något av de kommunala bostadsbolagen. Avtalen löper som regel på 5 år.

Författningsförslag

Förslag till ändringar i förordning (1996:1593) om bidrag till allmänna samlingslokaler

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Allmän samlingslokal

1 § Med allmän samlingslokal avses i denna förordning en lokal som på en ort hålls öppen och tillgänglig för föreningslivets möten, studieverksamhet, kulturell verksamhet, förströelse, fritidssysselsättning eller någon annan liknande verksamhet.

1 § Med allmän samlingslokal avses i denna förordning en lokal som på en ort *behövs för det offentliga livet och de kulturella strävandena inom orten* och som hålls öppen och tillgänglig för föreningslivets möten, studieverksamhet, kulturell verksamhet, förströelse, fritidssysselsättning eller någon annan liknande verksamhet.

Förutsättningar för bidrag

2 § Statligt bidrag till en allmän samlingslokal får lämnas för

1. köp eller nybyggnad,
2. ombyggnad och standardhöjande reparationer som inte är av ringa omfattning, eller
3. handikappanpassning som utförs utan samband med 1 eller 2.

För bidrag för en åtgärd enligt första stycket 1 och 2 krävs att kommunen lämnar bidrag med minst 30 procent av det bidragsunderlag som berättigar till det statliga bidraget.

3 § För att få bidrag krävs det vidare att

1. det finns ett varaktigt behov av lokalen på orten,
2. lokalen kommer att fylla skäligen krav på god standard,
3. lokalen kommer att hållas tillgänglig för varje organisation eller grupp med organiserad verksamhet som är verksam inom orten och att detta sker opartiskt, i skäligen omfattning och på skäligen villkor,
4. lokalen har eller förväntas

2 § Statligt bidrag till en allmän samlingslokal får lämnas som

1. *Investeringsbidrag*
2. *Verksamhetsutvecklingsbidrag*

3 § *Med investeringsbidrag avses i denna förordning bidrag för*

1. köp, ny- och tillbyggnad,
2. ombyggnad och standardhöjande reparationer som inte är av ringa omfattning,
3. *handikappanpassning*

För bidrag för en åtgärd enligt första stycket 1 och 2 krävs att kommunen lämnar *ekonomiskt* bidrag, *eller på annat sätt garanterar*, minst 30 procent av det bidragsunderlag som berättigar till det statliga bidraget

4 § För att få *investeringsbidrag* krävs att

1. det finns ett varaktigt behov av lokalen på orten,
2. lokalen kommer att fylla skäligen krav på god standard,
3. lokalen kommer att hållas tillgänglig för varje organisation eller grupp med organiserad verksamhet som är verksam inom orten och att detta sker opartiskt, i skäligen omfattning och på skäligen villkor,
4. lokalen har eller förväntas

få en allsidig användning, och att

5. det finns goda ekonomiska förutsättningar att driva och förvalta lokalen

4 § Bidrag för ett köp som är fullbordat när en ansökan om bidrag prövas lämnas endast om sökanden haft synnerliga skäl för att genomföra köpet före bidragsbeslutet. På samma sätt lämnas bidrag för en ny- eller ombyggnad som har påbörjats när en ansökan om bidrag prövas endast om sökanden haft synnerliga skäl för att påbörja arbetena före bidragsbeslutet.

få en allsidig användning, och att

5. det finns goda ekonomiska förutsättningar att driva och förvalta lokalen

5 § Bidrag för ett köp *enligt 3 § 1*, som är fullbordat när en ansökan om bidrag prövas, lämnas endast om sökanden haft synnerliga skäl för att genomföra köpet före bidragsbeslutet. På samma sätt lämnas bidrag för en ny-, till- eller ombyggnad som har påbörjats när en ansökan om bidrag prövas endast om sökanden haft synnerliga skäl för att påbörja arbetena före bidragsbeslutet.

6 § För att få verksamhetsutvecklingsbidrag krävs att bidraget används för att anpassa eller stimulera verksamhet i sådan samlingslokal som avses i 1 § för ungdomsgrupper inom kultur- och fritidsområdet eller för verksamhetsutveckling för nya kultur- och mötesformer.

Vem kan få bidrag?

5 § Bidrag lämnas till sådana aktiebolag, stiftelser eller föreningar som arbetar utan vinstsyfte och är fristående från en kommun eller kommunala företag.

7 § *Investeringsbidrag* får lämnas till sådana aktiebolag, stiftelser eller föreningar som arbetar utan vinstsyfte och är fristående från en kommun eller kommunala företag.

8 § *Verksamhetsutvecklingsbidrag får lämnas till samlingslokalhållande förening eller till riksorganisation vars medlemmar består av sådana föreningar.*

Bidragsunderlag

6 § Bidrag beräknas på grundval av ett bidragsunderlag som motsvarar kostnaden för en åtgärd enligt 2 § 1 och 2 av den allmänna samlingslokalens ytor upp till högst 1 000 kvadratmeter och som är skälig med hänsyn till projektets art och omfattning.

I bidragsunderlaget får det även räknas in kostnader för

1. utrymmen för ungdomsverksamhet om de inryms i samma byggnad,
2. utrymmen för den allmänna samlingslokalens skötsel, och
3. konstnärlig utsmyckning som uppgår till högst en procent av bidragsunderlaget.

Om det finns särskilda skäl

9 § *Investeringsbidrag för sådana åtgärder som avses i 3 § 1 beräknas på grundval av ett bidragsunderlag som motsvarar kostnaden för en åtgärd av den allmänna samlingslokalens ytor upp till högst 1000 kvadratmeter och som är skälig med hänsyn till projektets art och omfattning.*

För sådana åtgärder som avses i 3 § 2 beräknas bidraget på grundval av ett bidragsunderlag som är skälig med hänsyn till projektets art och omfattning.

I bidragsunderlaget får det även räknas in kostnader för

1. utrymmen för ungdomsverksamhet om de inryms i samma byggnad,
2. utrymmen för den allmänna samlingslokalens skötsel, och
3. konstnärlig utsmyckning som uppgår till högst en procent av bidragsunderlaget.

Om det finns särskilda skäl

får kostnader för konstnärlig utsmyckning eller anskaffning av inventarier som sammanlagt uppgår till högst fem procent av bidragsunderlaget räknas in i underlaget.

får kostnader för konstnärlig utsmyckning eller anskaffning av inventarier som sammanlagt uppgår till högst fem procent av bidragsunderlaget räknas in i underlaget.

Bidragets storlek

7 § Bidrag får lämnas med ett belopp som uppgår till högst 50 procent av bidragsunderlaget.

8 § Bidrag får lämnas för handikappanpassning av en allmän samlingslokal till hela kostnaden, dock högst med 165 000 kronor. En förutsättning är att en sådan anpassning inte ingår i någon annan åtgärd som det lämnas bidrag för enligt denna förordning.

10 § *Investeringsbidrag för sådana åtgärder som avses i 3 § 1 och 2* får lämnas med ett belopp som uppgår till högst 50 procent av bidragsunderlaget.

11 § Bidrag får lämnas för handikappanpassning av en allmän samlingslokal till hela kostnaden, dock högst med 200 000 kronor. En förutsättning är att en sådan anpassning inte ingår i någon annan åtgärd som det lämnas bidrag för enligt denna förordning.

12 § Bidrag för verksamhetsutveckling får lämnas till hela kostnaden, dock högst med 1 miljon kronor.

Förfarandet i bidragsärenden

9 § Ansökan om bidrag ges in till Boverket. Sådana uppgifter i en ansökan som rör faktiska förhållanden skall sökanden lämna på heder och samvete. Till ansökan skall fogas en plan för lokalernas användning samt en långtidsbudget.

Boverket fördelar de medel som är tillgängliga under ett

§ 13 Ansökan om *investeringsbidrag enligt 3 §* ges in till Boverket. Sådana uppgifter i en ansökan som rör faktiska förhållanden skall sökanden lämna på heder och samvete. *Till ansökan skall fogas en plan för lokalernas användning.*

Bidrag lämnas i mån av tillgång på medel. Ansökningen skall ha inkommit till verket före den

budgetår vid ett tillfälle före utgången av maj året efter det att ansökningarna kommit in till verket.

31 december och skall prövas vid ett tillfälle före utgången av maj månad följande år.

14 § Ansökan om verksamhetsutvecklingsbidrag enligt 6 § ges in till Boverket. Sådana uppgifter i en ansökan som rör faktiska förhållanden skall sökanden lämna på heder och samvete. Bidrag lämnas i mån av tillgång på medel. Ansökan skall ha kommit in före den 1 september och skall prövas vid ett tillfälle före utgången av december månad samma år.

15 § Boverket får bestämma villkor för investeringsbidraget och verksamhetsutvecklingsbidraget.

10 § Om en ansökan avser bidrag till ett byggnadsprojekt, skall den sökande förbinda sig att

1. utföra projektet inom den tid som Boverket bestämmer,
2. iaktta de bestämmelser om projektets utförande i övrigt som verket meddelar,
3. lämna verket en fullständig redovisning av kostnaderna för projektet, samt
4. hålla byggnaden tillgänglig för sådan besiktning som avses i 11 §.

11 § När ett byggnadsprojekt har färdigställts skall byggnaden

16 § Om en ansökan avser bidrag till ett byggnadsprojekt, skall den sökande förbinda sig att

1. utföra projektet inom den tid som Boverket bestämmer,
2. iaktta de bestämmelser om projektets utförande i övrigt som verket meddelar,
3. lämna verket en fullständig redovisning av kostnaderna för projektet, samt
4. hålla byggnaden tillgänglig för sådan besiktning som avses i 17 §.

17 § När ett byggnadsprojekt har färdigställts skall byggnaden

besiktigas. Besiktning sker på den sökandes bekostnad genom en besiktningsman som Boverket anvisar.

besiktigas. Besiktning sker på den sökandes bekostnad genom en besiktningsman som Boverket anvisar.

18 § Den som har mottagit verksamhetsutvecklingsbidrag skall lämna en slutredovisning av projektet till Boverket på sätt som Boverket föreskriver.

12 § Boverket får återkalla ett bidragsbeslut, om de förutsättningar som låg till grund för beslutet inte längre finns och bidraget inte har betalats ut.

19 § Boverket får återkalla ett bidragsbeslut, om de förutsättningar som låg till grund för beslutet inte längre finns och bidraget inte har betalats ut.

13 § Om bidraget har betalats ut, får Boverket besluta om återbetalning av bidraget helt eller delvis endast om

20 § *Om investeringsbidrag eller verksamhetsutvecklingsbidrag har betalats ut, får Boverket besluta om återbetalning av bidraget helt eller delvis endast om*

1. mottagaren genom oriktiga uppgifter eller på något annat sätt har förorsakat att bidrag felaktigt har lämnats eller lämnats med för högt belopp,

1. mottagaren genom oriktiga uppgifter eller på något annat sätt har förorsakat att bidrag felaktigt har lämnats eller lämnats med för högt belopp,

2. bidraget i annat fall felaktigt har lämnats eller lämnats med för högt belopp och mottagaren skäligen borde ha insett detta, eller

2. bidraget i annat fall felaktigt har lämnats eller lämnats med för högt belopp och mottagaren skäligen borde ha insett detta, eller

3. lokalen utan medgivande av Boverket upphör att vara allmän samlingslokal innan 25 år förflutit från den dag då ansökan om bidrag gavs in till verket.

3. lokalen utan medgivande av Boverket upphör att vara allmän samlingslokal innan 10 år förflutit från den dag då ansökan om bidrag gavs in till verket.

4. villkoren för bidrag inte har följts

Föreskriftsrätt

14 § Boverket får meddela föreskrifter för verkställigheten av denna förordning.

21 § Boverket får meddela föreskrifter för verkställigheten av denna förordning.

Överklagande

15 § Boverkets beslut om återbetalning av bidrag får överklagas hos regeringen. I övrigt får verkets beslut enligt denna förordning inte överklagas.

22 § Boverkets beslut om återbetalning av bidrag får överklagas hos regeringen. I övrigt får verkets beslut enligt denna förordning inte överklagas.

1 Uppdraget

1.1 En långsiktig strategi för att värna och fördjupa demokratin

1.1.1 Medborgarsammanslutningarnas roll i demokratin

Riksdagen lade genom beslut våren 2002 om propositionen Demokrati för det nya seklet (prop. 2001/02:80) fast en långsiktig strategi för att värna och fördjupa demokratin. Därmed följde riksdagen också Demokratiutredningens förslag om ett långsiktigt arbete för att stärka demokratin.

Enligt propositionen bör det i en sammanhållen och långsiktig strategi ingå åtgärder för att värna den representativa demokratins traditionella kanaler för inflytande. Reformarbetet skall ta sikte på ett medborgardeltagande också mellan valen. Arbetet skall inriktas mot att värdet av samtal och diskussion i en demokrati lyfts fram.

Enligt propositionen skall möjligheterna för medborgarnas deltagande i rollen som aktiva i föreningar eller andra sammanslutningar förbättras. Särskilda insatser skall göras för att involvera nya typer av sammanslutningar, samt sådana som företräder grupper som i dag är mindre delaktiga i samhället.

Propositionen betonar att medborgarsammanslutningar, såsom folkrörelser och föreningar, har en viktig roll när det gäller att utveckla, fördjupa och bredda demokratin.

- Medborgarsammanslutningar kan vara en mobiliserande kraft i samhället.
- Sammanslutningar, som kanaliserar särskilda intressen, kan fungera som en motvikt till offentlig maktutövning.
- Genom medborgarsammanslutningarna har medborgaren ytterligare möjlighet att göra sin röst hörd.

- Om sammanslutningarna ges bättre möjligheter att delta i den politiska processen kan de också ge makt åt i dag under-representerade grupper i samhället, vilket kan bidra till att bekämpa utanförskap.

Enligt propositionen besitter medborgarsammanslutningar erfarenheter och kompetens som är ovärderliga för den representativa demokratin. Därför är en bred dialog och samverkan med sådana sammanslutningar av stor betydelse. Små, nya och okonventionella, ibland löst organiserade, sammanslutningar måste beredas tillfälle att delta. Sammanslutningarna kan ge kompletterande information om nya behov i samhället och hur dessa kan tillgodoses. Användande av deras kompetens kan stimulera fler människor till deltagande.

Propositionen betonar också att ett inte oviktigt resultat av föreningslivet är att människor, som medlemmar i föreningar eller andra sammanslutningar, lär sig samarbeta och utveckla ett ömsesidigt förtroende för varandra. Medlemmarnas åsikter vägs samman till gemensamma idéer och strävanden och beslut fattas för vilka deltagarna tvingas ta ett gemensamt ansvar. Dessa är viktiga kunskaper och egenskaper i en demokrati.

Enligt propositionen kan fler vägar till inflytande öka engagemanget i frågor på olika samhällsnivåer, diskussionerna kan bli fler och nya idéer som annars inte hade fångats upp kan tas till vara. När deltagandet upplevs som meningsfullt kan det förhoppningsvis i sin tur också locka fler att engagera sig.

1.1.2 En infrastruktur för ett demokratiskt samhälle

Enligt propositionen bör formerna för det stöd som stat, kommuner och landsting ger för att underlätta för det lokala föreningslivet kontinuerligt ses över för att finna de bästa formerna. En sådan översyn bör ske i samråd med berörda folkrörelser.

Regeringen genomförde under 2000–2002 ett långsiktigt utvecklingsarbete för den svenska demokratin, Tid för demokrati. Inom ramen för detta arbete lämnades bl.a. bidrag för demokratiutvecklingsprojekt med syfte att stimulera ett ökat engagemang och deltagande i de demokratiska processerna i stort och i val på alla nivåer. En utvärdering av projekten visar bl.a. på ett ökat engagemang för utvecklingen av den lokala demokratin.

I regeringens arbete för att öka medborgarnas deltagande i den demokratiska processen föreslår regeringen därför i budgetpropositionen för 2004 att 10 miljoner kronor bör avsättas för en ny demokratisatsning. I den ingår bl.a. insatser för att öka valdeltagandet i valet till Europaparlamentet 2004. Samverkansprojekt mellan olika myndigheter och organisationer kommer att genomföras för att bl.a. stimulera till ett ökat valdeltagande bland grupper som i tidigare val haft ett lägre deltagande.

I demokratipropositionen betonas att en förutsättning för att den lokala demokratin skall kunna utvecklas och stärkas är att det finns en stark infrastruktur för ett demokratiskt samhälle. En betydelsefull beståndsdel i en sådan infrastruktur är en god tillgång till ändamålsenliga samlingslokaler som möjliggör för medborgarna att utöva de grundlagsfästa mötes-, yttrande- och föreningsfriheterna. Det primära syftet med stödet är att samlingslokaler skall upplåtas för föreningslivet opartiskt, i skälig omfattning och på skäliga villkor.

Mot den här bakgrund meddelade regeringen i propositionen att en särskild utredare skulle tillkallas för att undersöka och analysera frågor som rör allmänna samlingslokaler. Regeringen påpekade att stödet till allmänna samlingslokaler hade utretts vid ett flertal tillfällen men att situationen i dag är delvis annorlunda än vid tidigare översyner av stödet. Det samlade belopp som delas ut genom statligt stöd är lägre än under tidigare år. Dessutom har utbudet av kommersiell fritidsverksamhet ökat. Detta har troligen medfört att de allmänna samlingslokalernas roll för lokalsamhället och dess invånare är en annan än vad den var förr. Därför fanns det enligt regeringen behov av att på nytt utreda frågor rörande allmänna samlingslokaler.

1.2 Utredarens arbete

Utredningen inledde sitt arbete med en hearing i Hallunda Folkets Hus den 21 augusti 2002 för att få en uppfattning om vad de närmast berörda hade för uppfattning om utredarens uppdrag och vilka problem och möjligheter man såg. Hearingen har dokumenterats i rapporten "Rapport från hearing om allmänna samlingslokaler" daterad 2002-09-11.

Under hösten 2002 genomförde utredningen tre enkäter till ett urval av samlingslokal föreningar och ideella föreningar samt till alla

289 kommuner i landet. Syftet var att få en aktuell bild av det samlade beståndet av allmänna samlingslokaler och för att få en uppfattning om olika gruppers nyttjande av allmänna samlingslokaler. Underlaget till enkäterna redovisas i *bilaga 3*.

För att få en djupare bild av kommunerna och föreningslivet genomförde utredningens sekreterare under november 2002 en rundresa till 10 av de 12 kommuner som valts ut för föreningsenkäten. Kommunernas fritids/kulturchef intervjuades.

Utredningen uppdrog också till en särskild forskare vid Umeå Universitet för att belysa vilken betydelse de allmänna samlingslokaler och stödet för dessa lokaler har för närsamhället, särskilt när det gäller invånarnas deltagande i samhällslivet och i de politiska processerna. Forskarrapporten redovisas i *bilaga 4*.

Den 26 mars 2003 genomförde utredningen tillsammans med Svenska Kommunförbundet och Samlingslokalorganisationernas samarbetskommitté, SamSam, ett seminarium för att diskutera uppläggningsen av ett projekt om hur en dialog och samarbete skulle kunna utvecklas mellan kommuner och samlingslokalhållande föreningar.

Den 15 oktober 2003 genomförde utredningen en konferens i Rinkeby Folkets Hus i syfte att knyta samman utredningens arbete, forskarstudien och det fortsatta arbetet i form av ett samverkansprojekt mellan kommuner och lokala samlingslokal-föreningar. Till konferensen inbjöds samtliga personer som på olika sätt bidragit till utredningens arbete samt kommunala kultur/fritidschefer.

Utredaren har vid genomförandet av uppdraget haft samråd med Boverket, Ungdomsstyrelsen, Handikappombudsmannen (tillgänglighetscentret) och Svenska Kommunförbundet. Utredaren har också inhämtat synpunkter från Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund, Folkets Hus och Parker, Bygdgårdarnas Riksförbund, Riksföreningen Våra gårdar respektive Fritidsforum – Riksförbundet för fritids- och hemgårdar.

I Allmänna samlingslokaler för folkrörelsernas behov

De allmänna samlingslokalernas tillkomst och ställning hänger nära samman med folkrörelsernas framväxt och föreningslivets roll i samhället. I samband med att folkrörelserna växte sig allt starkare i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet ökade behovet av möteslokaler för dessa rörelser. De lokala föreningarna vägrades ofta tillträde till de lokaler som fanns på orten. En annan anledning var att de tillgängliga lokalerna ofta inte ansågs lämpliga för den verksamhet föreningarna önskade bedriva. Till exempel ville nykterhetsrörelsen hålla sina möten i lokaler där det inte fick förtäras alkohol. Till följd av de olika svårigheterna skaffade folkrörelserna sig egna lokaler för såväl föreningsaktiviteter som för andra aktiviteter, t.ex. fester och danskvällar.

2 Föreningslivets utveckling under 1900-talet

2.1 Folkrörelsernas framväxt

2.1.1 Folkrörelserna som proteströrelser

Det svenska föreningslivet har en lång och unik framgångshistoria, med högre medlemstal och fler som deltar aktivt än i de flesta länder. Det gäller politiska partier, fackliga organisationer och andra intresseorganisationer, solidaritetsrörelser, miljöorganisationer, körer, idrottsklubbar m.fl. Man talar ofta om de svenska folkrörelserna som demokratins plantskola.

I sitt slutbetänkande *En uthållig demokrati!* (SOU 2000:1) betonade Demokratiutredningen att ett starkt och fungerande föreningsliv är en grundbult i ett demokratiskt samhälle. Utredningen har förtjänstfullt beskrivit och problematiserat hur medborgarnas möjlighet till deltagande, inflytande och delaktighet påverkas av föreningslivets förändringar.

Demokratiutredningen pekade på att folkrörelserna har varit viktiga aktörer inom svensk politik sedan mitten av 1800-talet då det traditionella, paternalistiska svenska samhället föll samman. De klassiska folkrörelserna bildades som frivilliga demokratiska organisationer kring en politisk, religiös eller social idé. Fram till sekelskiftet etablerades en rad nationella och lokala organisationer för frikyrko-, nykterhets-, och arbetarrörelse liksom för Kooperation och folkbildning. De växte upp som proteströrelser och utmanade det politiska etablissemangen, vilket i sin tur aktivt motarbetade dessa rörelsernas idéer och handlingar.

Några av rörelsernas viktigaste frågor var införande av allmän rösträtt och alkoholförbud samt frågan om rätten till arbetskonflikt. Politiska strejker var ett av de kritiserade medel som användes. Rörelserna agerade emellertid inte enbart som proteströrelser. Genom folkbildande verksamhet framodlades vid tiden före och under demokratins genombrott även kunskaper om

demokratiskt beslutsfattande, mötesförhandlingar etc., som sedermera låg till grund för en slags demokratisk kultur. Folkrörelserna utgjorde därmed en rekryteringsbas för det framväxande folkstyret.

2.1.2 Från röst till service

Det framväxande föreningslivets förhållande till staten förändrades i och med den allmänna rösträttens införande och dess effekter på det politiska systemet. Den folkbildande verksamheten fortsatte visserligen. Men organisationerna kom allt mindre att kännetecknas som proteströrelser. De blev legitima politiska aktörer och inledde så småningom ett institutionaliserat samarbete med statsmakten.

Detta blev mest märkbart från 1930-talet och framåt, i genomförandet av den s.k. svenska modellen med dess samverkan mellan olika parter på arbetsmarknaden, i ekonomin och politiken. Samarbetet mellan stat och organisationsliv rönste stor framgång och Sverige sågs av många som ett föregångsland när det gällde demokrati och välfärd.

Men samarbetets korporativa strukturer, där vissa organiserade intressen inbjöds av staten att delta i den offentliga beslutsprocessen, hade samtidigt sina kostnader för de inblandade parterna. I en utvidgad välfärdsstat flyttas den sociala servicen över från organisationer till lokala myndigheter. Det offentliga tog över i relation till det civila samhället.

Organisationerna såg måhända inte detta som något problem i sig, eftersom de hade bidragit till att placera frågor om sociala välfärdsproblem på den politiska dagordningen. Följden blev emellertid att folkrörelserna i praktiken förvandlades till en del av den offentliga förvaltningen. Det blev därmed svårare för rörelserna att förmedla någon känsla av angelägenhet för frågorna och målen. Det innebar att medlemsantalet så småningom sjönk och organisationerna tvingades söka alternativa finansieringskällor. Bland annat kom statsbidragen att bli allt viktigare för organisationernas överlevnad.

2.1.3 Kritik mot samarbetet med staten

Det tycktes som om Sverige hade det fria organisationslivets fördelar men inte dess nackdelar. Samtidigt som organisationerna utgjorde en skola i demokrati, tack vare den folkbildande verksamheten och de interndemokratiska processerna, blev de också en integrerad del av den politiska beslutsprocessen.

Så småningom började dock kritiska röster höjas mot organisationernas samarbete med staten. Denna politik av samförstånd mellan representativ demokrati och folkrörelser började ifrågasättas, inte minst inom partierna och folkrörelserna själva. Men det var först på 1960- och 1970-talen som man kan tala om en mer urskiljbar proteströrelse av mestadels ungdomar som samlades nationellt och internationellt kring frågor om atomvapen, de afrikanska staternas koloniala frigörelse, USA:s krigföring i Vietnam, miljön och kärnkraften.

Men det växte även fram ett ökat engagemang i närsamhällets miljö och utveckling, liksom för kvinnornas frigörelser, som samlade medborgargrupper utanför "systemet". De utmärktes av en samhällskritik med alternativa idéer och dagordningar liksom annorlunda arbetssätt som nätverk och aktionsgrupper, som med tiden har kompletterats med en transnationell organisation via Internet.

Demokratiutredningen drog paralleller mellan de nya rörelsernas framväxt och folkrörelsernas framväxt under andra halvan av 1800-talet och början av 1900-talet. Inte heller då accepterades till en början i de nya rörelserna av det politiska etablissemanget. Med tiden ökade dock lyhördsenheten från staten, i synnerhet i de fall då rörelserna agerade enligt de traditionella folkrörelsernas principer.

För det traditionella organisationslivets del fortsatte samarbetet med staten under 1980-talet, även om det började minska i omfattning. Men samtidigt som det etablerade organisationslivet växte i respekt, ansvar och inflytande i statens ögon, växte problemen med en minskande medlemstillströmning, stagnation av mötesformerna och sjunkande förtroende bland allmänheten. Dessutom stod storstädernas lågutbildade låginkomsttagare i hög grad utanför organisationslivet.

Denna problematik uppmärksammades av Maktutredningen (SOU 1990:44) i början av 1990-talet. Enligt utredningen hade organisationerna tappat mycket av sin ideologiska renhet genom ett flitigt kompromissande. Det omfattande deltagandet i den offent-

liga beslutsprocessen hade hämmat organisationslivets obundenhet och möjlighet till fritt agerande. Ett annat problem var svårigheterna att engagera nya aktiva. Det gällde både de traditionella organisationerna och de nyare rörelserna. Trots att bara en liten minoritet av medborgarna helt saknade anknytning till någon form av organisation eller förening var andelen verkligt högaktiva få.

2.2 Föreningslivets utveckling på 90-talet

2.2.1 Sjunkande medlemsaktivitet i föreningarna

Den utveckling som Maktutredningen pekade på i början av 1990-talet har till stor del fortsatt. I rapporten "Föreningslivet i Sverige" (Rapport 98, 2003) har Statistiska centralbyrån, SCB, redovisat att mellan 1992 och 2000 sjönk den andel av hela befolkningen i åldern 16 till 84 år som är medlem i någon förening från 92 till 90 procent. Andelen aktiva föreningsmedlemmar sjönk från 52 till 44 procent. Det motsvarar en halv miljon medlemmar.

Den sjunkande föreningsaktiviteten gäller för i stort sett alla föreningstyper, såsom fackliga organisationer, kulturföreningar, motororganisationer, aktiespararorganisationer, konsumentkooperationen, frivilliga försvarsföreningar samt kvinnorörelsen och fredsrörelsen.

De politiska partierna tappade i genomsnitt en tredjedel av medlemmarna mellan 1992 och 2000. Andelen som uppger att de är partimedlemmar har minskat från 11,2 till 7,3 procent. Det innebär en minskning med en kvarts miljon medlemmar sedan 1992. Miljöorganisationerna har halverats från 8,5 till 4,2 procent. Föräldraföreningarna och kvinnorörelsen har tappat 40 procent av sitt medlemsantal sedan 1992.

SCB:s undersökning visar att organisationsgraden har stigit inom några få områden. Minst drabbade är lokala aktionsgrupper. Pensionärsorganisationerna har fått något fler medlemmar, liksom patient- och handikappföreningar. Men undantagen förändrar inte den allmänna bilden. Det sammanlagda antalet föreningsmedlemskap minskar.

Samtidigt som både det relativa och absoluta antalet medlemmar generellt har minskat, har allt fler som är föreningsmedlemmar minskat sin aktivitetsgrad. Passiva medlemmar har ökat med mer än en tiondel. För allt fler handlar medlemskapet om ideellt

ekonomiskt stöd och information, utan fysisk närvaro. Det blir fler postgiromedlemmar och färre eldsjälar och mötesdeltagare.

2.2.2 Ökad jämställdhet men könsuppdelningen kvarstår

SCB:s undersökning visar att medlemsminskningen finns i alla befolkningsgrupper. Den viktigaste förändringen är den svaga återväxten i ungdomsgenerationen. Tillbakagången är särskilt tydlig i åldersgruppen 16 till 24 år, där andelen helt föreningslösa har ökat från 13 till 24 procent. Föreningslivet bärs i större utsträckning upp av medelålders och äldre, som är relativt sett aktiva och innehar förtroendeuppdrag. Färre förtroendevalda tvingas dra ett allt tyngre lass, medan kvarvarande medlemmar visar ett allt mindre engagemang för ideellt arbete.

SCB konstaterar att könsskillnaderna har minskat men att könsuppdelningen kvarstår. Visserligen är männen oftare aktivare än kvinnorna. De har oftare förtroendeuppdrag och talar oftare på möten, särskilt män mellan 45 och 64 år. Men männens deltagande har minskat mer än kvinnornas, vilket i praktiken har lett till ökad jämställdhet.

Däremot kvarstår könsskillnaderna i olika typer av föreningar. Kvinnors engagemang vetter mot omsorg, solidaritet, kultur och religion. De är överrepresenterade i humanitära organisationer, patientorganisationer, föräldraföreningar, religiösa organisationer och kulturföreningar.

Männen dominerar i stället i motorklubbar, idrottsföreningar, hobbyföreningar, frivilliga försvarsorganisationer men också inom politiska partier, ordenssällskap, och aktieägarföreningar, med koppling till ekonomiskt och politiskt inflytande.

SCB har också funnit intressanta skillnader mellan könen när det gäller aktivitetsmönster. Det är framför allt de unga kvinnorna som bryr sig om att reagera när de blivit orättvist behandlade av någon myndighet. Oftare än de unga männen försöker de göra något när de har behandlats illa av försäkringskassan, sjukvården, taxeringsmyndigheten etc. De tar saken i egna händer och utnyttjar sin kompetens, men gör det oberoende av några representanter.

SCB har också noterat att kvinnor i alla åldrar har det lägsta förtroendet för de kommunalt förtroendevalda. SCB:s tolkning är att nittiotalets politiska ekonomi var framför allt kännbar för kvinnor, både som offentligt ställda och som brukare av offentliga tjänster.

2.2.3 Föreningslivets klasskaraktär består

SCB:s undersökning visar att föreningslivets klasskaraktär består. Högutbildade, höginkomsttagare och högre tjänstemän är över-representerade nästan överallt, särskilt i fråga om förtroendeposter. Det gäller särskilt i miljörelsen, kvinnoorganisationer, humanitära organisationer, kulturföreningar, ordenssällskap och aktieföreningar. SCB menar dock att det har skett en viss klassmässig utjämning på 1990-talet, eftersom tjänstemännens andel av de aktiva medlemmarna har minskat mer än arbetarnas.

SCB ser också tendenser till att föreningslivets politiska fokusering har försvagats. De politiska partierna har förlorat äldre medlemmar utan att kunna rekrytera nya i motsvarande grad. Visserligen har de aktiva inom de politiska partiorganisationerna bara blivit något färre under 1990-talet. Men de politiska partiernas medlemsantal har sjunkit kraftigt. 1968 var 13 procent av befolkningen medlemmar i något politiskt parti. 20 år senare hade siffran stigit till 15 procent. År 2000 var denna andel halverad till 7 procent. Under nittio-talet förlorade partierna en kvarts miljon medlemmar.

Enligt SCB är det till stor del de passiva medlemmarna som har lämnat partierna. Vanliga aktiva medlemmar, dvs. medlemmar som inte har förtroendeuppdrag men som kommer på mötena, blir alltmer sällsynta. I alternativrörelser, såsom lokala aktionsgrupper och miljörelser, är däremot denna typ av medlemmar fortfarande vanlig.

En annan tendensen som SCB pekar på är att föreningslivet överlag har blivit allt mindre politiskt skolande till sin karaktär. Det gäller både för den andel som har förtroendeuppdrag och för den andel som deltar aktivt i verksamheten och som är med och diskuterar inriktningen av föreningens verksamhet.

2.2.4 Orsaker till svårigheterna att rekrytera ungdomar

SCB har försökt att finna orsaker till varför föreningslivet har svårigheter att rekrytera nya medlemmar, framför allt yngre. Man har funnit att i åldersgruppen 16 till 24 år ökade andelen helt föreningslösa från 13 till 24 procent mellan 1992 och 2000. En förklaring till den minskade aktiviteten kan enligt SCB vara att konkurrensen om de ungas fritid har hårdnat. Detta gäller särskilt i

urbana miljöer, där möjligheter till sociala möten och fritidsalternativ utanför det organiserade föreningslivet är större. I glesbygden har däremot andelen aktiva ökat liksom andelen som är med i många föreningar.

Svårigheterna att rekrytera nya medlemmar kan enligt SCB också bero på konkurrensen från medieutvecklingen. Det gäller särskilt det enormt vidgade utbudet av TV-kanaler respektive Internet. SCB ställer frågan om det kan vara så att föreningslivet inte längre känns attraktivt och att medborgarna väljer andra sätt att agera och att organisera sig.

Andra orsaker till den minskade rekrytering som SCB pekar på är föreningarnas arbetsformer. Det finns en tendens mot att det lokala föreningslivet kommer i skymundan för mer centrala utspel. Lokala aktiviteter pågår på ett håll, men det lokala föreningslivet saknar alltmer inflytande över och kontakt med det mediefixerade, nationella ledarskapet.

SCB ser också en tendens mot ökad professionalisering inom föreningslivet. Verksamheten sköts allt mer av anställd personal och allt mindre genom frivilliga medlemsinsatser. Samtidigt som den samhällskritiska funktionen har tystnat, sysslar föreningslivet alltmer med serviceproduktion. Det finns också tecken på en ökad marknadsutsättning.

Offentliga budgetnedskärningar och privatisering inom framför allt skola, omsorg och kultur har ibland medfört att det offentliga åtagandet har tagits över av religiösa föreningar, nykterhetsföreningar, kooperativ och andra. Samtidigt har organisationsbidrag i allt större utsträckning kommit att ersättas av prestationsersättning. Allt mer tid går åt för att skaffa intäkter till verksamheten. Detta har inneburit kostnadsökningar för medlemmarna, vilket säkerligen har fått konsekvenser för medlemmarnas vilja att engagera sig.

SCB pekar på att vissa föreningar har tagit intryck av det marknadstänkande som fick fäste från 1980-talet och framåt. Bolagsbildningar och omstruktureringar, som radikalt har förändrat förutsättningarna för enskilt medlemsinflytande, har bland annat präglat konsumentkooperationen de senaste årtiondena. Medlemsboken har devalverats till ett rabattkort.

Samtidigt försöker flera enskilda företag starta ett slags kvasiföreningar i form av medlemsklubbar med förmånliga rabatterbjudanden för att därigenom skapa en köprohet och få en motsvarande legitimitet som den ideella sektorn. Näringslivs-

organisationer har i särskilda satsningar valt ut ett antal föreningar för att ge dem ekonomiskt och professionellt stöd i utbyte mot bland annat goodwill och framflyttade marknadspositioner.

SCB reser den viktiga frågan om ungdomens tvekan att göra entré i svenskt föreningsliv kan vara en periodeffekt av 1990-talskrisen eller om det är en mer djupgående förändring som har att göra med utbud och organisationsformer.

SCB antar att etableringen i föreningslivet förmodligen utvecklas parallellt med etableringen på andra arenor. Mycket tyder på att det handlar om en uppskjuten etablering i vuxenvärlden under 90-talet, som kan förklaras av den snabbt ökande ungdomsarbetslösheten, längre ungdomsutbildning, senare egen bosättning, senare utträde på arbetsmarknaden och senare barnafödande. I så fall skulle den svaga återväxten vara en periodeffekt under 1990-talet, som skulle innebära att de unga tillfälligt har senarelagt sin entré i föreningslivet.

Skulle det vi ser däremot vara en mer långsiktig trend mot minskat föreningsengagemang skulle det enligt SCB få allvarliga konsekvenser för välfärden. Minskat frivilligarbete i föreningarna skulle innebära verksamhetsminskningar, kostnadsökningar och att vissa aktiviteter inte längre kommer att kunna utövas. Verksamheter skulle ersättas av tjänster på marknaden. Föreningslivet som mötesplatser för sociala kontakter skulle krympa och infrastrukturen för individuellt stöd, liksom för alternativa politiska dagordningar, skulle försvagas.

2.3 De kallar oss unga

2.3.1 Ungdomars fritid i och utanför föreningslivet

Ungdomsstyrelsen har sedan 1994 på uppdrag av regeringen genomfört tre attityd- och värderingsundersökningar bland unga. Dessa undersökningar har redovisats i rapporterna Ungdomars välfärd och värderingar (1994), Ny tid – nya tankar (1998) samt De kallar oss unga (2003). I detta sammanhang refereras resultatet från dessa undersökningar vad gäller ungdomarnas kultur- och fritidsaktiviteter.

2002 års undersökning visar att sex av tio unga i åldrarna 16–29 år är aktiva i minst en organisation eller förening.

- 16–19 åringarna är relativt sett de mest föreningsaktiva.
- Idrottsföreningar är den vanligaste föreningstillhörigheten bland unga. Totalt är en andel på 16 procent aktiva i idrottsföreningar.
- En något större andel manliga än kvinnliga unga är aktiva i föreningar, men skillnaden är marginell.
- Unga med avslutad högskoleutbildning är mer aktiva i föreningar än unga med endast gymnasieutbildning.
- Unga födda utomlands är i något lägre grad aktiva än unga födda i Sverige, en andel på 50 procent respektive 60 procent.
- Två tredjedelar av de aktiva är med i 1–2 föreningar och var tionde är aktiv i minst fem organisationer.
- Att vara aktiv i politiska partier är vanligare bland ungdomar i åldern 16–19 år jämfört med övriga ungdomar.
- Samma aktivitetsmönster finns för kyrka eller samfund.
- Andelen unga är i högre grad aktiva i kulturföreningar än vad vuxna är.
- Andelen vuxna aktiva i lokala aktionsgrupper är högre än andelen unga.

Mer än hälften, 57 procent, av de unga i undersökningen är aktiva i olika föreningar. Generellt är det ingen skillnad i vad som är viktigt för dem i det de gör på fritiden, jämfört med unga som inte är aktiva i föreningar. För unga som är aktiva i idrottsföreningar är det dock en större andel som anger att det är viktigt att träffa lika-sinnade på fritiden. Andelen är 80 procent jämfört med 69 procent bland unga som inte är med i en idrottsförening. Detsamma gäller för dem som är med i scouterna och i hobbyföreningar.

För aktiva i föreningar kring åsiktsfrågor, till exempel politiska partier och djurrättsorganisationer, human/hjälporganisationer och liknande, är det viktigt att uttrycka sin personlighet. Det gäller 75 procent jämfört med 65 procent bland unga som inte är aktiva i dessa föreningar. Många uttrycker samtidigt att det är viktigt att förbättra villkoren för andra.

Även för unga i invandrarföreningar, kvinnogrupper, kyrkor/samfund samt lokala aktions- och miljögrupper är det viktigt att vilja förbättra och förändra. Det gäller 50–60 procent jämfört med 35 procent bland dem som inte är aktiva i dessa föreningar.

För unga i invandrar- och hobbyföreningar är det viktigt att ha nytta i framtiden av det man gör på fritiden. Det gäller 53 procent

jämfört med 42 procent. Att lära sig nya saker är viktigt för unga i kulturföreningar och i hobbyföreningar, men mindre viktigt för unga i invandrarföreningar. Det gäller 88 procent jämfört med 78 procent i gruppen som inte är aktiva och 65 procent bland unga som är aktiva i invandrarföreningar.

Det mesta av vad unga gör sker dock inte inom organisationer och föreningar. De unga i åldrarna 16–29 år tillfrågades hur ofta de träffar sina vänner utanför hemmet på kvällen utan att delta i någon föreningsaktivitet. Det vanligaste svaret blev en till tre gånger i veckan. Men det varierar mycket mellan de olika åldersgrupperna. Unga kvinnor träffar vänner utanför hemmet några gånger varje månad, medan unga män gör det några gånger varje vecka. Män i åldern 16–19 år träffar i högre grad än andra köns- och ålderskategorier sina vänner på fritiden.

2.3.2 Vad gör ungdomarna på sin fritid?

Forskaren Per Nilsson redovisar i Ungdomsstyrelsens rapport ”De kallar oss unga” vad ungdomarna gör på sin fritid. De svarsalternativ som vann starkast genklang var sådant som handlar om

- att det man gör ska vara roligt,
- att man lär sig nya saker om något som är intressant,
- att man ges möjlighet att uttrycka sig själv och sin personlighet samt
- att man får tillfälle att umgås med andra med samma intressen.

Vikten att få möjlighet att uttrycka sig själv och sin personlighet på fritiden är också något som i högre grad värderas av ungdomarna än de äldre åldersgrupperna. Detsamma gäller också betydelsen av att det man gör på fritiden genererar status och prestige, som framför allt framhålls av ungdomar i 16–19 årsåldern.

Enligt Per Nilsson kan man utifrån tidigare forskning generellt sett säga att ungdomars fritid kretsar kring kompisar, musik, idrott, flickvänner/pojkvänner, nöjen, familj samt kring olika massmedier och datorer. Att vissa fritidssysslor utförs ofta, kanske varje dag, behöver dock inte innebära att det är dessa aktiviteter som ungdomarna värderar mest, eller att det är dessa sysslor som är det viktigaste i ungdomarnas fritid.

Exempel på aktiviteter som betyder mycket för ungdomar, men som av förklarliga skäl förekommer mer oregelbundet, är olika

slags nöjen och att vara tillsammans med flickvänner/pojkvänner. En aktivitet som att titta på TV eller video innebär inte samma sak för alla ungdomar. Det växande medieutbudet gör det möjligt att variera såväl programvalen som utsträckningen och valet av tid för tittandet på ett mycket personligt sätt.

Per Nilsson menar att ett likartat resonemang kan föras för flertalet aktiviteter; t.ex. att lyssna på musik, gå på bio eller utöva idrott. Det är inte heller bara valen av program, filmer och aktiviteter som skiljer sig åt. Samtalen kring de enskilda sysselsättningarna, programvalen, t.ex. det som sägs före, under och efter programmen och musikgenrerna, ser också olika ut för olika ungdomar.

Enligt Per Nilsson bekräftas denna bild även i 2002 års attityd- och värderingsstudie (De kallar oss unga). En betydelsefull förändring i förhållande till resultaten i tidigare studier på området är dock med vilken kraft den nya informationsteknologin har vuxit in i ungdomarnas liv. Åtta av tio ungdomar i åldern 16–19 år samt sju av tio ungdomar i åldersgrupperna 20–29 år uppger till exempel att de surfar på nätet varje vecka eller oftare. Motsvarande siffra för åldersgruppen 55–74 år är två av tio.

Andra förändringar i ungdomars fritidsvanor under 1990-talet visar att andelen ungdomar som ofta går på bio fluktuerar. I undersökningen 1993 uppgav sex ungdomar av tio i åldern 16–19 år att de besökte en biograf minst en gång varje månad. I motsvarande undersökning 1997 var det knappt fyra av tio ungdomar. 2002 hade andelen ungdomar som går på bio minst varje månad ökat till cirka hälften av ungdomarna i åldersgruppen.

Per Nilsson noterar ett liknande mönster för ungas utövande av individuell idrott. Mellan åren 1993 och 1997 sjönk de ungas individuella idrottsutövande för att sedan öka väsentligt under perioden 1997–2002. Andelen ungdomar i åldersgrupperna 16–29 år som uppgav att de varje vecka strövar i naturen, fiskar, jagar, gör båtturer etc. minskade svagt men signifikant under hela perioden 1993 till 2002.

En annan intressant förändring i jämförelse med tidigare fritidsmönster bland ungdomar är enligt Per Nilsson att flera av de traditionella kultur- och nöjesaktiviteterna tycks ha förflyttats från offentliga lokaler, utformade speciellt för aktiviteterna i fråga, till en privat sfär. Exempelvis är hemmet den plats där nio av tio ungdomar uppger att de ser på film, dansar, ser på dans, läser, lyssnar på och spelar musik.

2.3.3 Frågor och reflektioner

Per Nilsson frågar vad dessa förändringar och förhållanden på fritidens område betyder för kultur- och fritidspolitik. Han menar att i den växelverkan som finns mellan ungdomarnas behov av att tillhöra grupper och behov av att vara "någon särskild" skapas ständigt nya aktiviteter, organisationsformer och ungdomsgrupperingar.

Detta reser en rad frågor kring kultur- och fritidspolitiska insatser i relation till givna politiska mål:

- Vilka behov och intressen har barn och ungdomar?
- Är det dessa behov som vuxenvärlden möter, eller stöder de vuxna verksamheter som inte längre intresserar målgruppen?
- Erbjuder kommunerna buggkurser när ungdomarna vill ha streetdance?

Per Nilsson menar också att förändringar i utbudet av fritids- och kulturaktiviteter, liksom olika gruppers varierande efterfrågan av för dem attraktiva sysselsättningar, har resulterat i att fritiden verkar bli alltmer olikartad för skilda grupper av barn och ungdomar. Det är idag både möjligt och befogat att tala om skilda fritidskulturer som får sin betydelse och innebörd i relation till varandra. Fritidssysselsättning har därför i allt större utsträckning kommit att vara en viktig del för ungdomsgrupper att skilja ut sig från varandra, symboliskt och på annat sätt.

Detta leder Per Nilsson till nya frågor:

- Vågar och skall samhället satsa på det nya och oprövade?
- Är alla "nya" aktiviteter, uttrycksformer och ungdomskulturer som skapas värdefulla?
- Vem skall i så fall bedöma deras värde?

Enligt Per Nilsson kan man med fog påstå att de satsningar, som idag görs på föreningsliv och traditionella fritids- och kulturområden, ofta gynnar väletablerade ungdomar, påfallande ofta av manligt kön, medan flickor och andra stora grupper, t.ex. invandrare, handikappade och ungdomar från lägre samhällsskikt missgynnas.

Per Nilsson ställer följande frågor:

- Hur skall man se på detta?
- Vilka ungdomar gynnas av den rådande ordningen på fritidens område och vilka ungdomar missgynnas av dagens fritidssatsningar?
- Vad kan man göra för att stödja de ungdomar som avsiktligt flyr de vuxenorienterade fritidssysselsättningar och de etablerade kulturinstitutionerna, till kamraterna och de organiserade fritidsaktiviteterna samt till populärkulturens utbud?

Enligt Per Nilsson är svaren på dessa frågor ingalunda lätta att ge. Det finns sällan något entydigt "rätt eller fel" svar eller enkel lösning på frågornas problematik. De är i stället ofta förknippade med mer eller mindre osäkra avvägningar mellan olika handlingsalternativ. De är dessutom nära sammankopplade med individuella och politiska preferenser.

Hur man än besvarar dessa frågor och väljer att agera menar Per Nilsson att fritiden, vid sidan av skolan, arbetet och hemmet, har kommit att bilda en sfär i ungdomars liv där goda möjligheter ges att utveckla egna identiteter, kulturer och livsprojekt, liksom att skapa sig bilder av hur världen fungerar och ser ut.

Valet av fritidsaktiviteter och anslutningen till olika fritidskulturer bidrar inte endast till att ge de unga olika vanor och beredskaper, utan också till att skapa varierande erfarenhetsvärldar och kompetenser som i sin tur är olika gångbara, värderade och nödvändiga på andra samhällsarenor. På detta sätt uttrycks, kommuniceras och inhämtas också på fritiden erfarenheter och resurser som ungdomarna har fördel eller nackdel av på andra livsområden.

Per Nilsson menar att fritiden bidrar till att ge de unga skilda utgångspunkter och livschanser. Fritiden kan förstärka de skillnader som finns mellan olika ungdomsgrupper. Men den kan också fungera utjämnande och som ett sammanhållande kitt mellan de unga. Fritiden utgör därför en mycket viktig del i barnens och ungdomarnas uppväxtvillkor. Vilken roll fritiden tillåts få i de ungas liv beror i stor utsträckning på de vuxna, vilka initiativ de vuxna tar, men kanske ännu mer på vilka åtgärder man avstår från.

2.4 Det svenska folkets kulturvanor

2.4.1 Förändringar av gamla kulturmönster

Statens Kulturråd redovisar i rapporten ”Den kulturella välfärden” (Statens Kulturråd 2002) en samlad statistik om svenska folkets kulturvanor under den senaste 20-årsperioden. Resultaten, som bygger på SCB:s årliga ULF-undersökningar, bekräftar till stora delar de redan tidigare välkända stora skillnaderna i kulturvanor mellan exempelvis män och kvinnor, unga och gamla, infödda svenskar och invandrare, arbetare och tjänstemän, storstadsbor och glesbygdsbor osv.

Rapporten visar samtidigt att både kulturverksamheterna och människors levnadsförhållanden har förändrats under 1980- och 1990-talen. I flera avseenden håller gamla mönster på att brytas. Exempelvis håller sociala klasskillnader samt skillnader mellan unga och gamla på att jämnas ut. I andra avseenden konstaterar Statens Kulturråd att skillnaderna snarare har ökat än minskat.

- Bilden av att kvinnor är mer kulturaktiva än män består och förstärks delvis. Kvinnornas försteg före männen har sammantaget ökat något.
- Det finns tydliga samband mellan kulturaktivitet och ålder. Men skillnaderna mellan åldersgrupperna har minskat.
- Sambandet mellan utbildningsbakgrund och kulturaktivitet har varit och är alltså starkt, men det har minskat under 20-årsperioden. För samtliga aktiviteter, där det 1982/83 fanns utbildningsrelaterade skillnader, har det skett en viss utjämning.
- De skillnader i kulturaktivitet som har samband med olika socioekonomiska förhållanden har också utjämnats en del under 20-årsperioden. Men här är bilden inte lika entydig som i fråga om de utbildningsrelaterade sambanden.
- Befolkningen i Gotlands och Stockholms län verkar i större utsträckning besöka olika slags kulturarrangemang än befolkningen i övriga landet.
- Personer med rörelsehinder deltar i lägre grad i kulturaktiviteter än personer utan rörelsehinder.

2.4.2 En titt i backspegel

Genom att vi nu kan se i backspegeln ca 20 år bakåt, i vissa fall ännu längre, menar Statens Kulturråd att det ökar vår förståelse för sambanden mellan mer övergripande samhällsförändringar och befolkningens kulturbeteenden. I rapporten summerar Statens Kulturråd helhetsbilden på följande sätt:

	Andel av befolkningen	
	Nuläge	Trend
<i>Läsvanor</i>		
Bokläsning	79,5	- 1,1
Tidskriftsläsning	76,0	+ 7,4
Veckotidningsläsning	73,2	- 5,6
Skönlitteratur	68,1	
<i>Besöksvanor</i>		
Bibliotek	58,9	+ 10,4
Bio	57,5	+ 11,5
Konsert	45,8	+ 14,8
Annat museum än konstmuseum	42,2	- 1,5
Teater	40,3	+ 9,4
Konstmuseum/konstutställning	37,4	+ 7,5
Föreläsning eller föredrag	24,2	
<i>Eget utövande och studiecirkel</i>		
Fotografera, filma	48,9	- 6,8
Skriva dagbok, brev, dikter, artiklar	36,3	+ 1,9
Sy, sticka, väva	30,8	- 14,0
Delta i studiecirkel eller kurser	22,8	- 7,5
Måla, teckna, arbeta med lera	16,9	- 1,2
Spela musikinstrument	15,1	- 2,4
Trä- och metallslöjda	14,6	- 0,8
Sjunga i kör	5,9	+ 0,5
Dansa folkdans, balett/jazzbalett	3,8	- 5,0
Utöva någon hobby	35,4	+ 16,4
Dator i hemmet	64,9	+ 44,2

<i>Andra aktiviteter</i>		
Gudstjänst eller väckelsemöte	36,9	- 5,3
Iddrottsevenemang	48,5	+ 7,2
Restaurang, pub eller kafé	86,8	+ 24,3
Dansrestaurang eller liknande	28,6	
Diskotek eller annan danslokal	41,0	- 4,6

I rapporten redovisar Statens Kulturråd några viktiga iakttagelser:

- Läsvanorna har delvis förändrats. En större andel av befolkningen läser tidskrifter medan andelarna som läser veckotidningar och böcker har minskat. Det gäller både det sporadiska och det regelbundna läsandet.
- Bokläsandet har ökat bland kvinnorna men minskat bland männen sedan början av 1980-talet. Gapet mellan könen har därmed blivit ännu större. Tidskriftsläsandet har ökat något bland männen och kraftigt bland kvinnorna. Veckotidningsläsandet har minskat, i synnerhet bland männen.
- En större andel av den vuxna befolkningen än tidigare besöker kulturinstitutioner och det övriga utbudet av teater, dans, musik, film, föreläsningar och utställningar. Men andelen som gör det ofta visar en tendens att ha minskat något.
- Biblioteksbesökandet har ökat kraftigt både bland män och kvinnor under 1990-talet. Men det är fortfarande störst andel kvinnor. Biobesökandet har ökat något bland männen och kraftigt bland kvinnorna. De äldre har också blivit alltmer benägna att gå på bio. Teaterbesökandet och konsertbesökandet har ökat kraftigt sedan mitten av 1970-talet. Fortfarande går dock betydligt större andel av kvinnorna på teater än vad männen gör.
- Det egna utövandet ligger för vissa aktiviteter på en stabil nivå. För andra har det minskat. Det gäller både regelbundna och mer sporadiska aktiviteter.
- Fotograferande och filmande har minskat kraftigt under 1990-talet, i synnerhet bland männen. Att sy, sticka, väva och liknande har minskat mycket kraftigt bland kvinnorna sedan i början av 1980-talet. Deltagandet i studiecirkel har minskat kraftigt såväl bland männen som bland kvinnorna. Deltagandet har minskat mer bland tjänstemännen än bland arbetarna.

- Musikutövandet har minskat bland kvinnorna. Folkdans och balett/jazzbalett har minskat kraftigt bland kvinnorna. Även nöjesdansen har minskat. Tillgången till och användningen av datorer och Internet har ökat mycket kraftigt på kort tid för alla studerade befolkningsgrupper.
- Gudstjänstbesökandet minskade stadigt under 1970- och 1980-talen. Men under 1990-talet stannade nedgången upp.
- Besök på något idrottsevenemang har blivit allt vanligare, i synnerhet bland kvinnor. Utvecklingen går därmed mot en könsutjämning.
- Det har skett en dramatisk ökning av utelivet på krogar och kaféer under de senaste 20 åren. Restaurangbesökandet har ökat mycket kraftigt i hela befolkningen, i synnerhet bland äldre.

2.4.3 Fyra möjliga förklaringar

I rapporten prövar Statens Kulturråd fyra möjliga förklaringar till förändringarna i kulturvanorna:

- *Kulturaktiviteter som erbjuder upplevelser attraherar allt fler.* Teaterföreställningar, konserter, film på bio och konstutställningar är fyra av de sex aktiviteter som har ökat betydligt i andelen aktiva i befolkningen. Andra exempel på upplevelseinriktad konsumtion och aktivitet som har ökat är t.ex. en del av TV-tittandet, musiklyssnande och kulturturism. Rollspel, som engagerar en del ungdomar, är ytterligare exempel på en upplevelsepräglad aktivitet som har ökat.
- *Ett mer mångsidigt och delvis förändrat kunskapssökande.* Biblioteksbesök och tidskriftsläsande är två aktiviteter som visar stora ökningarna. Tillgången till datorer och användningen av Internet i hemmet har ökat mycket kraftigt under 90-talet. Det kan bero på att sökandet efter kunskap och tillgången på information har förändrats. Det har blivit mer direkt, mera otåligt än gamla tiders sökande. Man vill gå snabbaste vägen för att få svar på specifika frågor utan att behöva bedriva bredare studier. På biblioteket finns uppslagsverk, annan referenslitteratur, personal att fråga samt datorer. Via Internet kan man söka brett eller smalt, ladda hem artiklar m.m.

- *Brist på tid och tålmod.* Enligt Statens Kulturråd talar mycket för att den begränsade tillgången på fri tid är en förklaring till förändringarna i kulturvanorna. Grupper som har gott om fri tid, såsom ålderspensionärer, förtidspensionärer och långvarigt arbetslösa samt andra grupper som har större möjligheter att själva disponera sin tid, såsom hemarbetande och företagare, har ökat betydligt av andelen aktiva.
- Om tid är en bristvara talar mycket för att man väljer ett "enkvällsättagande". Man binder sig bara för några timmar. Man avstår från eller minskar på sådant som kräver mera tid och längre bindningar. Det gäller t.ex. studiecirkel, att spela musikinstrument, att sy och sticka etc. Det ökade tempot i samhället, ungdomars lust för snabba aktioner, korta projekt, lös och informell organisation och resultat omedelbart, gör att tålmodskrävande färdighetsträning inte lockar.
- *Teknikutveckling, värderingar och trender påverkar kulturvanorna.* Den tid som tillbringas vid datorerna måste tas från andra aktiviteter. Men det påverkar också brevskrivandet som ersätts med e-post. Musik kan både komponeras, spelas in och distribueras med hjälp av elektronik i stället för i en replokal och en musikstudio. Filmer kan laddas hem via Internet och ses hemma i stället för på bio. Bildkonst kan skapas med hjälp av dator och spridas via Internet.
- Tidigare var det populärt bland många kvinnor att dansa jazzbalett. Men idag har det i stor utsträckning ersatts av Friskis & Svettis och gym. Allt färre sticker i dag. Enligt Statens Kulturråd kan en rimlig förklaring vara att dagens flickor/kvinnor är mindre bundna av gamla könsroller och väljer efter personlig håg. Då väljer man att syssla med datorer, idrotta, gå på gym eller leva ett restaurang- och kaféliv framför traditionella kvinnoysselsättningar.

2.4.4 Användningen av den fria tiden

Att tid är en bristvara bekräftas i hög grad av de undersökningar av tidsanvändningen som SCB gjorde åren 1990/91 och 2000/01. En jämförelse mellan dessa år visar att kvinnor och män närmar sig varandra när det gäller arbete. Kvinnor hemarbetar 40 minuter mindre i dag än för tio år sedan och män förvärvsarbetar 20 minuter mindre. Det har således skett en utjämning av tidsanvänd-

ningen. Trots att sammansättningen av kvinnors och mäns arbete har blivit mer lika, kvarstår dock stora olikheter. En stor del av mäns arbete sker mot betalning. Kvinnors arbete är mer jämnt fördelat på betalt förvärvsarbete och obetalt hemarbete.

Att hemarbetet i dag är jämnare fördelat mellan könen får enligt SCB helt tillskrivas kvinnornas ändrade beteende, eftersom det är kvinnorna som har minskat på tiden för hemarbete. Det är dock betydligt vanligare att kvinnor än män tar sig an hemarbete direkt efter jobbet. Av hemarbetet är det städningen som har minskat mest.

Mäns arbete sker i högre utsträckning under dagtid och på vardagar. Kvinnors arbete är jämnare utspritt över dagen och veckan. Mäns vardagsliv kännetecknas därmed av en tydligare åtskillnad mellan arbete och fri tid. Kvinnors fria tid är mer fragmenterad än mäns och uppdelad på kortare episoder, som oftare flätas samman med, eller avbryts av, episoder av hemarbete.

Enligt SCB är det små skillnader mellan män i olika faser av livet i fråga om förvärvsarbete. För kvinnor är däremot skillnaderna stora. Att ha små barn får mycket större konsekvenser för mammornas förvärvsarbete än pappornas. Att ha små barn innebär mycket arbete totalt och lite fri tid.

Småbarnspapporna har förkortat sitt förvärvsarbete med i genomsnitt 40 minuter per dag. Den tid småbarnsmammorna själva uttrycker att de tar aktiv omsorg för barnen har minskat kraftigt men har ersatts av fri tid tillsammans med dem. Papporna uppvisar inga förändringar i detta avseende.

SCB:s studier visar att kvinnor och män är fysiskt aktiva högt upp i åldrarna. Äldre ensamstående tillbringar mycket tid i ensamhet. Yngre, och framför allt föräldrar med hemmavarande barn, uttrycker tidsbrist. Ensamstående småbarnsmammor är mest stressade.

Måltider tar lite mer tid. Den fria tiden har ökat med cirka en kvart per dag och uppgår till cirka fem timmar per dag, något mer för män än för kvinnor. Inom ramen för den ökningen har vissa fritidsaktiviteter minskat och andra har ökat.

Aktiv fri tid i form av idrott och friluftsliv har ökat för bägge könen. För kvinnornas del har ökningen skett genom att andelen som ägnar sig åt det en genomsnittlig dag ökat med nio procentenheter, och att tiden som aktiviteten tar i anspråk har ökat med nio minuter. Männens ökning avser endast andelen utövare. De aktiviteter det gäller här är främst promenader.

Även stillasittande aktiviteter såsom TV-tittande, har ökat. Enbart TV-tittande, inklusive video, har ökat för bägge könen. Den andel som ser på TV en genomsnittlig dag är oförändrad, vilket gör att de som ser på TV gör det under lite längre tid.

Det som i undersökningen betecknats som social samvaro har minskat något. Det är främst besök av eller hos släkt och vänner som har blivit mindre frekvent. Det balanseras bl.a. av att besök på restaurang, bar eller café har blivit lite mer frekventa.

Den tid som män använder för hobbies har ökat. I kvinnogruppen har stickning och annat handarbete minskat med tre fjärdedelar under tioårsperioden. En procent av kvinnorna ägnar sig åt någon av dessa aktiviteter en genomsnittlig dag. Dessutom har andelen som regelbundet läser böcker minskat.

Bakom männens ökade tid för hobbies ligger det främst en ökad datoranvändning, plus 7 minuter för kvinnor och 17 för män. Här ingår aktiviteter som att surfa på Internet, programmera, spela datorspel och liknande. Men enligt SCB är den konstaterade ökningen troligen en underskattning av hur mycket tid som tillbringas framför datorn utanför arbetstid.

I flera sammanhang är datorn i första hand ett hjälpmedel vid andra aktiviteter, t.ex. vid korrespondens. Det är därför knappast troligt att alla som t.ex. skrivit brev med hjälp av dator själva beskriver det som någon typ av datoraktivitet. Hela ökningen av denna aktivitet beror på att fler personer, såväl kvinnor från en andel på 0 till 13 procent, som män från en andel på 2 till 21 procent, ägnar sig åt den en genomsnittlig dag.

2.5 Folkrörelserna och den nya nätverkskulturen

2.5.1 Ökad styrning av folkrörelserna

Enligt Demokratiutredningen finns det inte några skäl att alltför mycket svartmåla bilden av sjunkande föreningsaktiviteter. Vissa delar av föreningslivet sjuder ännu av liv och medborgarnas ideella insatser är stabila och mycket omfattande. Men utredningen är medveten om att både medlemstalen och aktivitetsnivån har minskat kraftigt för vissa folkrörelser. Några av de värst drabbade är nykterhetsrörelsen och de fackliga organisationerna, där andelen aktiva på tio år har halverats respektive i det närmaste halverats.

Samtidigt tycks folkrörelserna främst attrahera äldre medborgare. Medelåldern blir allt högre.

Utredningen pekar på att vissa organisationer, i syfte att stoppa denna utveckling, har vidtagit en del åtgärder. Man har bland annat utvecklat sin roll och sina verksamhetsformer. Bland annat betonas den folkbildande rollen. Men samtidigt pekar utredningen på den kritik som framförts att den folkbildande verksamheten är på väg i motsatt riktning: Studieförbunden blir alltmer fjärmade från de folkrörelser som födde dem.

Demokratiutredningen menar att den folkbildande verksamheten och folkrörelsernas arbete som demokratibefrämjare kompliceras av att stat och kommun alltmer försöker styra verksamheten. Utöver att den offentliga finansieringen av verksamheterna har skapat ett finansiellt beroende till det offentliga, har organisationerna i ökad grad även kommit att tas i anspråk av stat och kommun för att genomföra uppgifter inom diverse olika politikområden och samhällssektorer.

Däriigenom styrs organisationerna inte främst av sina egna idéer, oberoende av olika maktgrupper, som är en av huvudavsikterna med föreningslivet. De blir i stället en integrerad del av den offentliga sfären. Enligt Demokratiutredningen tycks därför folkrörelserna spela en allt mindre roll i den folkbildande verksamheten. Istället spelar stat och kommun en allt viktigare roll.

Utredningen pekar också på att ett flertal av de nya frågorna som växte fram under 1960- och 1970-talen, och som drevs av nya sociala rörelser, under 1980-talet har integrerats inom ramen för det etablerade partisystemet. Detta gäller exempelvis miljö- och fredsfrågor. I slutet av 1990-talet kunde man se liknande tendenser när olika så kallade livsstilpolitiska idéer pockade på uppmärksamhet. I ett mångkulturellt samhälle kräver medborgare med olika etniska eller religiösa identiteter, sexuell läggning, veganer m.fl. att bli offentligt erkända med lika rättigheter som andra. Jämlikhetskravet inkluderar i dag rätten att vara olik.

2.5.2 Nätverken utmanar folkrörelsedemokratin

Demokratiutredningen tyckte sig se en renässans för ideella organisationer som serviceproducenter, en roll som var vanlig före välfärdsstatens genombrott. Runt om i landet har lokala utveck-

lingsgrupper bildats både som en kanal för medborgarnas intresse och som utförare av vissa samhällstjänster.

För dessa grupper är den interdemokratiska processen central i arbetet. De har växt fram i det vakuum som uppstod efter de senaste decenniernas kommunsammanslagningar. Från landsbygdens håll upplever man en brist på förståelse för de behov som landsbygden har. Därför har en stor mängd lokala utvecklingsgrupper bildats med förhoppning om att kunna motverka den i deras tycke allt för långt gångna kommunaliseringen. Genom dessa grupper försöker bygdens invånare kollektivt att lösa sina problem.

Enligt Demokratiutredningen fungerar åtskilliga av de medborgarsammanslutningar som har bildats på senare år mer som nätverk än som traditionella organisationer. De senare är medlemsbaserade och hierarkiskt uppbyggda medan nätverken däremot anses vara en ”platt” organisationsform. Med det menas att nätverken är icke-hierarkiska och att de genom sin informella struktur underlättar ett aktivt deltagande och spontana initiativ.

Demokratiutredningen menar att nätverkskulturen kan ses som en kritik mot den formella medlemsorganisationen och dess representativa demokratibegrepp. Enligt denna kritik är problemet med den formella organisationens demokrati att den har ”en inbyggd tendens till institutionalisering och professionalisering”, vilket skapar och permanentar hierarkier.

Demokratiutredningen påpekar dock att nätverk inte utesluter formella organisationer, snarare tvärtom. Organisationer utgör ofta en bas för nätverkens mobilisering. Tillsammans med andra organisationer, enskilda individer och grupper, som i övrigt har olika ideologiska plattformar, byggs informella kontaktnät upp, som i syfte att uppnå vissa specifika politiska mål, fogas samman i tillfälliga koalitioner. Ett par exempel på tillfälliga koalitioner av detta slag under 1990-talet är kampanjen mot svenskt medlemskap i EU och den antirasistiska rörelsen.

Ytterligare ett kännetecken på nätverkskulturen är att den har anammat den nya tekniken. Internet används i hög grad som kommunikationsmedel. Det möjliggör en levande diskussion och en snabb mobilisering av deltagande medborgare. De som engagerar sig i dessa verksamheter tycks också ha ett större intresse för handlingsinriktade verksamheter än att delta i möten och sammanträden. Det blir viktigare att nå politiska mål.

Enligt Demokratiutredningen belyser de nya sociala rörelserna denna förskjutning tydligt. De kan ses som nätverk av handlingar

som utförs av en mångfald individer, grupper och organisationer i en gemensam kamp i konkreta sakfrågor. I syfte att skapa opinion kring de frågor man lyfter fram och de problem man blottlägger görs allt oftare handlingar som får en symbolisk laddning. Man kan exempelvis göra aktioner mot företag som inte anses uppfylla vissa miljökrav.

Demokratiutredningen menar att nätverkskulturens utbredning på flera sätt utmanar folkrörelsedemokratin. Traditionellt har folkrörelserna skolat medlemmarna i demokratiskt utövande, genom att träna dem i mötesteknik. På så vis har de utgjort en rekryteringsbas för framtida förtroendevalda.

I ett nätverkssamhälle riskerar detta att förbises. I stället knyter sig medborgare med ett gemensamt intresse samman och arbetar aktivt tillsammans för att främja just detta intresse. Det skapar förutsättningar för snabba initiativ och ett mer handlingsinriktat deltagande, vilket gynnar medborgarnas möjlighet till ett effektivt deltagande.

Demokratiutredningen höjer dock ett varningens finger mot denna utveckling. När politiskt handlande blir allt viktigare, och konkurrensen om uppmärksamhet i medierna blir allt hårdare, är det risk för att den demokratiska skolningen inte hinns med, inte prioriteras. Det organiserade livet blir inte längre en skola i demokrati.

Utredningen pekar också på att det kan förekomma problem med den interndemokratiska strukturen i ett nätverk eller en nätverksliknande organisation. Alla nätverk är nämligen inte öppna för alla. Det finns slutna nätverk, som i och för sig fostrar en stark solidaritet och tillit till den egna gruppen, men på bekostnad av dem som står utanför. I ett sådant nätverk odlas enligt Demokratiutredningen inte den förståelse och kompromissvilja till andra medborgargrupper som är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle.

Demokratiutredningens slutsats är emellertid att medborgarsammanslutningar fyller en rad viktiga funktioner i samhället:

- De tränar sina deltagare i demokratiska färdigheter och odlar en förståelse för andra och olik tänkande.
- De kan samtidigt fungera som medborgarnas röst, genom att svara för opinionsbildning m.m.
- De nya sammanslutningarna kan vaka över vissa lagars efterlevnad, men de kan aldrig ta över den representativa demokratins uppgifter.

- De kan vara en skola och utgöra en bas för framtida rekrytering, men de kan aldrig ersätta den representativa demokratin.
- De kan också utveckla värden och färdigheter som är till glädje i näringsliv och företag.

Demokratiutredningens slutsats var att statens och kommunernas roll bör vara att främja det engagemang som finns i samhället, i folkrörelsearbetet, i lokala utvecklingsgrupper, i de rörelser som sysslar med aktioner utanför de etablerade kanalerna och i de globala rörelserna. Ett sätt att främja detta frivilliga och fria medborgerliga engagemang vore enligt utredningen att värna de fysiska mötesutrymmena. Stat och kommun har därför en viktig funktion att fylla när det gäller att se till att det finns billiga och goda lokaler.

3 Utvecklingen av allmänna samlingslokaler

3.1 Nykterhetsrörelsen

3.1.1 Nykterhetsrörelsens samlingslokaler

Nykterhetsrörelsen var först i Sverige med att uppföra en samlingslokal för profant bruk.

Nykterhetsrörelsen är den sammanfattande benämningen på organisationer vilkas medlemmar avstår från alkohol och andra droger och som i regel också arbetar med upplysning om riskerna med dessa preparat och för att få till stånd samhälleliga åtgärder som begränsar konsumtionen.

Den första logen av Godtemplarorden i Sverige bildades 1879 i Göteborg. Fram till trettioalet bildades flera nya organisationer:

- Blåbandsrörelsen i Sverige 1883.
- Templarorden (TO) 1884,
- Nationalgodtemplarorden (NGTO) 1888.
- Kvinnoorganisationen Vita Bandet 1900.
- NGTO och TO slogs samman till Nationaltemplarorden (NTO) 1922.
- Motorförarnas helnykterhetsförbund (MHF) 1926
- Svenska frisksportförbundet 1935
- NTO förenades med IOGT till IOGT-NTO 1970

De organisationer som bildades under den första tiden hade alla en religiös prägel. IOGT blev religiöst neutral 1907 och NTO 1922, medan Blå Bandet och Vita Bandet har behållit den religiösa prägel.

När nykterhetsrörelsen etablerade sig hyrde medlemmarna ofta in sig i lokaler som var lämpliga för verksamheten, i första hand skolor och frikyrkor. Detta medförde dock vissa problem. IOGT:s speciella arbetsformer, men också det motstånd med vilket organisationen möttes i början, ställde krav på egna lokaler

De första ordenshusen byggdes i städer och kunde vara stora och komplicerade hus. Det första ordenshuset i Sverige uppfördes 1881 i Arboga av Logen nr 2 Filadelfia som fortfarande är i bruk. Uppförandet av lokalen i Arboga var starten till ett intensivt byggnadsskede inom IOGT.

Under 1900-talets första årtionden arbetade rörelsen energiskt för en restriktiv lagstiftning med totalförbud som slutmål. Men vid den officiella folkomröstningen 1922 om alkoholförbud segrade motståndarna med knapp majoritet. Sedan frågan om totalförbudet avförts från dagordningen har nykterhetsrörelsen i stället propagerat för en statlig alkoholpolitik som syftar till att begränsa konsumtionen av alkoholdrycker. Dessutom bedriver den upplysnings- och propagandakampanjer, delvis med statsbidrag.

Nykterhetsrörelsen har sina starkaste fästen i norra och mellersta Sverige. Majoriteten av nykterhetsföreningarna hade länge formen av slutna ordenssällskap, men detta upphörde successivt fram till 1970. De lokala föreningarna är främst inriktade på att erbjuda tillfällen till studier och ett alkoholfritt sällskaps- och nöjesliv. Anslutningen har minskat sedan storhetstiden på 1910-talet, men ännu på 1990-talet var medlemsantalet omkring 250 000.

Efter hand tillkom andra nykterhetsorganisationer som också hade lokalbehov. Lokaler byggdes och förvärvades på andra sätt. Till att börja med var det fråga om samlingslokaler i ordets egentliga bemärkelse. Så småningom blev det också sommarhem, scoutstugor, kurs- och friluftsgårdar, folkparker och en hel del annat. I mitten av 1940-talet beräknas att det totala antalet uppgick till 1 500 lokaler.

Detta krävde kunskap om byggnadsteknik och bestämmelser. I de fall då föreningen saknade denna kunskap anlätades arkitekter och entreprenörer. På många håll fanns det många hantverkare och senare även arbetare i logerna inom föreningen. 1914 beslöt man att ge ut en vägledning avsedd för de avdelningar som hade förutsättningar att bygga egna lokaler. I samband därmed anordnades en pristävling, som avsåg att få fram olika typer av såväl mindre som större samlingslokaler. Tjugotvå av dessa tävlingsförslag, omfattande huvudsakligen fyra olika typer av ordenshus, utgavs 1917 i tryck.

3.1.2 Riksorganisationen Våra gårdar

År 1942 bildades Ordenshusens Riksförening. Syftet var att den skulle vara ett sammanhållande organ för de 1 500 allmänna samlingslokaler som nykterhetsrörelsen då ägde och förvaltade. År 1953 omorganiserades riksorganisationen till Riksföreningen Våra Gårdar. Syftet var att skapa en stark organisation, som skulle kunna stå till förfogande för den samlade nykterhetsrörelsens fastighetsinnehav.

Våra Gårdar har till ändamål

- att värna om de allmänna samlingslokaler som nykterhetsrörelsen förfogar över och stimulera tillkomsten av nya,
- att medverka till att nykterhetsrörelsens samlade fastighets- och lokalbestånd utvecklas i positiv riktning,
- att verka för att fler helnyktra miljöer etableras i landet,
- att skapa goda villkor för att barn- och ungdomsverksamhet skall kunna drivas i lokalerna

Våra Gårdar har idag drygt 500 medlemsföreningar. De flesta av Våra Gårdar-lokalerna är samlingslokaler för lokalföreningarna, men det finns även större kontorsfastigheter, kursgårdar, konferensanläggningar, folkhögskolor, studenthem, sommarhem och folkparker bland medlemmarna. Till sin hjälp har organisationen olika stödfunktioner.

Man biträder medlemsorganisationerna i alla slag av byggärenden; nybyggen, om- och tillbyggnader och handikappanpassning. Man hjälper bland annat till med att upprätta ansökningshandlingar för anslag från stat och kommun. Man medverkar vid upphandlingar och slutbesiktningar, upprättar entreprenadkontrakt, köpebrev och andra lagfartshandlingar.

För några år sedan utarbetades ett fördelaktigt försäkringsavtal, som innebar att kostnaden minskade påtagligt för medlemsföreningarna. Eftersom många kommuner har "frost" sina bidrag, och i vissa fall till och med sänkt dem, blir åtgärder som kan reducera kostnader och öka intäkter en allt viktigare uppgift för riksorganisationen.

Tidningen Våra Gårdar utkommer med fyra nummer per år. Temat under 2002 var exempelvis att visa på positiva exempel när det gäller lokaler med en bred ungdomsverksamhet.

Inom Våra Gårdar finns en distriktsorganisation där distrikten omfattar länen. Distrikten har en samordningsfunktion mellan

förbundet och de lokalägande föreningarna. Med stöd av riksorganisationen anordnar distrikten kursverksamhet gällande;

- fastighetsförvaltning,
- skadeförebyggande åtgärder,
- hur lokalerna finansieras, samt
- barn och ungdomsverksamheten i lokalerna.

Genom de resurser som Statens kulturråd ställer till förfogande förvärvar Våra Gårdar konst i samarbete med Bygdegårdarnas Riksförbund och Folkets Hus och Park. Konsten deponeras sedan i lokaler runt om i landet eller används i de tematiska vandringsutställningar som producerats.

Kulturverksamheten är en viktig del i nykterhetsrörelsens lokaler. Varje år bedrivs tusentals kulturarrangemang. Genom stöd från Statens kulturråd lämnar Våra Gårdar bidrag till ett 100-tal arrangemang per år. Stödet innebär att föreningarna vågar satsa på bra och ibland annorlunda kulturarrangemang. Samarbetet med studieförbund är en viktig del.

Våra Gårdar programsätter också film åt ett 70-tal biografer. Man har ett omfattande utvecklingsarbete med inriktning på marknadsförning, drifts- och samarbetsformer samt publikarbete. Man medverkar i att arrangera filmdagar och lokala filmfestivaler. Dessutom genomförs årligen kurser i film- och biograffrågor samt maskinistutbildning.

3.2 Folkets Hus och Parkrörelsens lokaler

3.2.1 Pionjärtiden i slutet på 1800-talet

När den fackliga och politiska arbetarrörelsen började ta form på 1880-talet var behovet av lokaler stort. Arbetarna släpptes ogärna in i de lokaler som fanns. Markägare förbjöd t.o.m. sammankomster ute i det fria, eftersom man befarade att uppviglande idéer kunde föras fram.

Det första Folkets Hus som byggdes för ändamålet var i Malmö som invigdes 1893. Samma år köptes också Möllevångsparken som fick det nya namnet Malmö Folkets Park. Anläggandet av folkparker och Folkets Hus kom igång mot slutet av 1890-talet. Det skedde framför allt i större industrisamhällen där behovet av möteslokaler var stort på grund av den snabba utvecklingen av den

fackliga verksamheten. En lång rad små och stora industrier fick inom en tioårsperiod också egna folkparker. De hade ofta en koppling till Folkets Hus. Men det fanns också oberoende föreningar med uppdrag att skapa bra miljöer för billiga och bra nöjen för arbetarklassen. I folkparkerna var dansbanan ofta det första som byggdes.

Landsorganisationen uppmärksammade samlingslokalsfrågan på ett tidigt stadium. 1906 års LO-kongress beslöt att grunda en Folkets Hus-fond i syfte att stödja arbetarrörelsens speciella samlingslokaler. Husen och parkerna byggdes på köpt mark. Byggnationerna finansierades bl.a. genom andelsteckning, banklån, bidrag i olika former, garantiföreningar och inte minst gratis arbetskraft.

1905 bildades Folkets Parkers Centralorganisation (FPC) med säte i Eskilstuna. Syftet var främst att genom ett samarbete mellan de olika föreningarna samordna artistbokningar och olika inköp.

För Folkets Hus-rörelsen dröjde det längre innan man bildade en central organisation. 1937 bildades Folketshusföreningarnas Riksorganisation. Som dess syfte angavs bl.a. att stå de anslutna företagen till råds med upplysningar vad det gäller byggnationer, materialinköp, filmhyror samt i övrigt det som berör dess verksamhet, samt att genom sin verksamhet verka för ett sunt nöjesliv.

3.2.2 Folkets Park-rörelsen

Under seklets första år var Folkets Parks scener främst en spelplats för den politiska agitationen. Men med tiden blev nöjesarrangemangen fler. Man byggde utescener, teatrar, serveringslokaler och dansbanor med tak. Teaterföreställningar kompletterades med bondkomik, revyer och liknande. Även människor utanför arbetarrörelsens led började gå till folkparkerna i större omfattning. Folkets Park kom i hög grad att bli synonymt med sommarens nöjen.

1930-talet blev starten för en expansion som också kom att förändra folkparkernas utbud och karaktär. Radion, filmen och schlagerindustrins utveckling skapade ett ömsesidigt beroende och möjligheter i samspel med Folkets Parks scener. När underhållningsindustrin i en allt snabbare takt lanserade nya artister, blev folkparkerna livsviktiga som en väg att nå en stor publik.

Folkparkerna var vid den här tiden också synonyma med det oroväckande, lite skrämmande. Många ungdomar förbjöds av sina religiösa föräldrar att besöka detta dansbanelände. Från religiöst håll ansågs dansen vara första steget på brottets bana.

Folkparkerna hade sin stora blomstringstid under 1950- och 1960-talen. Stora världsartister turnerade i parkerna. Det nya inom musiken och underhållningsbranschen återfanns i parkerna. Med TV:s intåg i det svenska folkhemmet, tillsammans med publikens förändrade nöjes- och fritidsvanor, kom bilden sakta men säkert att förändras under 1970-talet. Trubadurerna hade då sin storhetstid, men på andra scener än i Folkets Park. På 1970-talet kom dansbanden. Folk gick till parken med ett mål i sikte – att få dansa. Många unga lärde sig att dansa i parken. Men fler och fler besökte också diskoteken som aldrig kom att etableras i folkparkerna.

I dag består Folkparkerna av en stor mängd skiftande verksamhet, teater, dans, musik men även andra former av kultur och nöjen är det som fortfarande står i centrum.

3.2.3 Folkets Hus-rörelsen

Mot slutet av 1930-talets slut började den politiska verksamheten i Folkets Hus avta och kulturspridningen fick en allt större roll. Sommaren 1943 upprättades ett särskilt arkitektkontor, vars uppgift framför allt var att tillhandahålla teknisk expertis till Folkets Husbyggen. Målet var att göra Folkets Hus till ortens kulturcentrum.

I början var dansen det dominerande inslaget. Sedan kom teatern och så småningom filmen. Filmvisning blev snabbt ett populärt inslag i verksamheten. Biografer öppnades i rask takt i städer och andra tätorter. Biografdriften organiserades 1944 i Sveriges folkbiografer AB, sedermera i Skandinaviska biograf AB. Rörelsen var under åren 1944–1969 ägare till produktionsbolaget Nordisk Tonefilm. Under 1960-talet började filmverksamheten att gå tillbaka, vilket påverkade föreningarnas ekonomi. TV kom och människors fritidsvanor förändrades. 1963 träffade staten och filmbranschen ett avtal, filmavtalet, där fonder bildades för olika ändamål. Nya biografer, som motsvarade publikens krav på teknik, kom till under 1960-talet. Bio Kontrast – kvalitetsfilmvisningar – startades efter en del kritik av filmutbudet.

Folkets Hus-rörelsen var i början av 1950-talet ett kultur- och nöjesimperium med omkring 500 biografier och ungefär dubbelt så många lokaler för annan underhållning, teater och dans samt studieverksamhet.

Men i och med att många människor på 1950- och 1960-talen lämnade bruksorter och mindre tätorter för att flytta till tätorternas industrijobb, tvingades många hus att minska och inskränka sin verksamhet. Men omflyttningarna krävde inte bara avvecklingsplaner för en del hus, utan krav ställdes också på utbyggnad av fastigheter på orter som faktiskt växte, framför allt i de större städernas förorter.

Ett handlingsprogram antogs 1974 om 100 nya Folkets Hus. Tio år senare hade man nått målet. Det var främst i de större kommunernas tätorter som de nya husen kom till, men även flera övergivna hus i glesbygden renoverades och togs åter i bruk.

Under 1960-talet startade Folkets Hus-rörelsen också sin omfattande kurs- och utbildningsverksamhet. Denna verksamhet ökade under 1980- och 1990-talen. Nöjesverksamhet i form av dans minskade däremot under samma period. Den traditionella mötesverksamheten har också gått ner under dessa år. Under 1970-talet kom kulturarbetet inom Folkets Hus igång på allvar. ”Konst åt alla”, ”Konst i Folkets Hus” och ”Folkets Hus-hörnor” var några av de verksamheter som kom till. Idag består verksamheten alltmer av egen verksamhet i husen, t.ex. revyer, jazzfestivaler, fritidsgårdar, föreläsningar, konstutställningar, IT-kaféer, turisthem etc.

3.2.4 Riksorganisationen Folkets Hus och Parker

År 1999 bildade Folkets Hus Riksorganisation och Folkparkernas Centralorganisation en ny gemensam riksorganisation, Riksorganisationen Folkets Hus och Parker (FHP).

I dag samlar riksorganisationen FHP många olika slags medlemsföreningar. Till medlemskåren har också tillkommit ett tiotal av landets största musikfestivaler. FHP erbjuder särskild medlemsförsäkring och andra medlemsförmåner exempelvis medlemskap i egen arbetsgivarorganisation samt specialistkompetens inom ekonomi, juridik, skatter, avtal och fastighetsförvaltning. Riksorganisationen bistår även medlemmarna vid om-, till- och nybyggnad. Förhandlingar med kommuner och andra myndigheter

i samverkans- och kontraktsfrågor har också blivit en allt viktigare uppgift.

FHP:s arbete är inriktat på att ge medlemmarna verktyg i det lokala utvecklingsarbete. Som en del av utvecklingsarbetet pågår ett kunskapslyft med tre större utbildningar, bland annat ett chefsutvecklingsprogram. Som redskap för information och erfarenhetsutbyte mellan medlemmar finns också medlemstidningen Scen och Salong och ett stort utbud av olika former av konferenser, seminarier och andra medlemsträffar. FHP för också i sin egenskap av riksorganisation diskussioner med myndigheter och andra aktörer kring olika utvecklingsfrågor.

Folkets Hus och Parker bedriver en omfattande kultur och nöjesverksamhet. Man förmedlar själv varje år via sin artistförmedling och det egna programbolaget mer än 1 700 danstillfällen, 500 teaterföreställningar för barn och unga samt ytterligare 3 500 andra artistuppträdanden till medlemsföreningarnas 900 scener. Men en stor del av kultur och nöjesverksamheten sker genom de enskilda medlemmarnas egen försorg, vilket gör att antalet teaterföreställningar, danskvällar och andra nöjesarrangemang runt om i landet sammantaget uppgår till långt över 10 000 årligen.

Medlemmarna har möjlighet att ta del av och påverka utbudet från FHP vid en årlig utbudsträff. För att utveckla arrangörskapet bland medlemmarna drivs en ettårig arrangörshögskola. Syftet är att höja kvalitén i arrangemangen, alltifrån planering och marknadsföring till själva mötet mellan artist och publik.

FHPs konstavdelning hjälper medlemmarna att kunna erbjuda olika former av konstutställningar, vissa med särskild inriktning på barn och unga. Förutom vandringsutställningsverksamheten köps konstverk in som sedan deponeras i medlemmarnas anläggningar. Konstavdelningen arbetar också med ett antal utsmyckningsuppdrag.

Inom Folkets Hus och Parker finns idag Sveriges största biografkedja. Sammanlagt 280 biografier på 260 orter visar årligen över 17 000 filmföreställningar, en förutsättning för människor utanför storstäderna att kunna se film på bio. Förutom traditionell filmvisning bedrivs också verksamhet inom Bio Kontrast och Skolbio. Även inom film och biografområdet sker ett omfattande utvecklingsarbete, med biografutbildning i fem steg, filmdagar och konsultverksamhet.

Under senare år har Folkets Hus och Parker gjort en storsatsning på digital visningsteknik genom projektet Digitala Hus, i syfte att skapa former för framtidens mötesplatser. Inledningsvis har sju biografer utvecklat bion från biografalong till upplevelsehus med hjälp av den nya tekniken. FHPs digitala kedja är den första i sitt slag i Europa. Digital bio innebär att mindre orter kan få filmpremiär samma kväll som i storstäderna. Digital bio innebär också en bredare filmrepertoar, där alla typer av film kan visas. Aktualiteten ökar och skapar därmed större publikintresse. Det är också lättare att texta filmerna, vilket skapar möjligheter i integrations-sammanhang, för hörselskadade, i samband med språkkurser och mycket annat. Dessutom blir frakten avsevärt enklare och billigare.

Förutom nya möjligheter kring vanlig filmvisning skapar den nya tekniken också unika kommunikationsmöjligheter. Bredband och satellit kan kopplas till den digitala projektorn för att visa evenemang av olika slag, som konserter, teater, sport, revyer, kortfilmfestivaler och mycket mer. Den digitala projektionen skapar också interaktiva möjligheter för studier, föreläsningar och konferenser.

3.3 Bygdegårdsrörelsens lokaler

3.3.1 Ljus över landet

Bygdegårdsrörelsen har i hög grad vuxit fram parallellt med landsbygdens organisering sedan början av 1920-talet. Den första bygdegården öppnades 1920 i Ås i Småland. Därmed startade en rörelse som idag är samlad inom Bygdegårdarnas Riksförbund. Bygdegårdarna har av tradition en nära koppling till jordbrukar-rörelsen. Andra delar av rörelsen är Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) och Centerpartiet, tidigare Bondeförbundet.

Under 1920- och 30-talet spreds tanken på att bygga samlingslokaler på landsbygden. I många byar fanns det gamla sockenstugor, men långt ifrån i alla. När frikyrkorörelsen växte fram under andra halvan av 1800-talet byggdes bönehus och kapell, men dessa hus var ofta inte särskilt lämpade för profana möten. Om de alls fick anordnas. Det fanns krafter inom bygdegårdsrörelsen som ville få gårdarna att bli ett slags medborgarhus – eller allaktivitetshus – för bygden, en landsbygdsvariant av industristädernas Folkets Hus.

Det var framför allt Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund (SLU), en föregångare till Centerns Ungdomsförbund, och JUF, Jordbrukarungdomens Förbund, som var pådrivande till att bygdegårdar började byggas. De båda organisationerna tog initiativ till att det under de närmaste decennierna byggdes hundratals bygdegårdar över hela landet. Även om SLU var ett politiskt ungdomsförbund, var dess kanske viktigaste uppgift på landsbygden att bidra till ungdomens fritids- och nöjesverksamhet.

Men det främsta syftet med Bygdegårdarna var naturligtvis att tillgodose organisationernas behov av att kunna samlas till föreningsmöten av olika slag. Liksom alla andra folkrörelser gav bygdegårdsrörelsen sina medlemmar omfattande föreningskolning. Många av dem som i dag återfinns på ledande befattningar i samhället och i föreningsverige har fått sin första föreningskolning i dessa organisationer.

Med hjälp av bygdegårdarna spreds också folkbildningsarbetet med sina studiecirklar. "Ljus över landet" var en slogan som spreds från tidigt 1900-tal och framåt. JUF:s studieverksamhet utgjorde exempelvis grunden till det som 1959 blev Studieförbundet. Svenska Landsbygdens Studieförbund, som var starkt kopplat till SLU och en av initiativtagarna till att Bygdegårdarnas Riksförbund bildades, är idag Studieförbundet Vuxenskolan.

3.3.2 Bygdegårdarnas Riksförbund

När 1942 års riksdag beslutade om statligt stöd till allmänna samlingslokaler växte behovet av rådgivning till de lokalägande föreningarna, eftersom det ställdes vissa krav på ansökningshandlingarna. Ett resultat av detta var att Bygdegårdarnas Riksförbund (BR) bildades 1944. Organisationen bildades av Sveriges Lantbruksförbund, Svenska Landsbygdens Studieförbund, Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund, Riksförbundet Landsbygdens folk, Jordbrukareungdomens förbund samt Lantbruksförbundets Byggnadsförening.

Lantbruksförbundets byggnadsförening (LBF) fungerade till en början som Bygdegårdarnas riksförbunds arkitektavdelning. LBF startades i början av 1940-talet och utvecklades snabbt till ett landsomspännande arkitektkontor. LBF vände sig i första hand till landsbygden och arbetuppgifterna omfattade främst ekonomibyggnader av olika slag samt egnahem och arbetarbostäder. I

samband med arbetena ute på landsbygden kom projektörerna från LBF också i kontakt med den stora bristen på samlingslokaler, mötesrum och fritidsanordningar överhuvudtaget. I slutet av 1943 öppnade därför LBF en särskild bygdegårdsavdelning, förlagd till stockholmskontoret.

På 1950- och 1960-talen var behovet av nya bygdegårdar stort. De bygdegårdar som hade byggts på 1920- och 1930-talen var i behov av upprustning och flera skolor och andra offentliga byggnader, som nu omvandlades till bygdegårdar, var tvungna att rustas upp för sitt nya ändamål. Det ställdes också större byggnadstekniska krav på byggnaderna.

Bygdegårdrörelsen har i stor utsträckning tagit hand om och vidareutvecklat andra byggnader, som av olika skäl blivit lediga. Inte mindre än 250-300 före detta skolhus är nu bygdegårdar. På motsvarande sätt har bygdegårdsrörelsen tagit till vara många ordenshus och missionshus på landsbygden. Även ett antal militärbaracker från andra världskriget fungerar numera som bygdegårdar.

1950- och 1960-talen var besvärliga tider för alla folkrörelser. För bygdegårdsrörelsen blev situationen extra besvärlig tack vare den allt kraftigare urbaniseringen. Landsbygden höll på att dö. Detta visar sig också i medlemsutvecklingen för Bygdegårdarnas Riksförbund. Från topsiffran 542 medlemsföreningar år 1960 dalade antalet till bottennoteringen 388 år 1973.

Men under de senaste 10-15 åren har bygdegårdsrörelsen vuxit kraftigt. Idag har förbundet ca 1 300 medlemsföreningar. Bygdegårdarnas Riksförbund ger en omfattande service till medlemmarna genom det centrala kansliet och distrikten. Det gäller t.ex. att

- tillhandahålla normalstadgar för föreningar och ge råd i samband med stadgefrågor,
- erbjuda studiematerial för lokal utbildning och erbjuda kurser på såväl regional som central nivå för föreningarnas funktionärer
- ge råd och stöd i samband med ombyggnation och nybyggnad.
- ge råd och stöd kring skötsel och underhåll av bygdegården
- bedriva ett aktivt miljöarbete och ge råd och service på miljöområdet,
- tillhandahålla en försäkring för föreningar som är anslutna till förbundet,

- bedriva ett aktivt skadeförebyggande arbete och förmedla bra produkter till bra priser som ex stöldskyddsmärkning, vattenlarm m.m.

Sedan mitten av 1940-talet är biografverksamheten en viktig del i bygdegårdarna. Man hade till en början ett intimt samarbete med Folkets Husbiograferna i Sveriges Folkbiografers AB. I dag finns biograf i 50 bygdegårdar och på 150 orter bedrivs filmklubbsverksamhet av bygdegårdar och medlemsorganisationer.

Bygdegårdsbio är ett samarbete med Förbundet Vi Unga. Den viktigaste delen av Bygdegårdsbios arbete är att utbilda och inspirera de människor som är aktiva i filmverksamheten. Ungbio är filmklubbar i biografen för barn och ungdomar. Klubbarna bygger på de ungas val av film och ansvar för verksamheten. De unga kan där, tillsammans med de ansvariga för biografen, lära sig hur en biograf drivs.

Förbundet anordnar kontinuerligt utbildning av distriktens programråd och arrangörsutbildningar för de lokala föreningarna. Tillsammans med Alma Folkhögskola och SV genomför man en högre utbildning kallad Arrangörsskolan. Under två terminer jobbar deltagarna i projektform på hemmaplan, träffas fyra gånger samt håller kontakten med varandra via ett virtuellt klassrum.

Sedan riksförbundet bildades har konsten varit en central verksamhet i bygdegårdarna. Redan 1945 anslog riksdagen lotterimedel för inköp av BR:s första konstverk som delades in i kollektioner och deponerades i bygdegårdar för ett år i taget. Sedan slutet av 1970-talet har BR bedrivit utställningsverksamhet för landets yrkesverksamma konstnärer, Konst åt alla. Denna verksamhet bedrivs i samarbete med Folkets Hus och Parker och Våra Gårdar. Dessa inköpsutställningar är en förutsättning för BR:s övriga konstverksamhet, dvs. depositioner i bygdegårdar och vandringsutställningar med olika teman. Man köper årligen in ca 125 konstverk för deposition.

Man samarbetar också med Rikskonserter och Riksföreningen Folkmusik och Dans (RFoD) för att sprida musik och dans genom turnéverksamhet över hela landet. Man har kontakter med många musikartister som turnerar över landet i bygdegårdarna. BR arbetar också aktivt för att sprida "En bok för alla" i landet. Försäljning sker bland annat på olika kurser och konferenser. Vissa bygdegårdar har en aktiv försäljning.

Förutom konst- och musikverksamheten är teaterverksamheten en viktig del. I samarbete med Riksteatern, Länsteatrarna och Fria grupper sprider BR teater på små spelplatser. Man har en turnéverksamhet inom länen/distrikten med sång, teater och musikgrupper. Alla bygdegårdar har möjlighet att boka dessa arrangemang till ett för bygdegården överkomligt pris. Ett 60 tal bygdegårdar driver amatörteater. BR stöder dessa med utbildning och information. Vartannat år arrangeras en amatörteaterfestival.

3.4 Kommunala fritidsgårdar

3.4.1 Hemgårdar och ungdomsgårdar

De kommunala fritidsgårdarna brukar normalt inte räknas som allmänna samlingslokaler. Men det finns en nära anknytning till utvecklingen av de allmänna samlingslokalerna under efterkrigstiden, framför allt i de större städerna.

De kommunala ungdoms- och fritidsgårdarna har sitt ursprung i de hemgårdar som etablerades under de första årtiondena på 1900-talet. Sveriges första hemgård, Birkagården i Stockholm, invigdes 1912. De första hemgårdarna byggde på slutna verksamheter och verkade gentemot alla åldrar. I utpräglade arbetarstadsdelar etablerades en bildningsverksamhet utifrån en "hjälp till självhjälpstanke" i en kristen, humanistiskt tradition.

Hemgårdsrörelsen fick dock aldrig något riktigt fäste ute i landet. Sedan barnavårdslagens tillkomst 1924 blev kommunernas barnavårdsnämnder ansvariga för den förebyggande ungdomsvården. Bildande av ungdomsklubbar och ungdomsgårdar blev ett sätt för kommunerna att förhindra att ungdomar for illa

1936 öppnades den första kommunala ungdomsgården i Sverige, Gamlestadens ungdomsgård i Göteborg. I stadgarna för församlingens barn- och ungdomsråd från 1935 stod att ungdomsgården hade till uppgift att genom studiecirklar, praktiska arbetskurser, föredrag, diskussioner, sång och musik ge manlig och kvinnlig ungdom i åldern 12–21 år tillfälle till ökad utbildning och vidgade kunskaper inom olika områden. Politisk propaganda fick inte ingå i stiftelsens verksamhet.

Under 1940-talet kom den statliga Ungdomsvårdskommittén med sju betänkanden där kommunernas uppgifter beskrevs mycket detaljerat. Samhällets insatser skulle inriktas på att skapa alternativ

till den kommersiella och mediala påverkan som ungdomar utsattes för. Bland annat oroades man över de nya dans- och musikstilar som spreds i radio, bio och den kolorerade veckopressen.

På ungdomsgårdarna introducerades s.k. öppen verksamhet utan annat syfte än att skapa rum för människors möten. När ungdomsgårdar började etableras i storstäderna i början av 1940-talet blev den öppna verksamheten en huvudstrategi från myndigheternas sida för att skapa rumslik kontroll över den föreningslösa ungdomen som störde på gator och torg. I Stockholm ökade exempelvis antalet ungdomsgårdar mellan 1944 och 1972 från 7 till 90.

År 1953 antog riksdagen betänkandet "Bidrag till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet" vilket skapade en tydligare samhällelig satsning på ungdomars fritidsaktiviteter. Föreningslivet fick ekonomiskt stöd till verksamheter för "föreningslös ungdom". Ungdomsgårdar inrättades i allt fler kommuner. De skulle vara ett komplement för de ungdomar som var socialt missgynnade. Därför öppnades gårdar framför allt i "socioekonomiskt svaga" bostadsområden med få föreningsaktiva.

År 1956 bildades den första kommunala fritidsnämnden i Sverige – Idrotts- och friluftsstyrelsen i Norrköping. Den fick ansvar även för den förebyggande ungdomsvården. Från slutet av 1950-talet växte ungdoms- och fritidsgårdssektorn kraftigt i och med att kommunerna tog över ansvaret för den statliga ungdomspolitik. Mot slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet fanns det ungdoms- och fritidsgårdar på de allra flesta orter i Sverige.

3.4.2 Från ungdomsgård till fritidsgård

På många platser blev gårdarna tillhåll för ungdomar med problem-beteenden. På en del gårdar kom destruktiva kulturer att odlas. Som en reaktion på detta, och för att tydligt markera avstånd mot den drogliberala eran och för att understryka att verksamheterna skulle stå öppna för andra grupper än enbart ungdomar, bytte ungdomsgårdarna under 1970-talet namn till fritidsgårdar. På senare år har de fördelningspolitiska motiven för fritidsgårdarna även börjat omfatta kön, handikapp och etnisk bakgrund.

I början av 1990-talet inrättades det s.k. träffpunktsstödet. Syftet var att stödja tillkomsten av nya mötesplatser som skulle vara initierade och drivna av ungdomar. Träffpunktsstödet blev ett sätt att öka ungdomars inflytande lokalt. Under åren 1991–1994 för-

delade Ungdomsstyrelsen totalt 15 miljoner kronor ur Allmänna arvsfonden till denna verksamhet.

Under 1980- och i början av 1990-talet blev diskussioner om behovet av mötesplatser och de ungas delaktighet och inflytande allt vanligare. Kommunala beslutsfattare uppmärksammades på hur de fritidspolitiska satsningarna såg ut och hur väl eller illa de stämde överens med ungdomarnas önskemål. Med dessa fritidsvaneundersökningar som grund utformades fritidspolitiken lokalt.

Ekonomiska besparingar på 1990-talet fick emellertid till följd att både personalstyrkan och öppettiderna på gårdarna minskade i ett stort antal kommuner. Antalet fritidsledare i kommunerna minskade mellan 1990 och 1996 med nära 1 400 personer. Samtidigt lade man ned gårdar. Den kraftigaste nedläggningen av gårdar skedde mellan 1993 och 1997 då drygt 200 gårdar stängdes.

Men under 1990-talet gjorde antal kommuner också satsningar som innebar att ett 30-tal nya verksamheter som Ungdomens hus och Musikens hus kom igång. Idag finns 134 sådana verksamheter. Antalet föreningsdrivna och kooperativt drivna fritidsgårdar har ökat och någon enstaka entreprenad driven gård har tillkommit.

Under 1990-talet tog kommunerna över ansvaret för grund- och gymnasieskolan. Det har förbättrat kommunernas möjligheter att arbeta samlat med lokala barn- och ungdomsfrågor. Till exempel har flera kommuner samlat frågorna under en barn- och ungdoms-/utbildningsnämnd. Detta har i sin tur lett till att gårdsverksamheterna har utvecklats mycket olika, både mellan olika gårdar inom kommunen och mellan olika kommuner.

Omvärldsförändringar har fört med sig att gränserna i stor utsträckning har suddats ut mellan föreningsverksamhet och öppen verksamhet. I bred samverkan mellan kommunen, föreningar och andra aktörer har allehanda aktivitetsmöjligheter skapats. Under ett och samma tak möts fritids- och idrottsaktiviteter, sociala projekt, utbildningsverksamhet och arbetsmarknadsåtgärder.

I ett antal kommuner har gårdsnedläggningar resulterat i att andra aktörer, genom utvecklingsstöd, har fått möjlighet att ta över verksamheten, till exempel i en blandform av medlemsbaserad och öppen verksamhet, där fritidspersonalen fungerar som "aktivitetsmöjliggörare" mer än "aktivitetsanordnare". Detta har inneburit att uppdelningen av föreningsaktiva respektive föreningslösa ungdomar har minskat i betydelse.

Det har också blivit vanligare att fritidsgårdarna har fått byta lokaler för att kunna samnyttjas med annan kommunal verksamhet. Till exempel finns gårdar i skolans lokaler eller korridorer, i gymnastiksal, i kultur- och musikhus, i förenings- och klubbstugor men också i Svenska Kyrkans och andra religiösa samfundsbymggnader. På många håll förekommer fritidsgårdsverksamhet, såväl privat som kommunal, i allmänna samlingslokaler. Även studieförbunden driver en hel del verksamhet av öppen karaktär.

Men det finns också ett mer ideologiskt grundat förändringsmönster. Medborgarna, och därmed även ungdomarna, har under slutet av 1990-talet satts i fokus utifrån ett mer aktivt medborgarskap. Kommunens nya roll har blivit tydligare på att skapa möjligheter och ge stöd för medborgarnas egna aktiviteter och engagemang. Brukarstyrning och självförvaltning är idag allt vanligare målsättningar i kommunerna.

4 Utvecklingen av det statliga stödet till allmänna samlingslokaler

4.1 Införandet av det statliga stödet

4.1.1 Samlingslokaler för föreningslivets behov

Det statliga stödet till allmänna samlingslokaler har funnits i över 60 år. Mitt under brinnande krig beslutade riksdagen 1942 att ge stöd för anordnande av nya samlingslokaler och för bevarande av befintliga lokaler. Men frågan om statligt stöd var inte ny. Den hade väckts redan vid 1912 års riksdag men avslagits. Den återkom flera gånger och 1920 begärde riksdagen en utredning av frågan. Det ledde dock inte till någon åtgärd från regeringens sida förrän 1937 då regeringen tillkallade en särskild utredare.

Utredaren skulle enligt direktiven utgå från behovet av lokaler för sammankomster av olika slag, inte bara för fackliga och politiska sammanslutningar, utan även för sådana med skilda folkbildningsuppgifter. Utredaren presenterade sina förslag i betänkandet ”Tillgodoseendet av behovet av allmänna samlingslokaler” (SOU 1939:30)

Utredarens utgångspunkt var att organisationerna hade kommit att framträda som den naturligaste arbetsformen för att förverkliga olika syftemål inom samhällslivet. Föreningslivet sågs som en naturlig och oundgänglig del av det medborgerliga livet. Frågan om de allmänna samlingslokalerna, opartiskt öppna för alla meningsriktningar, var därför inte ett intresse enbart för föreningslivet, utan var ett intresse för hela samhället.

Utredaren betonade de betydande insatser som det enskilda föreningslivet hade gjort för att tillgodose samhällets behov av samlingslokaler. Från början hade det varit för att tillgodose rörelsernas egna behov av lokaler för att kunna samlas till möten och studier. Men i och med föreningslivets utbredning och ökade samhällseliga betydelse, hade också de allmänna samlingslokalernas betydelse ökat. Det hade blivit hela samhällets angelägenhet. Det

var därför ett samhällsintresse att denna verksamhet också fick ett samhälleligt stöd.

Utredarens förslag föranledde dock inte någon omedelbar åtgärd från regeringens sida. Krigsutbrottet kom emellan. Men de frivilliga försvarsorganisationerna var i ett trängande behov av lokaler. Vidare hade ungdomsvårdsfrågorna blivit alltmer aktuella. Därför lade regeringen 1942 fram propositionen (prop. 1942:113) om statliga lån och bidrag till samlingslokaler för föreningslivet.

Enligt propositionen var det viktigt att brist på samlingslokaler inte hämmade medborgarnas möjligheter att överväga och dryfta de krävande frågor som anmälde sig, inte minst i allvarliga kristider. Föreningsliv och folkbildning hade fått ökad betydelse. Därför var det viktigt att det fanns lokaler där ungdomen kunde samlas till överläggningar, möten och underhållning och att nöjeslivet därigenom kunde saneras.

Men det var i första hand föreningslivets behov av lokaler för olika former av medborgerlig verksamhet och för den fria folkbildningen som drev fram kraven på att hela samhället gemensamt, dvs. genom stat och kommun, skulle sörja för att det fanns tillräcklig tillgång på samlingslokaler.

I 1942 års kungörelse uttrycktes föreningslivets behov av att kunna samlas till möten och studieverksamhet på följande sätt i § 1:

Med allmänna samlingslokaler förstås i denna kungörelse för *föreningslivet* avsedda hörsalar samt rum för sammanträden, samkväm och studiearbete jämte därtill hörande erforderliga utrymmen såsom förstugor, avklädningsrum, apparatrum, biblioteksrum, kök, serveringsrum, toalett, källare och vindslokaler, även som bostad för tillsyningsman.

4.1.2 Samlingslokaler, opartiskt öppna för alla

I kungörelsens § 2 stadgades att endast kommuner kunde beviljas bidrag av statsmedel för att tillgodose behovet av allmänna samlingslokaler inom en ort. Bolag, förening eller stiftelse kunde beviljas statligt lån. Den som sökte stödet skulle enligt 11 § förbinda sig att ”opartiskt, i skälig omfattning och kostnadsfritt eller mot skälig avgift hålla lokalerna tillgängliga för föreningslivet i orten.”

Utredaren hade starkt betonat att tillgången till samlingslokaler, opartiskt öppna för alla meningsriktningar, där medborgarna kunde samlas för att dryfta sina gemensamma angelägenheter, var ett

behov som hörde samman med hela vårt samhällsliv. Det var därför ett oeftergivligt villkor att de lokaler, som i någon form fick bidrag från det allmänna, vare sig de ägdes av enskilda föreningar, av för ändamålet särskilt bildade sammanslutningar eller av kommunala organ, stod öppna för alla på skäliga och lika villkor. Endast under sådana förutsättningar kunde de göra skäl för benämningen allmänna samlingslokaler. Bidrag från det allmänna borde utgå endast under förutsättning att lokalerna opartiskt ställdes till förfogande för ortens föreningsliv i allmänhet och för tillgodoseendet av allmänt medborgerliga behov.

Även i de fall där kommunala lokaler uppläts till föreningslivet, menade utredaren att opartiskhet skulle iakttas. Det var inte rätt att vägra upplåtelse till visst slag av föreningsverksamhet. Detta vore desto mer anmärkningsvärt om vissa politiska föreningar utestängdes från kommunens lokaler, medan föreningar av annan meningsriktning fick tillgång till lokalerna.

Enligt utredaren måste den politiska upplysningsverksamheten i ett demokratiskt samhälle vara av en sådan betydelse att de politiska föreningarna, oavsett vilken meningsriktning de företräder, vara berättigade till samma hänsynstagande från myndigheterna som andra organisationer.

I detta avseende har det inte skett någon större förändring i senare utredningar och förordningar. I den senaste förordningen (1996:1593) om bidrag till allmänna samlingslokaler krävs enligt 3 § punkt 3 för att få statligt bidrag "att lokalen hålls tillgänglig för varje organisation eller grupp med organiserad verksamhet som är verksam inom orten och att det sker opartiskt, i skälig omfattning och på skäliga villkor".

Frågan har också nyligen prövats rättsligt. År 2001 beslutade en stadsdelsnämnd i Stockholms stad att inte erbjuda en politisk organisation en allmän samlingslokal. Som skäl för beslutet angav nämnden att det fanns anledning befara ordningsstörningar vid eller i anslutning till mötet samt att det kunde antas förekomma brottslig verksamhet vid eller i anslutning till mötet i form av hets mot folkgrupp.

Kommunen åberopade bl.a. att bråk tidigare hade uppkommit vid organisationens möte på ett torg i staden och vid en tunnelbanestation. Dessa bråk hade uppkommit genom att utomstående åstadkommit oordning och skadegörelse vid organisationens möten. Organisationen överklagade beslutet och Kammarrätten upphävde stadens beslut. Regeringsrätten beslutade senare att inte

pröva frågan. Därmed gällde Kammarrättens beslut om att organisationen skall ha tillträde till lokalerna.

I sitt beslut hänvisade Kammarrätten till att i en kommuns befogenheter ingår bl.a. att tillhandahålla allmänna samlingslokaler. Vid utövandet av denna kommunala befogenhet föreligger en skyldighet att behandla kommunens medlemmar lika om det inte finns sakliga skäl för något annat. Enligt kammarrättens mening var inte omständigheterna sådana att kommunen kunde vägra uthyrning av ifrågavarande lokal. Beslutet upphävdes därför. Kammarrätten hänförde sig till rättspraxis varav framgår att kommunerna vid tillhandahållandet av samlingslokaler skall förhålla sig politiskt neutrala. (RÅ 1944 S 407 och 408 samt 1945 E 49).

4.2 Utvidgning av begreppet allmänna samlingslokaler

4.2.1 Från samlingslokaler till fritidslokaler

Under 1950-talet vidgades betydelsen av begreppet "allmänna samlingslokaler" till att mer avse allmänna kultur- och fritidslokaler. Bostadskollektiva kommittén, som tillsattes 1948, skulle bland annat "uppmärksamma sådana anläggningar som gav förutsättningar för föreningsliv och sällskaplig samvaro samt för fritidssysselsättningar för olika åldersgrupper". Särskilt nämndes behovet av mindre samlingslokaler samt fritidslokaler för ungdom.

I slutfasen av kommitténs arbete tillkallade regeringen en särskild utredare för att utvärdera statens stöd till de allmänna samlingslokalerna, som dittills hade betraktats som en försöksverksamhet. Enligt direktiven hade folkbildningsrörelsens och ungdomsverksamhetens ökade behov medfört en ökad efterfrågan på samlingslokaler efter kriget. Även inflyttningen till tätorterna hade medfört ett ökat behov av samlingslokaler i de nya bostadsområdena. Dessutom behövde de äldre föreningshusen renoveras. Byggnadskostnadsstegringen hade kullkastat tidigare kalkyler och gjort ökade insatser av allmänna medel nödvändiga.

Utredaren och kommittén kom i stort sett fram till likartade ståndpunkter. Båda utredningarna konstaterade att i 1942 kungörelse var begreppet "allmänna samlingslokaler" nära knutet till främjandet av församlingsfriheten. Man föreslog att begreppet "allmänna samlingslokaler" skulle utvidgas till att "omfatta alla för allmänheten avsedda lokaler, vilka prövas

behövliga för det offentliga livet och de kulturella strävandena i orten, särskilt med hänsyn till föreningslivets behov.”

De menade att med den ökade fritiden hade den kulturella sidan av verksamheten vidgats. Den hade kommit att omfatta fritidssysselsättningar av många skiftande slag. Dessutom hade anknytningen till föreningslivet blivit lösare eller helt upphört på många håll. De föreslog därför att den tidigare innebörden av begreppet ”medborgerliga samlingslokaler” utvidgades till att mer avse ”lokaler för fritiden”.

Denna utvidgning av begreppet uttrycktes i 1957 års kungörelse § 1 på följande sätt:

Med allmänna samlingslokaler förstås i denna kungörelse för allmänheten avsedda hörsalar samt rum för sammanträden, samkväm och studiearbete jämte därtill hörande erforderliga utrymmen, vilka lokaler prövas behövliga för det offentliga livet och de kulturella strävandena inom orten, särskilt med hänsyn till föreningslivets behov.

Utvidgningen av samlingslokalbegreppet innebar att som allmän samlingslokal ansågs även lokaler, som opartiskt, i skälig omfattning och på skäliga villkor uppläts för ungdomsverksamhet inom orten, under förutsättning att lokalerna var inrymda i samma byggnad som de övriga lokalerna. Därmed kunde även ungdomslokaler ingå i låneunderlaget.

Bestämmelsen om att lokalerna opartiskt, i skälig omfattning och på skäliga villkor skulle upplåtas åt varje inom orten verksam organisation flyttades fram till inledningsparagrafen.

För nybyggnad, ombyggnad eller köp av byggnad kunde statslån beviljas till kommun, bolag, förening eller stiftelse. Däremot kunde bidrag beviljas för anskaffande av inventarier till sådana lokaler som hade beviljats lån. Bidraget kunde utgå med högst 5 procent av det beräknade låneunderlaget.

4.2.2 Ytterligare utvidgning på 1970-talet

1973 beslutade riksdagen om en genomgripande revidering av stödet till allmänna samlingslokaler. Den bakomliggande utredningen, ”Finansiering av allmänna samlingslokaler” (SOU 1971:92) betonade i likhet med 1937 års utredare värdet av föreningslivets hittillsvarande och avgörande insatser, liksom vikten av att huvud-

mannskapet för lokalerna så ofta som möjligt bör uppdras åt föreningslivet.

Utredaren ansåg att driften av samlingslokaler i föreningsregi bör ses som en samhällsangelägenhet. Samhällets stöd borde därför inte ses ur ett snävt privatekonomiskt perspektiv, som ett bidrag till en utanförstående verksamhet, utan som beslutade kostnader för viss samhällsverksamhet.

I det sammanhanget föreslog utredningen att ett särskilt stöd borde utgå för att täcka de kostnader som de samlingslokalägande föreningarnas riksorganisationer åsamkades för sitt bidrag i den statliga stödverksamheten. Stödet skulle utgå dels till riksorganisationernas allmänna verksamhet, dels till en samordnad konsultativ och utvecklande verksamhet.

Utredaren menade att vidgningen av de allmänna samlingslokalernas användning för nöjes- och fritidsändamål hade drivits fram av det bristande samhällsstödet för strävandena att vidga bildnings- och studieverksamheten, i förening med ett påtaget ansvar även för den föreningslösa ungdomens fritid.

Från början hade tanken varit att användningen av lokalerna för nöjes- och fritidsändamål på kommersiella grunder skulle ge det ekonomiska stöd som de ideella krafterna inte ensamma kunde bära. Men befolkningsomflyttningarna och en i övrigt ökad rörlighet i samhället, televisionens genombrott och nöjeslivets strukturella förändringar, hade gjort att de avsedda möjligheterna till kostnadstäckning hade minskat.

Föreningslivet framställde därför ett naturligt anspråk på att få stöd även till lokaler för den fritids- och nöjesverksamhet som ursprungligen var avsedd som en finansieringsform. I takt därmed hade en uppfattning växt fram om att samhället måste ta ett ansvar även för fritidsverksamhet utanför det interna föreningslivet.

Enligt 1968 års utredare tjänade samlingslokalerna följande syften i samhället:

- Föreningslivet behöver lokaler för sin egen verksamhet för att kunna förverkliga centrala mål. Med tanke på organisationernas egenvärde för demokratisk fostran och deras sociala funktion får någon prövning av dessa syften inte ske utöver vad lagstiftningen innehåller.
- Kulturaktiviteter i vid bemärkelse behöver också lokaler. Detta gäller vare sig dessa lokaler fungerar som distributionsled eller som hemvist för skapande aktivitet.

- Det behövs också lokaler för debatt och aktiv fritidssysselsättning som tillgodoser spontana behov. Därmed öppnas vägar till ökad intressegemenskap och engagemang även utanför det organiserade föreningslivets ram. Här avsågs främst lokaler för sådan kontakt och gemenskap som går utöver snäva gruppintressen och som motverkar sociala segregationstendenser mellan bostadsområden.

Den ytterligare utvidgningen av begreppet allmänna samlingslokaler uttrycktes i 1974 års kungörelse § 2 på följande sätt:

Med allmän samlingslokal avses lokal som behövs för det offentliga livet och de kulturella strävandena inom orten, i första hand sådan lokal som tillgodoser föreningslivets behov av utrymme för möten, studieverksamhet, kulturell verksamhet, förströelse, fritidssysselsättning eller annan liknande verksamhet.

Liksom tidigare var förutsättningen för att få bidrag och lån att lokalerna opartiskt, i skälig omfattning och på skäliga villkor hölls tillgängliga för upplåtelse åt varje inom orten verksam organisation eller grupp med organiserad verksamhet. Det senare tillägget tillfördes för att undvika eventuella tveksamheter om formellt icke-organiserade grupperns rätt i detta hänseende.

4.3 Samhället och samlingslokalerna

4.3.1 Arbetsfördelning mellan, staten, kommunerna och föreningslivet

I december 1979 tillkallade regeringen åter igen en kommitté för att utreda principerna för det statliga stödet. I betänkandet "Samhället och samlingslokalerna" (SOU 1981:63) föreslog utredningen inte några större förändringar i det bidrags- och lånesystem som gällde sedan 1973.

Kommittén bedömde att de grundläggande historiska och ideologiska motiveringarna för samhällsstöd till allmänna samlingslokaler fortfarande var giltiga. Kommittén hänvisade till att de principer som gällde kretsen av ägare, syftet med stödet och upplåtelsevillkor hade fastställts av riksdagen så sent som 1973. Dessa principer borde enligt kommittén inte ändras i något väsentligt avseende. När 1974 års förordning ändrades 1987 lämnades därför lydelsen oförändrad i dessa avseenden.

Liksom tidigare utredningar betonade kommittén det stora värdet av föreningslivets verksamhet. Det hade tagit sig uttryck i att samhället på olika nivåer i allt högre utsträckning hade gått in som garant för lokalhållande etc. Därigenom hade samhället skapat utrymme för frivilligorganisationerna att själva äga och förvalta lokaler. Ur samhällets synpunkt var detta av stor ekonomisk betydelse.

Kommittén konstaterade att det hade etablerats en form av arbetsfördelning mellan, staten, kommunerna och föreningslivet. Statens stöd hade utformats för att möjliggöra tillkomst och bevarande av lokaler. Genom att kapitalkostnaderna därmed blev lägre kunde en rimlig driftekonomi skapas i lokalbeståndet. Kommunernas roll hade stadigt ökat när det gällde att täcka driftkostnaderna för de allmänna samlingslokalerna. Föreningslivets ekonomiska resurser användes i första hand för den löpande verksamheten.

Kommittén konstaterade emellertid att folkrörelseanknuten verksamhet hade svårt att bli förankrad i storstädernas nybyggda förortsområden. Enligt utredningen fanns det dock ett klart intresse från riksorganisationernas sida att introducera samlingslokaler för att åstadkomma en varierande verksamhet även i dessa områden. Kommittén ansåg därför att ytterligare insatser från organisationslivets sida borde understödjas.

Kommittén betonade vikten av närhet mellan samlingslokaler och befintlig bostadsbebyggelse. Större uppmärksamhet borde därför ägnas åt gemensamhetsskapande åtgärder. Samlingslokaler i bostadsområdena ökade möjligheterna att etablera ett föreningsliv, som på ett effektivare sätt kunde engagera människor när de flyttade in i ett nybyggt område.

Kommittén pekade också på kommunernas allt viktigare roll för samlingslokalprojektens genomförbarhet. I regel krävdes det stora kommunala insatser både under planerings- och byggnadskedet och för den fortsatta driften. Kommittén förespråkade emellertid att kommunerna borde minska sitt direkta engagemang i samlingslokalverksamheten. Enligt kommittén kunde en avkommunalisering av vissa lokaler vara till fördel både för föreningslivet och för kommunerna, för såväl verksamhetsutvecklingen som för ekonomin.

Kommittén pekade också på att ett stort antal projekt hade tillkommit i slutet av 1970- och början av 1980-talet för vilka finansiering inte genast hade kunnat anvisas. Därigenom hade det

uppstått en köbildning vid samlingslokaldelegationen som förvärrades på grund av att de årliga beslutsramarna i stort sett var oförändrade, samtidigt som kostnaderna för projekten ökade kraftigt.

4.3.2 Översyn av stödet till folkrörelserna

I maj 1986 tillkallade regeringen en särskild utredare för att föreslå åtgärder med syfte att ge ett ökat ansvar åt folkrörelser, föreningar och kooperativ i offentlig verksamhet, kallad folkrörelseutredningen. Uppdraget innefattade även en översyn av statsbidragen till folkrörelserna. Utredaren presenterade sina förslag i betänkandet "Ju mer vi är tillsammans" (SOU 1987:33).

När det gäller samlingslokalerna diskuterade utredningen följande frågeställningar:

- Hur skall man kunna använda samlingslokaler i mindre samhällen och i glesbygden så att de bättre svarar mot invånarnas och de lokala föreningarnas behov?
- Hur skall man kunna sambruka lokaler både för samhällets sociala service och för föreningarnas behov?
- Hur skall man få fram fler små samlingslokaler också i storstadsområdena och de större tätorternas bostadsområden?

Utredningen föreslog att statens bidrag till ny- och ombyggnad av samlingslokaler omformas så att de stimulerar byggande av mindre anläggningar. Maximalt bidrag skulle lämnas till en anläggning med högst 1 000 m² för att sedan trappas av. Statens bidrag skulle täcka 40 procent av byggkostnaderna upp till denna gräns. Därefter skulle stödet trappas ner för ytor upp till 2 000 m².

I budgetpropositionen för 1989 (prop. 1988/99:100, bil. 13) föreslog regeringen att statens bidrag skulle vara 50 procent av byggnadskostnaderna upp till 1 000 m² och 30 procent upp till 2 000 m². Ett villkor för stödet var att kommunerna åtog sig att bidra med lägst 30 procent upp till 2 000 m².

När det gäller sambruk av lokaler fanns det enligt regeringen inte något som hindrade att samlingslokaler anordnades i anslutning till andra lokaler eller i byggnader som redan fanns i de större tätorternas bostadsområden, även om dessa byggnader ägdes av annan än en samlingslokal förening. Det väsentliga var att föreningarna kunde

disponera lokalerna på lång sikt och på sådana villkor att värdet av statens och kommunernas bidrag tillföll föreningslivet.

Det skedde således en precisering av syftet med allmänna samlingslokaler, som innebar en viss förskjutning mot det tredje syftet som 1968 års utredare hade diskuterat. Stödet kunde avse samlingslokaler för sådan kontakt och gemenskap som gick utöver snäva gruppintressen och som motverkade sociala segregations-tendenser mellan bostadsområden.

Denna förskjutning av syftet och innebörden innebar dock inte några större förändringar av formuleringarna i 1987 års förordning, som i sin tur var likalydande som 1974 års förordning i dessa delar. Den tidigare paragrafen delades upp i två delar, varav den första delen hade rubriken ”Inledande bestämmelser” och hade följande lydelse: ”Enligt denna förordning lämnas statligt stöd till sådana allmänna samlingslokaler som behövs för det offentliga livet och de kulturella strävandena inom orten.”

Den andra delen av paragrafen hade rubriken ”Bidrag” och hade följande lydelse: ”Bidrag lämnas i mån av tillgång på medel för köp eller nybyggnad av sådana samlingslokaler som tillgodoser föreningslivets behov av utrymme för möten, studieverksamhet, kulturell verksamhet, förströelse, fritidssysselsättning eller annan liknande verksamhet”.

4.4 Det statliga stödets avveckling och återkomst

4.4.1 Avveckling eller reformering av det statliga stödet ?

I budgetpropositionen för 1993 (prop. 1992/93:100) aviserade regeringen att en utredare skulle tillkallas för att se över principerna för det statliga stödet till de allmänna samlingslokaler. Enligt propositionen hade flera faktorer som påverkade stödet förändrats. Det gällde t.ex. statens och kommunernas försämrade ekonomi, samt kraven på bättre samnyttjande av lokaler och mindre storlek på lokalerna. Enligt direktiven skulle utredaren föreslå två alternativ, dels en förutsättningslös prövning av konsekvenserna om stödet helt eller delvis avvecklades, dels att stödet blev kvar men reformerades.

Utredaren presenterade sina förslag i betänkandet ”Mycket under samma tak” (SOU 1994:32). Enligt utredaren var det inte möjligt att helt avveckla eller kraftigt minska stödet utan att det på

sikt skulle få kraftiga negativa återverkningar på tidigare gjorda investeringar. Ytterst handlade det också om möjligheterna för medborgarna att utnyttja de grundlagsfästa yttrande-, mötes- och föreningsfriheterna.

Utredaren föreslog inte några förändringar i stödsystemet. Där-
emot föreslog han nya målformuleringar för stödet till allmänna samlingslokaler. Utredaren hänvisade till 1979 års utredning, som hade redovisat hur tidigare utredningar hade angivit syftet med det statliga stödet. Det citerade stycket från 1979 års utredning berörde emellertid endast de allmänna samlingslokalernas betydelse för yttrande-, mötes- och församlingsfriheten. De övriga syftena med allmänna samlingslokaler som 1968 års utredning hade redovisat, dvs. behovet av lokaler för kulturaktiviteter och lokaler för kontakt och gemenskap, berördes inte i 1979 års utredning.

De mål som fanns för de olika former av stöd som staten lämnade till föreningslivet tolkade utredaren som att stöden skulle främja en allsidig förenings- och kulturverksamhet och stimulera till ett brett medborgerligt (förenings) engagemang. De allmänna samlingslokalerna var ett medel för att nå dessa mål.

Utredaren föreslog att det övergripande målet för stödet till allmänna samlingslokaler skulle ligga fast. Det övergripande målet var att stödet skall underlätta tillkomsten och upprätthållande av allmänna samlingslokaler. Utgångspunkten var att det finns ett nationellt intresse av sådana lokaler. De har stor betydelse för yttrande-, mötes- och föreningsfriheterna såsom dessa uttrycks i regeringsformen. De allmänna samlingslokalerna skall ytterst tjäna demokratin och ett öppet pluralistiskt samhälle.

Utredaren föreslog att delmålen för det statliga stödet till allmänna samlingslokaler skulle vara:

*att skapa förutsättningar för alla människor, oavsett ålder, kön eller eventuella funktionshinder, att ha tillgång till bra och ändamåls-
enliga lokaler för sitt förenings- och kulturengagemang,*

att främja mötesplatser för människor med olika etnisk och kulturell bakgrund, samt

att underlätta samverkan mellan offentlig, ideell och privat sektor.

Därutöver föreslog utredaren vissa förändringar i hanteringen av stödet:

- Stödet skulle fördelas vid ett beslutstillfälle.
- För handikappanpassningen skulle bidrag lämnas för hela kostnaden, dock högst 165 000 kronor. Undantag kunde göras.
- Beslutet skulle vara möjligt att överklaga.
- Om lokalen övergick till annan användning än den avsedda inom 15 år skulle stödet kunna återkrävas.

4.4.2 Alternativa vägar för att främja behovet av allmänna samlingslokaler

1993 års utredning ledde emellertid inte till något omedelbart förslag till riksdagen utan Statskontoret fick 1995 i uppdrag att föreslå alternativa vägar för staten att främja behovet av allmänna samlingslokaler. Statskontoret skulle belysa effekterna av ett minskat eller avvecklat stöd. Man skulle även pröva andra aktörers möjligheter att göra insatser.

Statskontoret föreslog tre alternativa lösningar:

- Anslaget skulle upphöra.
- Anslaget skulle fördelas vid ett eller två tillfällen per år och få formen av reservationsanslag. Fördelningen skulle göras av Boverket, vilket skulle innebära att Samlingslokaldelegationen upphörde. Alternativet var att fördelningen även fortsättningsvis gjordes av Samlingslokaldelegationen, men som då skulle ges en ändrad sammansättning.
- Anslaget skulle fördelas av Samlingslokaldelegationen i tur och ordning till de sökande som godkänts som bidragsberättigade. Formen på anslaget skulle ändras till reservationsanslag.

Alternativen 2 och 3 skulle innebära att kösystemet blev kvar. Det hade uppstått i och med att ett stort antal projekt tillkom i slutet av 1970- och början av 1980-talet för vilka finansiering inte genast hade kunnat anvisas. Statskontoret fann inte någon anledning att ifrågasätta formen för det statliga stödet, dvs att det skulle ges som bidrag. Däremot föreslog man vissa förändringar i hanteringen av stödet.

Statskontoret föreslog också vissa förtydliganden i de övergripande målen för stödet och tillfogade ett antal delmål. Man

konstaterade att statens mål för stödet var att det skulle stödja sådana allmänna samlingslokaler som behövs för det offentliga livet och för de kulturella strävandena inom orten. Statskontoret fann ingen anledning att ifrågasätta detta mål, utan ansåg att det borde gälla även i fortsättningen.

I ett försök att närmare precisera betydelsen av formuleringen ”det offentliga livet och de kulturella strävandena inom orten” hänvisade Statskontoret till Demokratirådets rapport ”Demokrati som dialog”. I rapporten såg Demokratirådet det som ett problem för den framtida demokratin att deltagandet i frivilliga medborgarsammanslutningar hade sjunkit.

Enligt Demokratirådet spelar de frivilliga organisationerna en central roll som en skola i demokrati. Aktivt deltagande i föreningslivet skapar förtroende och tillit medborgarna emellan. Därmed bildas ett för demokratin nödvändigt socialt kapital. Demokratirådet hänvisade till en undersökning av demokratin i Italien av Putnam 1993, som visade på det sociala kapitalets betydelse.

Demokratirådet konstaterade att demokratis arbetsmetod är offentlig debatt. De fann att en av medborgarstyrelsens viktigaste förutsättningar, ett väl fungerande offentligt rum, fungerade illa i dagens Sverige och att utvecklingen dessutom var negativ. Enligt Demokratirådet kunde den svenska demokratin endast förbättras genom en förnyelse av den offentliga debatten.

Statskontorets slutsats av Demokratirådets resonemang var att samlingslokaler utgör viktiga mötesplatser för medborgarna och kan betraktas som infrastruktur för utbyggande av ett socialt kapital. Statskontorets menade också att tillgång till allmänna samlingslokaler underlättar en förnyelse av den offentliga debatten

Statskontoret nämnde några grupper för vilka möjligheterna att delta i demokratis dialog borde förbättras.

- Kvinnor och arbetare var fortfarande underrepresenterade i föreningar.
- Framförallt invandrare deltog i besvärande liten omfattning.
- Socialbidragstagare var i mindre utsträckning indragna i föreningslivet.
- När det gäller de politiska partierna var svårigheten att engagera de unga ett uppenbart problem. Särskilt i de stora förorterna torde människor bo fysiskt nära varandra, men glest när det gäller kontakter och dialog.

Statskontoret noterade dock som ett positivt tecken att studie-cirkelverksamheten ökade. Att tillhandahålla lokaler för sådan verksamhet var enligt Statskontoret en rimlig användning av de statliga och kommunala medlen. För att uppnå en större precision i målet för det statliga stödet till allmänna samlingslokaler, föreslog Statskontoret därför att kriteriet ”behövs för det offentliga livet och de kulturella strävandena inom orten” skulle inskränkas till samlings- och studielokaler samt deras biutrymmen. Tambur, förråd och kök borde kunna ingå men med lägre prioritet, liksom lokaler för förströelse och viss fritidssysselsättning.

Statskontoret föreslog vidare att stöd skulle ges bara om det saknades en liknande lokal på rimligt avstånd, vilket angavs till 3-4 mil eller en halvtimmes bilresa. Stödet skulle också gå till underförsörjda grupper, t.ex. på orter där deltagandet i det offentliga livet och de kulturella strävandena var lågt. Även s.k. samverkansprojekt borde kunna stödjas.

4.4.3 Förändring och minskning av det statliga stödet

I anslutning till behandlingen av budgetpropositionen för 1997 (prop. 1996/97:1, UO 17) beslutade riksdagen att förändra systemet för stöd till allmänna samlingslokaler. Den tidigare anslagsstrukturen, med en ram för Boverkets beslut samt ett förslagsanslag som belastades i efterhand, ändrades till ett ramanslag. Ramanslaget för 1997 fastställdes till 40 miljoner kronor. För budgetåren 1998 och 1999 beräknades anslagsnivån vara oförändrad.

Skälet till förändringen var att det tidigare systemet inte stämde överens med de nya principerna för budgeteringen som gällde fr.o.m. budgetåret 1997. Den nya budgetordningen krävde en starkare koppling mellan beslut och faktisk utgift. Enligt regeringen skulle stödet därmed effektiviseras och stämma bättre överens med det moderna samhällets stöd till lokaler åt medborgarna. Detta innebar att det gamla kösystemet försvann. Alla ansökningar skulle behandlas vid ett och samma tillfälle. I anslaget bakades bidraget till handikappanpassning in, liksom stödet till riksorganisationerna.

I övrigt innebar riksdagens beslut att anslagets mål och inriktning skulle vara oförändrat. Men trots detta återfinns inte den tidigare bestämmelsen i 1 § att ”statligt stöd lämnas till sådana

allmänna samlingslokaler som behövs för det offentliga livet och de kulturella strävandena inom orten” längre i 1996 års förordning. Den nya bestämmelsen i 1 § lyder enligt följande: ”Med allmän samlingslokal avses i denna förordning en lokal som på en ort hålls öppen och tillgänglig för föreningslivets möten, studieverksamhet, kulturell verksamhet, förströelse, fritidssysselsättning eller någon annan liknande verksamhet.”

I budgetpropositionen för 1999 (prop. 1998/99:1, UO17) föreslog regeringen att anslaget ”N1 Bidrag till allmänna samlingslokaler” skulle avskaffas. Enligt propositionen fanns det betydligt bättre tillgång till lokaler än då stödet ursprungligen initierades. Anslaget hade följaktligen minskat från som högst 135 miljoner kronor till 40 miljoner under senare år. Här skall dock noteras att det höga beloppet i början av 1990-talet föranleddes av extraanslag för arbetsmarknadsåtgärder. Det ordinarie anslaget uppgick till 80 miljoner kronor.

Regeringen konstaterade att lokala lösningar hade blivit alltmer varierande, bl.a. genom att olika slags sambruk hade ökat; främst mellan skola och fritidsverksamhet. Regeringen bedömde dessutom att det statliga bidraget till allmänna samlingslokaler hade en liten effekt på lokalbeståndet som helhet. Det var kommunerna som hade de bästa förutsättningarna för att bedöma hur behovet av samlingslokaler bäst kan tillgodoses. Kommunerna hade också ett stort eget intresse samt möjligheter att finna alternativa lösningar på dessa behov.

Regeringen ansåg däremot att bidraget till riksorganisationerna skulle finnas kvar och föreslog att 4 miljoner kronor för ändamålet skulle anvisas från anslaget M2 Bidrag till nationell och internationell ungdomsverksamhet m.m.

Riksdagen avslog dock regeringens förslag om att avskaffa anslaget och beslutade att anslaget till allmänna samlingslokaler skulle bibehållas samt anvisade 15 miljoner kronor till anslaget Stöd till allmänna samlingslokaler. I praktiken innebar det dock en halvering av stödet. Riksdagen biföll dessutom förslaget om att bidraget på 4 miljoner kronor till riksorganisationerna skulle finnas kvar.

I budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/2002:1, UO17) föreslog regeringen att anslaget för 2002 skulle anvisas 19 miljoner kronor, varav 4 miljoner kronor avsåg stöd till riksorganisationerna. Regeringen anmälde samtidigt att man avsåg att se över stödförmen, dels stödets effekter, dels lokalernas betydelse för

medborgarnas möjligheter till deltagande och inflytande i samhällslivet och i de politiska processerna.

Regeringen föreslog att Ungdomsstyrelsen skulle fortsätta att fördela bidraget till riksorganisationerna för informationsinsatser och utredningsarbete avseende ungdomars nyttjande av samlingslokaler. Genom dessa insatser och ett ökat samarbete mellan samlingslokalorganisationerna och ungdomsföreningarna skulle ungdomars generella användning av samlingslokalerna kunna ökas.

I samband med riksdagens behandling föreslog Kulturutskottet att anslaget borde tillföras 10 miljoner kronor utöver regeringens förslag. I likhet med flertalet motionärer ansåg utskottet att de allmänna samlingslokalerna har stor betydelse för en rad olika organisationer och är en viktig grundpelare i det demokratiska samhället. Enligt utskottet bidrar samlingslokaler i hela landet till att stärka den lokala identiteten, gemenskapen och demokratin. Om dessa viktiga värden skulle kunna vidmakthållas och utvecklas, krävdes det enligt utskottet goda mötesplatser. För att göra detta möjligt ansåg utskottet att anslaget borde tillföras 10 miljoner kronor utöver regeringens förslag. Detta blev också riksdagens beslut.

I budgetpropositionen för 2003 (prop. 2002/03:1, UO17) föreslog regeringen att anslaget till allmänna samlingslokaler skulle minskas med 2,5 miljoner varav 1 miljon kronor skulle delfinansiera demokratiforskningen, i vilken även folkrörelseforskningen ingår. De övriga 1,5 miljoner kronorna skulle återföras till anslaget Bidrag till nationell och internationell ungdomsverksamhet m.m.

Kulturutskottet föreslog emellertid att anslaget inte skulle minskas som regeringen föreslagit, utan stanna på den nivå som gällde för år 2002, nämligen 29 miljoner kronor. Detta blev också riksdagens beslut.

II Tillgänglighet och nyttjande av allmänna samlingslokaler

En av utredarens huvuduppgifter är att utreda i vilken utsträckning de allmänna samlingslokalerna är tillgängliga för det lokala föreningslivet samt olika grupper, t.ex. ungdomar och funktionshindrade, nyttjande av lokalerna. Förhållandena i såväl tätorter som gles- och landsbygd skall belysas.

Inom ramen för denna huvuduppgift skall utredaren kartlägga vilka behov lokala föreningar anser sig ha av allmänna samlingslokaler samt i vilken utsträckning lokala föreningar har tillgång till och nyttjar sådana lokaler. Utredaren skall även kartlägga andra grupper nyttjande av de allmänna samlingslokalerna. Med utgångspunkt från genomförd kartläggning skall utredaren utreda om det är någon skillnad mellan lokala föreningars behov och faktiska nyttjande av allmänna samlingslokaler och i så fall vad skillnaden beror på.

5 Kommunerna och föreningslivet

5.1 Kommunalt stöd till föreningslivet

5.1.1 Förändringar i det kommunala stödet till föreningslivet

I kommunerna pågår det ständigt diskussioner kring mål, inriktning och regeluppbyggnad för det kommunala stödet till föreningslivet. Svenska Kommunförbundet genomförde under 1970- och 1980-talet återkommande kartläggningar av kommunernas bidragssystem. Av dessa undersökningar framgår att det under 1970- och 1980-talen fanns en stor mångfald av olika former av kommunalt stöd till föreningslivet. Det fanns lokalt aktivitetsstöd, ledarbidrag, administrationsbidrag och lokalbidrag som fortfarande hör till de vanligaste stöden. 1985 fanns det totalt dryga 60 bidragsformer i Sveriges kommuner. 1985 var också nolltaxa, dvs. fria lokaler för föreningslivet, mycket vanligt förekommande. Över 200 av Sveriges kommuner hade nolltaxa för alla ungdomsorganisationer.

Enligt Svenska Kommunförbundet har dock antalet bidragsformer minskat under 1990-talet. Under våren 2001 genomförde Kommunförbundets Kultur- och fritidssektion en ny kartläggning av kommunernas stöd till föreningslivet. Enkäten besvarades av 234 av landets 289 kommuner.

Kommunförbundet fann att det kommunala stödet till det lokala föreningslivets barn- och ungdomsverksamhet var omfattande. Närmare 1,3 miljarder delades årligen ut i kontantbidrag. Detta jämfördes med de statliga bidragen till det lokala föreningslivet som uppgick till 520 miljoner kr per år.

Men enligt Kommunförbundet var det ”dolda” kommunala stödet i form av lokalsubventioner i verkligheten ännu större. De försök till beräkningar som hade gjorts av kommunernas lokalsubventionering visar att föreningslivet på det sättet fick stöd till ett värde av ytterligare ca 4 till 4,5 miljarder kronor. Det samman-

lagda kommunala stödet till föreningslivet skulle därmed uppgå till 5,5 till 6 miljarder kronor per år.

Kommunernas stöd till föreningarna utgör således en betydande del av finansieringen av verksamheterna. Subventioneringen av lokaler har kanske den mest avgörande betydelsen. Kommunförbundets bedömning är att utan reducerade taxor, ibland nolltaxor, och andra typer av "naturastöd" hade Sverige antagligen haft ett mindre livaktigt föreningsliv. Kommunförbundet anser därför att det är viktigt att även det kommunala "naturastödet" räknas in ovanpå kontantstödet när föreningslivets olika finansieringskällor jämförs.

2001 var grundplåten för det statliga stödet till det lokala föreningslivet 200 miljoner kronor för idrotten och 70 miljoner kronor för ungdomsorganisationer. Under de senaste 2-3 åren har det statliga stödet utökats med medel från överskottet på AB Svenska Spels 7 500 spelautomater runt om i Sveriges restauranger och bingohallar. Det uppgick år 2001 sammanlagt till 520 miljoner kronor, fördelat med 400 miljoner till idrotten och 120 miljoner till övriga ungdomsorganisationer. Under de närmaste åren beräknades att det lokala föreningslivet skulle tillföras ytterligare medel utöver de 200 respektive 50 miljoner kronor per år som sedan tidigare kom från Svenska Spel.

2001 fanns förslag om förändringar av såväl bidragsgivningen till idrottsrörelsen som till ungdomsorganisationerna. För idrotten handlade det främst om en sänkt övre åldersgräns för det statliga lokala aktivitetsstödet från 25 till 20 år. För ungdomsorganisationer skulle förändringen bli mer omfattande och rörde vilka fördelningsprinciper som skulle gälla i framtiden.

5.1.2 Utvecklingen på 1990-talet

Enligt Kommunförbundet är tendensen idag att många kommuner söker nya lösningar för bidragsgivningen till föreningslivet samt till den ideella sektorn i övrigt. Det är delvis sprungen ur den ekonomiskt kärva tiden i början av 1990-talet som medförde att kommunerna skar ner på kontantstödet och lokalsubventionerna. Kommunerna såg också den traditionella bidragsgivningen som problematisk, eftersom den riskerade att konservera befintligt föreningsliv och stänga ute nya organisationsformer. Bidrags-

systemet kunde också bidra till en bristande målstyrning och leda föreningar till bidragsjakt och bidragsberoende.

Kommunförbundet har funnit att det normerade bidragssystemet, med aktivitetsstöd, ledarbidrag, lokalbidrag osv., har fått ett komplement i den så kallade "Sandvikenmodellen". Modellen används ofta som komplement till de normerade bidragen och lämpar sig bäst vid bidragsgivning till övriga ungdomsföreningar. Modellen bygger på en form av avtal mellan föreningslivet och kommunen där föreningen får stöd för viss prestation, exempelvis framträdande av sångkör, orkester eller annan kulturförening, flygbladsutdelning av idrottsförening, anordnande av läger för föreningslös ungdom. Själva bidragsgivningen sker i regel i form av en klumpsumma..

Åtskilliga kommuner prövar eller har prövat modellen med överenskommelser. I Kommunförbundets enkät 2001 svarade 14 kommuner att de använde ett bidragssystem grundat på överenskommelser mellan föreningen och kommunen. Inom kultursektorn är den vanligt förekommande. Idrottsföreningarnas verksamhet bygger som i regel på en stor volym av aktivitetstillfällen. Många idrottsföreningar menar därför att de är bättre betjänta av de traditionella normerade föreningsbidragen.

Kommunförbundet har också funnit att spannet för de bidragsberättigande åldrarna generellt sett har krympt. 1985 var det mest förekommande åldersspannet 7–25 år. Idag tillämpar de flesta kommuner bidragsåldrar som ligger mellan 7 och 20 år. Den övre åldersgränsen är 20 år i över hälften av kommunerna. Ett 60-tal kommuner har 25 år som övre åldersgräns. En handfull kommuner har en högre åldersgräns än 26 år.

Den 1 januari 2002 trädde nya regler i kraft om statsbidrag till ungdomsorganisationer. Reglerna tillämpas första gången för bidragsåret 2004. Målen för statsbidraget är att:

- främja barns och ungdomars demokratiska fostran
- främja jämställdhet mellan könen,
- främja jämlikhet mellan olika ungdomsgrupper
- ge barn och ungdomar en meningsfull fritid
- engagera fler ungdomar i föreningslivet.

Det nya statsbidraget kan ges i form av struktur-, utvecklings- eller etableringsbidrag. Statsbidraget består också av ett särskilt bidrag. Strukturbidraget består av dels ett fast belopp, dels ett rörligt

belopp. Det rörliga beloppet skall grundas på antalet medlemmar i åldrarna 7–25 år och antalet lokalavdelningar. Utvecklingsbidraget och etableringsbidraget består av ett fast belopp.

5.1.3 Allt färre tillämpar 0-taxa

På 1970-talet blev det allt vanligare att kommunerna tillhandahöll lokaler för ungdomsorganisationer utan kostnader. Nolltaxa tillämpades 1985 av cirka 200 kommuner, varav 155 kommuner upplät alla kommunala lokaler gratis till samtliga ungdomsorganisationer. Kommunförbundets enkät visar att idag tillhandhåller 62 kommuner fria lokaler till ungdomsorganisationerna. Av dessa upplät 22 kommuner fria lokaler även till övrig föreningsverksamhet, såsom handikappföreningar, sociala föreningar och ibland all föreningsverksamhet.

Enligt Kommunförbundet finns det anledning att tro att exempelvis avgiftsfria lokaler blir än mindre vanliga i framtiden. Enligt enkätsvaren kunde de kommunala taxorna för anläggningar och lokaler komma att höjas i uppemot 90 kommuner sett de kommande 3–4 åren. I 40 procent av de svarande kommunerna hade en sådan höjning redan gjorts. Sammanlagt innebar det att i 80 procent av kommunerna hade antingen en höjning av taxorna skett eller så stundade en sådan höjning.

När det gäller anslagen för kontantbidragen var dock utvecklingen inte lika entydig. I ett 60-tal kommuner trodde man att anslagen för kontantbidrag skulle öka under de närmaste åren. Cirka 130 kommuner bedömde att anslagen för kontantbidragen inte skulle förändras. Ungefär lika många kommuner hade inte heller gjort någon förändring de senaste 3–4 åren. Ett 50-tal kommuner hade höjt anslagen för kontantbidragen. Nästan lika många hade å andra sidan sänkt anslagen.

Erfarenheten är dock att kommunen ser över bidragen med jämna tidsintervaller. Cirka en tredjedel av kommunerna uppgav i Kommunförbundets undersökning att de precis hade gjort en översyn av bidragssystemet. Ytterligare en tredjedel hade planer på att se över bidragssystemet de kommande åren. Den resterande tredjedelen var förmodligen inne i en period där ett justerat bidragssystem antagligen höll på att "sätta sig", alternativt fortfarande fungerade utan egentliga önskemål om förändringar.

I den idrottspolitiska propositionen, som riksdagen antog hösten 1999, föreslog regeringen att sambandet mellan det statliga aktivitetsstödet till idrottsföreningar och till ungdomsorganisationer borde upphöra. I enkäten angav 15 kommuner att de hade skilda bidragsnormer för idrott respektive övriga ungdomsorganisationer. Oftast gällde det bidragsvarianter och/eller bidragsberättigande åldrar som skiljde sig åt i dessa kommuner

Enkäten visade också ett 50-tal kommuner hade funnit former för att stödja aktiviteter utanför föreningslivet. Sedan länge fanns s.k. "Bidrag till fritidsnämndens förfogande" som användes för att stödja projekt, arrangemang osv. Under 1990-talet har ett antal kommuner prövat att ge ungdomar, genom ungdomsråd eller liknande, möjlighet att delta i besluten om vilka aktiviteter som skall stödjas.

5.2 Kommunalt stöd till föreningslivet i tio kommuner

5.2.1 Föreningslivets ägande och förvaltning av verksamhetslokaler

Under de två första veckorna i november 2002 genomförde utredningens sekreterare en rundresa till tio av de tolv kommuner som hade valts ut för djupstudier genom en enkät till föreningslivet i dessa kommuner. Syftet med djupstudien var att utredningen skulle få en representativ bild bl.a. av hur samarbetet mellan kommunerna och föreningslivet såg ut. Vid besöken intervjuades kommunens ansvarige förvaltningschef för kultur- och fritidsfrågor. En närmare beskrivning av underlaget för intervjuerna redovisas i *bilaga 3*.

Djupstudien gällde följande kommuner:

<i>Kommun</i>	<i>Kommuntyp</i>
Halmstad	Större stad
Botkyrka	Förortskommun
Härryda	Förortskommun
Degerfors	Industrikommun
Värnamo	Industrikommun
Gällivare	Medelstor stad
Bollnäs	Övrig större kommun
Rättvik	Övrig mindre kommun
Tomelilla	Landsbygdskommun
Lycksele	Glesbygdskommun

Därutöver ingår Stockholms stad och Strömsund i djupstudien men några intervjuer har inte skett i dessa. När det gäller Stockholm stad gjordes under våren 2003 en utredning om bidragssystemet för allmänna samlingslokaler som refereras i avsnitt 7.3.

I samtliga kommuner är man positiva till att föreningslivet i större utsträckning själva äger och driver de anläggningar där föreningen har sin verksamhet. I exempelvis Bollnäs kommunaliserade kommunen, liksom i många andra kommuner, idrottsföreningarnas planer och lokaler under 1960-talet. Kommunen köpte in både mark och byggnader. Idag säljer eller skänker kommunen tillbaka anläggningarna till samma föreningar. Alla partier har uttryckt att föreningsdriften skall utvecklas ytterligare inom alla områden.

Gällivare kommun har sedan länge inställningen att föreningslivet skall driva verksamheter på kultur- och fritidsområdet. Kommunen tog aldrig över anläggningar som var vanligt för 20–30 år sedan. Kommunen driver exempelvis inte alla fotbollsplaner och ishallen är föreningsdriven. Kommunen äger också anläggningar som föreningar driver åt kommunen som de får driftsbidrag för. Det gäller exempelvis kommunens centrala skytteanläggning.

Utvecklingen i Gällivare har dock avstannat en aning. Ett par föreningar har signalerat att de inte längre mäktar med att själva driva anläggningen. Kommunen har också diskuterat alternativ till kommunal drift av t.ex. badhuset. Det skulle då vara en privat entreprenör som tar över driften, inte föreningslivet.

I Lycksele har man dock valt en annan modell. I Kristineberg, som är ett mindre gruvsamhälle, har kommunen förhandlat om att avyttra en fritidsanläggning till en nybildad ekonomisk förening, som fungerar som en form av samhällsförening. Det gäller en träningslokal, sporthall, simhall och biblioteket. Kommunen skall ge bidrag till föreningen för att lokalerna skall tillhandahållas för alla. Även skolan skall kunna utnyttja lokalerna.

I Härryda kommun är partierna överens om att det är en fördel om föreningarna själva äger anläggningar. Kommunen är dock medveten om att föreningarna inte klarar att driva de stora tunga anläggningarna. Det finns också olika kulturer i de olika kommundelarna när det gäller synen på ägande och förvaltning av fritidsanläggningar. I den östra delen av kommunen är föreningarna vana att själva äga sina egna anläggningar. I gamla Råda kommun, där Mölnlycke är huvudort, var det vänstermajoritet och det har aldrig funnits någon politisk rörelse om att lägga över verksamheter på

föreningar. I Mölnlycke äger och driver därför kommunen de flesta anläggningarna.

I Värnamo kommun har det under en längre tid förekommit en diskussion om förutsättningarna för föreningslivet att bedriva sin verksamhet. Det finns en gemensam syn i kommunen om behovet av att stärka föreningar och ideologiska rörelser. Det man diskuterar är om kommunen skall stärka föreningslivet via t.ex. stöd till samlingslokaler eller om det skall ske genom verksamhetsmässiga idéer.

Kommunens utgångspunkt är att det är de olika rörelserna och inte kommunen som skall bygga lokaler. Men från kultur- och fritidsförvaltningen är man också medveten om att det inte är ägandet som är det väsentliga. Genom att ha en stor fastighetsförvaltning drar föreningarna också på sig stora investerings- och driftskostnader. Enligt fritidschefen kan man i efterhand konstatera att vissa föreningar inte borde ha inriktat sig så mycket på att äga anläggningarna, utan borde mer ha satsat på innehållet i verksamheterna. Det finns dystra exempel på föreningar som har tagit över ansvaret för en anläggning och därmed urvattnats innehållsmässigt. Alla goda krafter har ägnat sig åt anläggningens drift.

5.2.2 Konkurrens eller samverkan

På orter där det finns gott om lokaler blir det också konkurrens om uthyrningen. Särskilt frikyrkorna ses på många håll som ett komplement eller konkurrent till andra rörelers lokaler. I exempelvis Värnamo är såväl idrotten som frikyrkan stark och på mindre orter är dessa rörelers lokalinnehav betydande och betydelsefulla även för de invånare som inte är medlemmar i dessa rörelser. Dessutom har de frikyrkliga samfundens attityd till upplåtelser förändrats över tiden. De vill naturligtvis ha ekonomi på sina lokaler. Samnyttjande av lokaler förekommer därför i stor utsträckning.

Enligt fritidsförvaltningen finns det emellertid skillnader mellan frikyrkorörelsens och idrottsrörelsens lokalinnehav. I frikyrkorna finns det ett stort mått av ideellt arbete för att upprätthålla driften av dessa anläggningar. De har i stort sett kvar samma arbetande strukturer som under de senaste 10–20 åren.

Med idrottsföreningarna är det annorlunda. Inom kommunen har man sedan slutet av 1980-talet önskat mer av ideella krafter

inom idrottsrörelsen. I stället har verksamheten inom idrottsföreningarna blivit mer professionaliserad. Man köper tjänster i större utsträckning eller kräver att kommunen skall sköta verksamheten.

I Degerfors har kommunen inte haft någon särskild diskussion om sin föreningspolitik. Kommunfullmäktige har dock tagit beslut om att inte dumpa hyrorna i de egna lokalerna för att konkurrera ut dem som har samlingslokaler som sitt levebröd, t.ex. Folkets Hus. Kommunen hyr numera inte ut skolans matsal till privatpersoner eller föreningar, utan de hänvisas till Folkets Hus.

Ett viktigt skäl var att man ville att Folkets Hus skulle överleva. Men det berodde också på problem med skadegörelse i skolans lokaler som lämnades ostädade och olåsta. Det blev ett slitage som inte täcktes av hyran för lokalerna.

En annan tanke var att föreningslivet skulle få upp ögonen för att det finns fina lokaler i kommunen. Lokalerna i Folkets Hus och nykterhetslogen i Degerfors är mycket utnyttjade. Däremot är det sämre i andra kommuner där fotbollsföreningarna dominerar och har egna lokaler. Där fungerar fotbollsklubbarna mer som en form av samhällsföreningar. Dessutom finns det flera frikyrkor på dessa orter. Det är bara vid större sammankomster som julfester och liknande som de större samlingslokalerna, som t.ex. Folkets Hus i Svartå, används.

5.2.3 Policyprogram för kultur- och fritidsverksamheten

Några av kommunerna har arbetat med att ta fram policyprogram för kultur- och fritidsverksamheten. Men det verkar inte vara en särskilt prioriterad verksamhet. Botkyrka kommun gjorde för ett par år sedan en kultur- och fritidspolitisk utredning där man planerade för föreningscentra i olika kommuner. Man undersökte bl.a. föreningarnas behov av lokaler. Man gjorde också en förstudie till ett lokalpolicyprogram. Man såg det som ett problem att andra än kultur- och fritidsförvaltningen, t.ex. de olika skolorna, hyrde ut skollokaler till föreningar på godtyckliga grunder. Det ansågs därför finnas ett behov av en lokalpolicy så att det skulle bli lika behandling för alla. Frågan om en gemensam policy är dock vilande tills vidare.

Härryda kommun skall påbörja ett arbete med ett fritids- och kulturpolitiskt program som beräknades bli klart inom 1–1,5 år.

Det fanns visserligen gamla policydokument, men de var inte uppdaterade. I partiernas plattformar inför valet 2002 stod att de vill öka stödet till föreningslivet. Men sett i resurser är området inte särskilt prioriterat. Även om det inte finns stora förhoppningar om ökade resurser, anser kultur- och fritidsförvaltningen att det är en fördel med ett särskilt policyprogram, eftersom det blir nya och tydliga mål att arbeta efter.

I Härryda kommun finns det inte några separata nämnder utan det finns endast en kommunstyrelse och tre beredningar i fullmäktige, en för samhällsbyggnad, en för sociala frågor och en för kultur och fritid. Dessa beredningar fattar dock inte beslut utan tar fram planer och arbetar med långsiktiga strategier. Därefter behandlas förslagen i kommunstyrelsen innan fullmäktige beslutar. I det läget får fullmäktige möjlighet att definiera nyttan av föreningslivet.

5.2.4 Kontantstöd till föreningslivet

I Härryda kommun har budgeten till kultur- och fritidsverksamhet minskat under de senaste 10 åren. Anslaget med bidrag till föreningar har varit oförändrat i flera år, medan antalet föreningar har blivit fler. Det innebär att bidraget per förening har blivit lägre. De initiativ som har kommit från föreningar när det gäller samlingslokaler har kommunen stött vid sidan om det ordinarie bidragssystemet.

Även i Lycksele ser kommunen positivt på föreningsdriven verksamhet. Man uppmuntrar och stöttar föreningslivet att ta ansvar för det man kan och klarar av. Men som de flesta kommuner har man ekonomiska problem på grund av vikande befolkningsunderlag. Bidragen till föreningslivet har därför försämrats. Frågan är inte långsiktigt löst och det kan komma att försvinna.

Även Rättviks kommun ser positivt på föreningsliv och folk-rörelser. I sina mål och visioner räknar de politiska partierna med att föreningslivet skall ta ett ökat ansvar och få en ökad betydelse. Men kommunen säger samtidigt att man har begränsade möjligheter att ge stöd. Stödet till samlingslokalerna har minskat på senare år. Tidigare var bidraget 2 500 kr/år. Idag får samlingslokalerna inget stöd från kommunen. Detta upplever säkert föreningarna som en försämring.

Däremot har ideella föreningar, ungdomsorganisationer, pensionärsföreningar och handikappföreningar ett kontantstöd från kommunen för sina verksamheter. Men det har minskat från ca 1 miljon kr per år till 750 000 kronor. Minskningen beror dock inte på en ändrad attityd från kommunen, utan på kommunens minskade resurser.

5.2.5 Förekomsten av 0-taxa i kommunens lokaler

De flesta av de undersökta kommunerna svarade att de hade avskaffat 0-taxan till föreningslivet. Tomelilla kommun avskaffade 0-taxan i början av 1990-talet. Det gjordes först som en sparåtgärd. Men idag ser kommunen det mer som ett styrinstrument för att hindra "okynnesbokningar". Kommunen tar ut en avgift på 30 kr/tim för sporthallen och 20 kr/tim för andra lokaler. Hyrorna har höjts två gånger under de senaste fem åren med 15–20 procent varje gång.

Även Gällivare avskaffade 0-taxan för tio år sedan. Taxan har ökat i viss mån under den senaste tioårsperioden. Kommunens erfarenhet är att disciplinen i föreningslivet har blivit bättre när föreningarna måste betala. De håller sina tider och det har blivit mindre "okynnesbokningar". I Gällivare sköter föreningarna bokningen av sina egna lokaler. Kommunens lokaler bokas centralt.

I Bollnäs har hyrorna ökat i viss mån, men har knappt följt index. Det gäller lokaler där kommunen själv bestämmer hyran. Kommunen hade 0-taxa fram till början av 1980-talet. Det främsta skälet till att den togs bort var att man ville ha ett styrinstrument för att hindra "okynnesbokningar". En idrottshall kostade då 10 kr/tim. Idag är hyran 100 kr/tim för det inhemska föreningslivet. Alla kategorier av det inhemska föreningslivet betalar lika. Däremot betalar föreningar som kommer utifrån, såsom distriktsorganisationer och liknande, ett annat pris.

Även Värnamo kommun lämnade 0-taxan i början av 1990-talet. Jämfört med 0-taxan har kommunen höjt taxorna kraftigt under de senaste fem åren. Men beroende på kostnadsutvecklingen är ändå subventionsgraden högre i dag än för 5–15 år sedan.

Botkyrka kommun har inte räknat upp hyran på lokaler under de senaste fem åren. Man gjorde en omfördelning mellan sporthallen och ishallen så att avgiften blev 90 kr för sporthallen och 150 kr för ishallen. Men budgeten har inte förändrats utan snarare minskat.

Inte heller Botkyrka tillämpar 0-taxa, utan tar ut en avgift för lokalerna på mellan 30–90 kr/tim. Det finns dock klagomål från en del föreningar eftersom det är grannkommuner som tillämpar 0-taxa.

I Härryda kommun har föreningarnas ungdomsverksamhet, pensionärer och studieförbunden 0-taxa i skolans lokaler. Om dessa typer av föreningar däremot hyr in sig i permanenta lokaler får de betala full hyra. Kommunen avskaffade 0-taxan i andra anläggningar 1995. Ett viktigt skäl var att man ville styra användningen med avgifterna. Den kostnadstäckning som kommunen får in från avgifterna täcker ändå bara 10–18 procent av de verkliga kostnaderna.

I Lycksele har hyresnivån i stort sett varit oförändrad under de senaste 5 åren. I kommunens egna lokaler är det i princip 0-taxa för barn och ungdomsverksamhet. Däremot får vuxenverksamhet betala en avgift. Kommunen tar också ut en bokningsavgift på 10 kr för hanteringskostnader. Kommunens hyresintäkter är inte främst för att klara ekonomin utan det är mer ett principiellt ställningstagande. Kommunen kräver inte att de föreningsägda lokalerna skall upplåtas hyresfritt. Det är upp till varje förening. Men i de flesta fall har även dessa nolltaxa för barn- och ungdomsföreningar.

I Degerfors hyr kommunen ut gymnastiksalor och idrottshallar för 50 kr/tim. Hyrorna har varit de samma under flera år. För fyra år sedan höjde kommunen hyran för första gången på tio år. De har inte räknats upp efter index vilket i praktiken har inneburit en sänkt nivå. Föreningarna anser ändå att de betalar för mycket.

I Degerfors har föreningar som är godkända och registrerade i kultur- och fritidsförvaltningens föreningsregister rätt att utnyttja 0-taxa i Degerfors Folkets Hus, Svartå Folkets Hus, Nysunds bygdegård och IOGT-NTO:s lokal, Strömtorp. 0-taxa får utnyttjas vid föreningsmöten och kursverksamhet, men inte för intern verksamhet. Dessutom får varje förening anordna tre kommersiella tillställningar per år med nolltaxa, dvs program där man tar ut en entréavgift. Ansökan om att bli godkänd för nolltaxa skickas till kultur- och fritidsförvaltningen. Däremot tillämpas inte 0-taxa i kommunens egna lokaler.

Samlingslokalföreningarna får ersättning i efterhand från kommunen beroende på hur stor uthyrningen har varit och ersättningen motsvarar det föreningarna skulle ha betalt i hyra. Samtidigt avskaffade kommunen driftbidraget till samlingslokalföreningarna.

I Halmstad är det ofta organisationerna, t.ex. ett byalag, som själva hyr ut sina lokaler. De sköter såväl bokning som städning. Tidigare hade tekniska förvaltningen även hand om samlingslokalernas bokningar men all central bokning av kommunens lokaler har lämnats på entreprenad till ett par privata organisationer.

5.2.6 Samverkan och dialog med föreningslivet

I Degerfors kommun är utgångspunkten för kultur- och fritidsverksamheten att det utbud som finns i kommunen skall bygga på att det finns ett bra föreningsliv. I kultur- och fritidsbudgeten finns det därför inte avsatt några medel till verksamhet, utan det är föreningslivet som skall stå för verksamheten.

Degerfors tillämpar sedan fyra år den s.k. Sandvikenmodellen. De förtroendevalda träffar föreningarna inför beslutet om bidragen. Det har inneburit att kommunen har fått ett bättre grepp om vad föreningarna gör. Kommunen kan därmed också ställa större krav på föreningarna. Men det är en balansgång mellan föreningarnas frihet och en viss styrning, t.ex. att uppmuntra föreningarna att ordna aktiviteter för tjejer. Då kan kommunen ge extra resurser. Föreningen måste dock kunna visa vid nästa förhandlingstillfälle att de har gjort det de har utlovat annars drar kommunen in stödet.

Även Gällivare kommun är inne på liknande tankar. Kommunens utredningschef har gjort en kartläggning av de olika föreningsstöden i kommunen. Det uppgår totalt till 14 miljoner kronor. Det är stöd från skola, social, fritid och kultur. Där ingår också stödet till samlingslokaler. Det visar sig att en oproportionerlig stor del av stödet går till anläggningar och lokaler och inte till verksamhet.

Enligt utredningschefen skulle det vara intressant att få en diskussion, både politiskt och med föreningarna, om hur det ser ut och vad bidragen används till. Men det krävs då att föreningarna börjar samverka kring lokalerna. Det finns två samverkansföreningar i kommunen. Den ena är en samarbetsförening för kulturarbetare. Den andra omfattar övriga föreningar. Det har blivit viktiga kanaler för kommunen och för kommunpolitikerna i diskussionen med föreningslivet. Men det är fortfarande ganska nytt och har inte funnit sina former ännu.

5.2.7 Kommunens samverkan med utvecklingsgrupper

Liksom andra kommuner med stor del landsbygd och glesbygd samverkar Gällivare kommun med olika byutvecklingsgrupper. På flera håll har byföreningar framgångsrikt tagit över verksamheter. Det gäller t.ex. olika fritidsföreningar och skoterföreningar. Det finns ofta ett intresse från dessa föreningar att bevara en levande bygd. Medlemmarna är ofta uppvuxna där.

Ett bra exempel är Killingi, som är en fjällby vid Kaitumälven, med få invånare. Byns intresseförening har tagit hand om en grupp skolkåtor som tidigare användes av nomadskolan och som nu är ett kulturminne. Byföreningen satsar nu på att få till stånd servicebyggnader för turismen.

Även Lycksele kommunen stöttar aktivt de många byföreningar som finns. I mitten av 1970-talet fick kommunen statliga pengar till utrustning, vävstolar m.m. för ett glesbygdsprojekt för att skapa gemenskap bland äldre personer i byarna. Det bildades en mängd hobbyföreningar som i många fall har egna lokaler. På andra håll hyr man lokaler. I några byar finns det t.o.m. två föreningar. Kommunen stimulerar verksamheten genom olika bidrag. Men idag är hobbyverksamheten mer begränsad. Det viktigaste är mötena som gör att man träffas, dricker kaffe och umgås.

5.3 Föreningslivets användning av allmänna samlingslokaler

5.3.1 I vilken utsträckning används lokalerna?

I samlingslokalsenkäten frågade utredaren för vilka ändamål och i vilken utsträckning samlingslokalerna använder lokalerna. Svaren framgår av tabell 1.

Tabell 1. Procentuell fördelning av användningen av allmänna samlingslokaler*

Verksamhet	Dagtid	Kvällstid	Helger
Egen verksamhet	47	79	61
Andra föreningar	53	80	57
Privata arrangemang	32	66	64
Kommunal verksamhet	36	27	8
Annan verksamhet	34	31	23

* n=819.

Källa: Samlingslokalenkäten.

Tabellen visar att på dagtid används 47 procent av samlingslokalerna för samlingslokalaföreningarnas egen verksamhet och i 53 procent används lokalerna av andra föreningar. Mellan 32 och 36 procent av samlingslokalerna används på dagtid för privata arrangemang, kommunal verksamhet eller annan verksamhet.

På kvällstid använder ungefär 80 procent av föreningarna lokalerna för egen verksamhet eller hyr dem ut till andra föreningar. 66 procent av lokalerna hyrs ut till privata arrangemang. På helgerna har ungefär 60 procent av samlingslokalerna motsvarande verksamhet. Av tabell 2 framgår den procentuella fördelningen av verksamhetstillfällena per år vid allmänna samlingslokaler

Tabell 2. Procentuell fördelning av verksamhetstillfällena per år vid allmänna samlingslokaler

Verksamhet	<10	<20	<50	<100	<300	<500	>500
Egen verksamhet	19	25	27	17	10	2	1
Andra föreningar	14	16	24	21	19	3	2
Privata arrangemang	29	30	29	9	3	0	0
Kommunal verksamhet	27	8	12	8	5	2	1
Annan verksamhet	28	22	21	12	14	-	3
Medelvärde %	23	20	23	13	10	2	2

Källa: Samlingslokalenkäten.

När det gäller antal verksamhetstillfällena visar tabellen att 66 procent av samlingslokalerna har verksamhet mindre än 50 tillfällena per år, dvs. i genomsnitt ett tillfälle per vecka. När det gäller

privata arrangemang har nära 90 procent av samlingslokalerna upp till 50 arrangemang per år. Endast 4 procent av samlingslokalerna har mer än 300 verksamhetstillfällen per år, dvs. ett om dagen i genomsnitt.

5.3.2 Fyra typfall av samlingslokalernas användning

Men statistiken ger ingen rättvisande bild av hur verksamheterna vid de allmänna samlingslokalerna verkligen ser ut. Verksamheten eller aktivitetsgraden i lokalerna skiljer sig starkt från lokal till lokal. Som framgått ovan kan det röra sig om enstaka användningstillfällen under ett år till full aktivitet under hela året. Boverket redovisade i Boverksenkäten från 1992 ett antal typfall som fortfarande har giltighet:

- En typ av lokaler är de som används ett fåtal gånger per år, oftast av föreningen själv eller av ett fåtal andra föreningar. Det rör sig oftast om äldre lokaler med eftersatt underhåll. Användningen är i några fall årstidsbunden. Verksamheten drar förhållandevis låga kostnader och ger inga eller mycket låga intäkter av egen verksamhet. Lokalen är oftast beroende av, men får mycket små, kommunala bidrag för sin existens. I gruppen förekommer även mycket stora, oftast äldre, lokaler.
- En annan typ är mindre och medelstora lokaler i stads- och annan tätortsmiljö. De används förhållandevis ofta, mest kvällstid. Det är normalt föreningen själv eller föreningslivet i övrigt som använder lokalen. Det förekommer att kommunen hyr lokalen, främst för ungdomsverksamhet på kvällstid.
- En tredje typ är mindre och medelstora lokaler på landet och i mindre tätorter. Lokalen används i huvudsak av föreningslivet, men också relativt ofta för privata arrangemang såsom bröllop, födelsedagsfester, för viss barn- och ungdomsverksamhet, för kyrklig barnverksamhet m.m. Det förekommer också att kommunen hyr in t.ex. barnsorgsverksamhet i lokalen under dagtid och fritidsverksamhet, för ungdomar under kvällstid. Distriktssköterskan har mottagning någon eller några dagar i veckan. Det kan finnas en biblioteksfilial i lokalen etc.

- Ytterligare en typ är företrädesvis välhållna lokaler med en yta uppåt 500 m² och däröver. De finns oftast i stads- och tätortsmiljö. Det rör sig normalt om väl underhållna och från funktionell utgångspunkt bra lokaler. De används oftast hela veckan både dagtid och kvällstid för flera olika ändamål; föreningsverksamhet, studieverksamhet, barn- och ungdomsverksamhet m.m. Verksamheten bedrivs nästan alltid med anställd personal och drar oftast förhållandevis höga kostnader per m².

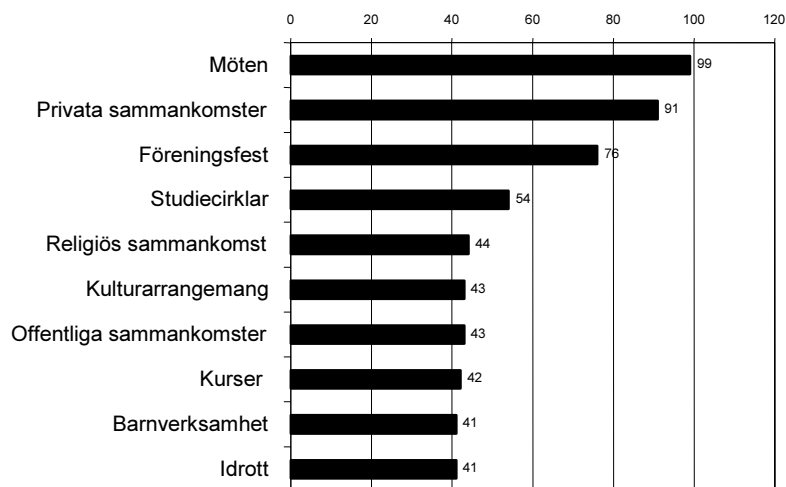
5.3.3 De vanligast förekommande verksamheterna

Två studerande vid Högskolan i Kristianstad har undersökt vilka verksamheter som förekommer i de allmänna samlingslokalerna. Som underlag har de använt ansökningshandlingarna från de föreningar som har sökt bidrag från Boverkets samlingslokaldelegation. De har redovisat sina resultat i uppsatsen "Civilitetens arenor".

De fann att den verksamhet som främst bedrivs i de allmänna samlingslokalerna är föreningsmöten. Därefter kommer studiecirkelverksamhet. Den tredje mest förekommande verksamheten är privata sammankomster. Övriga verksamheter som förekommer frekvent är idrott, barn- och ungdomsverksamhet samt filmföreläsning.

Denna bild bekräftas av en redovisning från Bygdegårdarnas riksförbund från 1998 som bygger på bygdegårdsföreningarnas årsrapporter. Även om den procentuella fördelningen mellan verksamheterna kan vara annorlunda är bilden säkert giltig även idag. De tio vanligaste aktiviteterna framgår av diagram 1:

Diagram 1. Andel av bygdegårdarna som hade minst en aktivitet under 1998

Källa: Bygdegårdarnas Riksförbund.

5.3.4 Föreningslivets tillgång till allmänna samlingslokaler

Tillgång till lokal som passar föreningens verksamhet

Hur upplever då föreningslivet möjligheterna att få tillgång till allmänna samlingslokaler i kommunen? Enligt föreningslivsenkäten ansåg var fjärde förening att det var svårt att få tillgång till en lokal som passar deras verksamhet. Något över hälften av föreningarna ansåg att det var lätt att få tillgång lokal som passar deras verksamhet.

En jämförelse med Ungdomsstyrelsenenkäten 1999, som hade samma frågeställning, visade att mer än var tredje ungdomsförening ansåg att det var svårt att få en lokal i kommunen som passade deras verksamhet. Av de kommuner som tillfrågades av Ungdomsstyrelsen angav drygt hälften att det var kortare väntetid än ett halvår för ungdomsföreningarna att få en föreningslokal. Fler än var fjärde kommun angav att en ungdomsförening fick vänta i minst ett år på en lokal i tätorten. I en av tio kommuner var väntetiden längre än två år.

Enligt Ungdomsstyrelseenkäten upplevde storstadskommunerna en större efterfrågan på föreningslokaler från ungdomsföreningarna än vad de kunde tillmötesgå, både i de centrala kommundelarna och utanför tätorten. Hälften av storstadskommunerna uppgav att väntetiden för en lokal var minst ett år. Det tog lika lång tid att få en lokal i en förort som i centrum. I kommuner utanför storstadsområdena var det lättare att möta efterfrågan på lokaler utanför tätorten, men kommunerna hade svårare att möta efterfrågan i de centrala kommundelarna.

Av de 1 135 föreningar som besvarade föreningslivsenkäten angav 1 000 (88 %) att de hade tillgång till en lokal för sina möten och annan verksamhet. Det var således 135 (12 %) föreningar som inte hade någon lokal för sin verksamhet. Dessa föreningar angav följande orsaker varför man inte hade någon lokal för sin verksamhet.

- 37 procent behövde ingen lokal för sin verksamhet
- 33 procent hade inte råd att betala hyran
- 19 procent sökte lokal
- 11 procent var vilande eller hade upphört.

Som jämförelse hade över 90 procent av ungdomsföreningarna tillgång till en lokal enligt Ungdomsstyrelseenkäten. Samtliga religiösa föreningar i den undersökningen hade tillgång till en lokal, medan var fjärde handikappförening och var femte invandrarförening saknade lokal. Drygt 40 procent av föreningarna som inte hade tillgång till lokal angav i denna undersökning som skäl att de inte hade råd att betala lokalhyran.

Föreningar som inte använder allmän samlingslokal

Av de 1 000 (88 %) föreningar som enligt föreningslivsenkäten hade tillgång till en lokal för sin verksamhet angav 350 (35 %) att de inte använde en allmän samlingslokal.

- 53 procent angav att de hade en egen lokal
- 14 procent angav att det inte fanns sådan lokal på orten
- 12 procent angav att lokalen var olämplig för verksamheten (Preciseras nedan)
- 10 procent angav att hyran/avgiften var för hög
- 7 procent angav att de delade lokal med annan

- 3 procent angav att tidpunkten inte passade
- 2 procent angav att lokalen låg fel geografiskt/ kommunikationsmässigt.

I föreningslivsenkäten ansåg ett 40-tal föreningar (12 %) att den allmänna samlingslokalen var olämplig för deras verksamhet.

- 37 procent angav att det saknades möjligheter att förvara saker i lokalen
- 12 procent angav att lokalen saknade inredning som behövs för verksamheten
- 12 procent angav att lokalen var för stor
- 11 procent angav att lokalen saknade teknisk utrustning som behövs för verksamheten
- 9 procent angav att lokalen var för liten
- 7 procent angav att inredningen/ möbleringen inte kunde ändras
- 6 procent angav att lokalen saknade handikappanpassning
- 4 procent angav att lokalen saknade ljudisolering
- 2 procent angav att lokalen saknade teater/scenutrustning.

Som jämförelse ansåg 80 procent av ungdomsföreningar att deras föreningslokal var lämplig för verksamheten enligt Ungdomsstyrelsenkäten. Mest nöjda var föreningar inom allmänna-, religiösa-, och handikapporganisationer. Minst nöjda var invandrar- och nykterhetsföreningar. Av den missnöjda femtedelen ansåg hälften att lokalen var för liten. Många tog även upp att lokalen saknade ljudisolering, förvaringsmöjligheter, teater/scenutrustning eller möbler/möjlighet att ändra på möbleringen.

I Ungdomsstyrelsenkäten angav drygt hälften av kommunerna som problem att det inte fanns förvaringsutrymmen i lokalerna. Många uppgav att de tillgängliga lokalerna var för små, att ljudisoleringen var för dålig och att det fanns en efterfrågan på bra lokaler för teaterverksamhet. Många kommuner ansåg också att lediga tider och lokalernas läge inte motsvarade det som föreningarna frågade efter.

Av Ungdomsstyrelsenkäten framgår att nästan var tredje ungdomsförening, 31 procent, ägde sin lokal antingen själv eller via sin moderorganisation. 13 procent hade privat hyresvärd. Kommunen angavs som ägare av nästan var tredje föreningslokal, 31 procent. Invandrarföreningar hyrde i stor utsträckning av

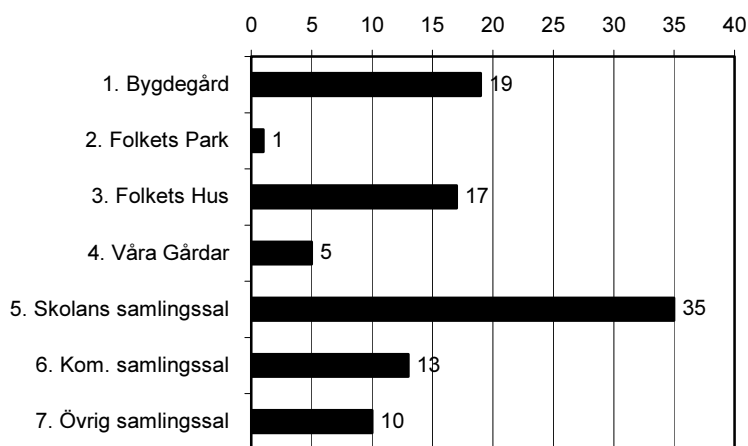
privata hyresvärdar, medan nykterhets- och religiösa föreningar ofta ägde sina lokaler själva.

Av Ungdomsstyrelsenkäten framgår att det var betydligt vanligare att en ungdomsförening ägde sin lokal i små kommuner jämfört med storstads kommuner. 43 procent jämfört med 15 procent. Däremot var det något vanligare att kommunen ägde föreningslokalen i storstadskommunerna jämfört med övriga landet. Privata hyresvärdar förekom också oftare i storstadsområdena.

5.3.5 Typ av samlingslokaler som används av föreningarna

I föreningslivsenkäten angav 650 föreningar att de använder en allmän samlingslokal för sin verksamhet. Fördelningen på de olika typerna av samlingslokaler framgår av diagram 2.

Diagram 2. Föreningarnas användning av allmänna samlingslokaler*

* n=650.

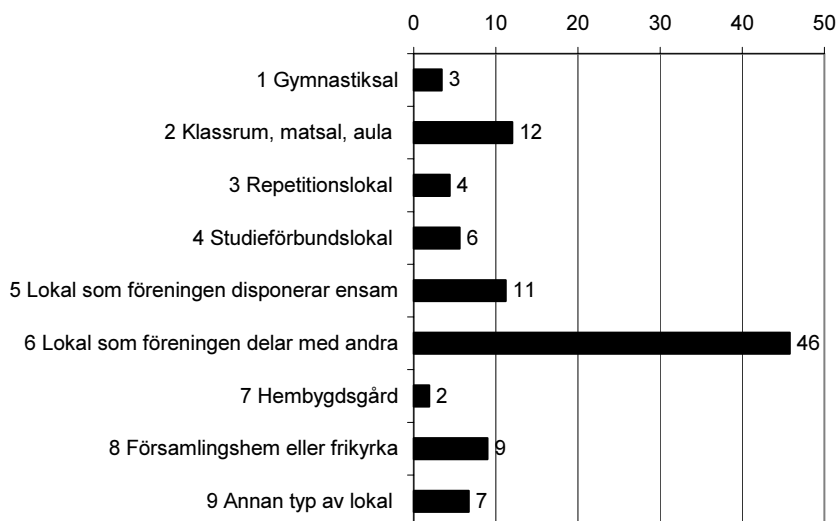
Källa: Föreningslivsenkäten.

Av föreningslivsenkäten framgår vidare att:

- 52 procent av de föreningar som använder en bygdegård är en aktions- eller utvecklingsgrupp eller en hembygdsförening och 12 procent är pensionärsföreningar.
- 25 procent av de föreningar som använder Folkets Hus är av kategorin kulturförening. 12 procent är politiska föreningar.
- 25 procent av de föreningar som använder en nykterhetslokal är av kategorin nykterhetsförening.
- 22 procent av de föreningar som använder skollokaler är av kategorin handikappförening. 20 procent är kulturföreningar.
- 33 procent av de föreningar som använder en annan kommunal samlingslokal än skolan är av kategorin kulturförening.
- 30 procent av de föreningar som använder en övrig samlingslokal är av kategorin kulturförening.

Inom de allmänna samlingslokalerna finns det olika typer av lokaler som föreningarna använder för sin verksamhet. De olika typerna av lokaler och hur stor andel av föreningarna som använder dessa lokaler framgår av diagram 3.

Diagram 3. Lokaltyper som används av föreningslivet*

* n=651.

Källa: Föreningslivsenkäten.

46 procent av de föreningar som använder en allmän samlingslokal bedriver sin huvudsakliga verksamhet i en lokal som man delar med andra. 11 procent bedriver verksamheten i en lokal som man disponerar ensam. Ungefär lika stor andel bedriver sin verksamhet i någon av skolans lokaler. Här bör noteras att idrottsföreningar inte ingår i enkäten. Därför är det en liten andel som använder gymnastiksal.

Av Ungdomsstyrelseenkäten framgår att trots att det finns allmänna samlingslokaler, d.v.s. bygdegårdar, nykterhetslokaler, Folkets Hus och Parker, i 97 procent av kommunerna, angav endast 10 procent av ungdomsföreningarna att de har sin verksamhet i en allmän samlingslokal. Ungdomsstyrelsens slutsats var att det därför fanns all anledning att se över hur man kan göra de allmänna samlingslokalerna mer tillgängliga för ungdomsföreningar och ungdomsgrupper.

Ungdomsstyrelsen föreslog att ungdomar bör ges mer inflytande över verksamheten. Förutom en attitydförändring hos lokalt ansvariga, kan det även finnas anledning att anpassa lokalerna för ungdomsföreningarnas behov. Enligt Ungdomsstyrelsen kan detta vara en av de mest centrala framtidsfrågorna för samlingslokal-föreningarna.

Enligt Ungdomsstyrelseenkäten frågar ungdomsföreningar oftast efter lokaler som de kan disponera ensamma. Därefter efterfrågas gymnastiksalar och repetitionslokaler. Mer än var tredje ungdomsförening har tillgång till en föreningslokal som de disponerar ensamma. En femtedel delar sin lokal med andra föreningar.

83 procent av kommunerna angav i Ungdomsstyrelseenkäten att det vanligtvis förekommer sambruk av lokaler mellan ungdomsföreningar och skolan. Sambruk sker i större utsträckning i storstadskommunerna än i övriga typer av kommuner. De allra flesta kommuner har gymnastiksalar, klassrum och övriga lokaler i skolan att erbjuda. Ungefär hälften av de svarande kommunerna upplevde inga problem vid sambruk av lokaler mellan skolan och föreningarna. Bland den hälft som angav att det fanns problem, påtalade nästan 40 procent problem med städningen. 27 procent angav attityden hos skolorna och 16 procent angav låsning eller larmsystem som problem.

Enligt kommunerna var det emellertid sällan som de idéburna ungdomsföreningarna frågade efter eller utnyttjade skolans lokaler. Endast 5 procent av denna typ av ungdomsföreningar hade sina

möten i en skola, ett klassrum eller i en gymnastiksal. Av dem använde 2 procent en gymnastiksal.

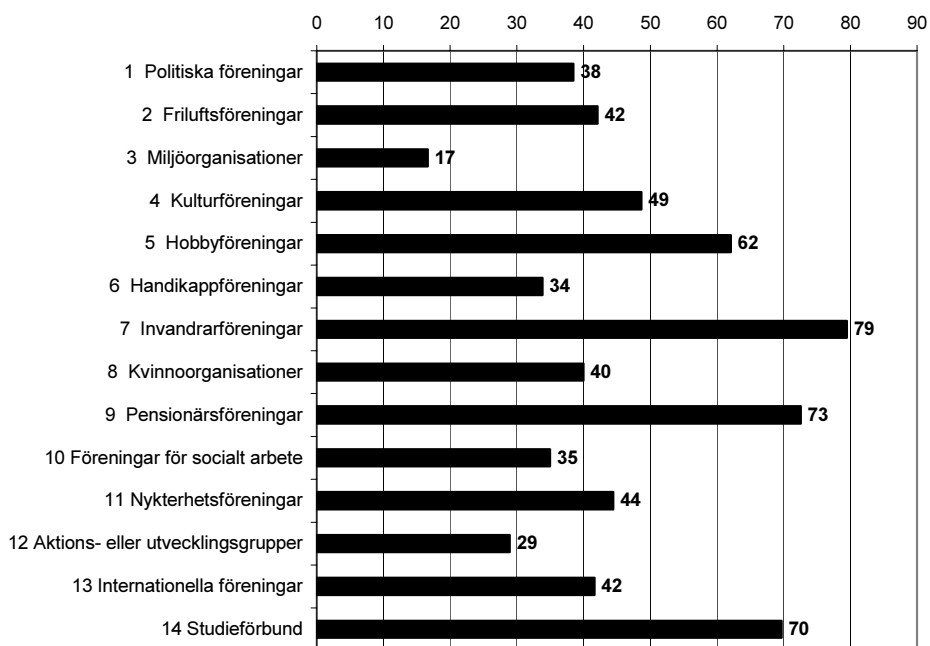
I föreningslivsenkäten ansåg nära 70 procent av föreningarna att de hade tillgång till samlingslokalen lagom ofta. 7 procent skulle vilja disponera lokalen oftare. Däremot önskade 42 procent av invandrarföreningarna disponera lokalen oftare.

I Ungdomsstyrelsenkäten ansåg 52 procent av de ungdomsföreningar som hade tillgång till en lokal att de hade tillgång till lokalen lagom ofta. 46 procent ansåg att de hade tillgång till lokalen oftare än vad som behövdes.

5.3.6 Föreningarnas hyra/avgift för lokalen

Av de 650 föreningar som använder en allmän samlingslokal för sin verksamhet betalar 48 procent ingen hyra/avgift för lokalen. 47 procent betalar hyra/avgift. Hur stor andel av de olika föreningskategorierna som betalar hyra/avgift framgår av diagram 4.

Diagram 4. Andel av de olika föreningskategorierna som betalar hyra/avgift*

* n=650.

Källa: Föreningslivsenkäten.

Av diagrammet framgår att av invandrarföreningarna betalar nära 80 procent hyra för den lokal man använder. Ungefär 70 procent av kategorierna ”pensionärsföreningar” och ”studieförbund” betalar hyra/avgift för lokalen.

Av de föreningar som betalar hyra/avgift betalar

- 74 procent per gång.
- 26 procent per månad.

Av de föreningar som betalar per gång betalar

- 30 procent mellan 100 och 500 kronor.
- 20 procent betalar mellan 0 och 100 kronor.
- 12 procent anger inget belopp.

Av de föreningar som betalar månadsvis betalar

- 12 procent mindre än 500 kronor.
- 7 procent mer än 2 000 kronor.

Ungefär 65 procent av de föreningar som betalar hyra/avgift för lokalen bedömer att de klarar av hyran/avgiften. 24 procent anger att de har svårt att klara hyran/avgiften.

Enligt Ungdomsstyrelseenkäten betalade 60 procent av ungdomsföreningarna ingen hyra för lokalen. Bland de religiösa och politiska föreningarna betalade 78 respektive 70 procent ingen lokalhyra, medan endast 11 procent av invandrarföreningarna inte behövde betala hyra.

Enligt Ungdomsstyrelseenkäten har hyresnivån i drygt 40 procent av kommunerna ökat måttligt de senaste fem åren, medan nästan 30 procent av kommunerna har en oförändrad hyresnivå. 20 procent har nolltaxa. Av storstadskommunerna anger 40 procent att nolltaxa gäller i kommunens lokaler för barn- och ungdomsverksamhet.

Av Ungdomsstyrelseenkäten framgår att 40 procent av ungdomsföreningar betalade i genomsnitt 2 980 kr per månad i hyra hösten 1999. Av de som betalade hyra angav 75 procent att de inte hade några problem med att betala hyran och 25 procent att de hade svårt att klara av den.

Ungdomsstyrelsen fann också att i storstadskommunerna betalade 50 procent av ungdomsföreningarna lokalhyra, jämfört med 30 procent av föreningarna i små kommuner. I enkäten bedömde storstadskommunerna att 25 procent av ungdomsföreningarna hade svårt att klara av sin hyra. För hela landet uppgick snittvärdet till 10 procent. I de små kommuner bedömdes 6 procent av föreningarna ha svårt att klara av hyran.

5.4 Mötesplatser för ungdom

5.4.1 Rum för utveckling

Ungdomarnas demokratikommission hade regeringens uppdrag att följa och delta i Demokratiutredningens arbete med ett ungdomsperspektiv för ögonen. 1999 överlämnade kommissionen en delrapport till demokratiutredningen med titeln "Utgång" där ungdomsperspektivet på folkstyrelsens utveckling preciserades.

Senare gav Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer (LSU) ut en uppföljningsrapport med titeln ”Ingång”, som tog upp ungdomars engagemang och inflytande

Under rubriken ”Skapa rum för utveckling” i rapporten Ingång betonade LSU att en förutsättning för att unga människor skall kunna utöva sitt engagemang är att det finns mötesplatser, träffpunkter, diskussionscaféer och lokaler till rimliga priser. Unga människor känner sig ofta begränsade till lokaler som är vuxenstyrda. Enligt LSU fanns det därför ett missnöje runt om i Sverige med att unga människor inte har naturliga lokaler för att samlas i.

Det är enligt LSU inga orimliga krav som ställs. Det är en lokal, ett hus eller en plats där man kan bedriva sin verksamhet. Enligt LSU är Ungdomens hus utmärkta platser för politiker och unga att träffas. Det kan bli viktiga platser för möten, samtal och ett sätt för människor att utöva demokrati i konkreta situationer.

LSU föreslog därför

- att företrädare för kommunen sammankallar till träffpunkter där beslutsfattare och ungdomar gemensamt diskuterar hur framtidens mötesplatser i kommunen skall skapas och organiseras,
- att varje kommun inrättar minst ett ungdomens hus och att brukarstyre införs på dessa,
- att Ungdomsstyrelsen ser över vilka lagar och regelverk som behöver förändras för att underlätta självförvaltning för ungdomar i sina verksamheter,
- att det införs en lokalgaranti i kommunerna,
- att Ungdomsstyrelsen går vidare i sin analys av föreningslivets tillgång till lokaler och kartlägger andra typer av sammanlutningars tillgång till lokaler.

5.4.2 Ungdomsverksamhet i de allmänna samlingslokalerna

1998 gjorde Boverket en omfattande kartläggning av den verksamhet som de allmänna samlingslokalerna riktar till ungdomar. Enligt Boverket förekom det ”riktad” ungdomsverksamhet i 1 850 av de 2 750 samlingslokalerna. Verksamheten var ofta omfattande. Lokalerna fick årligen uppskattningsvis fem till sex miljoner besök av ungdomar i åldrarna 12–25 år. Besöken gällde olika former av verksamhet. Besöken var fördelade på ca 200 000 aktivitetstillfällen.

Enligt Boverkets undersökning redovisade bygdegårdarna ca. 1 miljon besök fördelade på ca 49 300 tillfällen, varav 16 000 var öppen verksamhet. En omfattande och bred verksamhet bedrevs av de egna medlemsorganisationerna och av andra ungdomsföreningar. Verksamheterna bestod främst av:

- allmän ungdomsverksamhet som anordnas av ungdomsföreningar.
- idrottsverksamhet, såsom innebandy, gympa, skytte, motionsdans, fotboll.
- öppen verksamhet, såsom bordtennis, boule, biljard, läshörna.
- samarbete med kommunen, såsom fritidsgård, skola, ungdomscafé, dataträning, möten, studie, teater, film m.m.

När det gäller Folkets Hus bestod verksamheterna främst av filmvisning, dans, gympa, musik, kör, teater, media, innebandy, bordtennis och rollspel. Man hade 1998 ca 1,5–2 miljoner besök fördelade på ca 65 000 tillfällen varav 40 000 (60 %) var biobesök.

Folkparkernas aktiviteter äger främst rum på sommaren. Verksamheterna bestod främst av disco, amatörteater, teater, musikkonserter, körmusik, musikstämmor, konstnärligt skapande, miljöaktiviteter, studieverksamhet och matlagningskurser. Man redovisade ca 3,5 miljoner besök, varav ca 1,5 miljoner var i direkt riktade arrangemang fördelade på ca 5 700 tillfällen.

Boverket fann att nykterhetsrörelsens lokaler, som är medlemmar i Våra gårdar, företrädesvis finns på mindre orter. De redovisade ca 1,4 miljoner besök fördelade på ca 87 000 tillfällen, varav 10 000 var öppen verksamhet. Det fanns ett stort antal barn- och ungdomsföreningar inom nykterhetsrörelsen som bedrev en omfattande ungdomsverksamhet. Verksamheterna bestod, förutom av allmän föreningsverksamhet, främst av scouting, filmklubb, media, dans, gympa, innebandy, musik, skytte, fritidsgård, miljöaktiviteter, invandrarverksamhet, konst, mysverksamhet, studieverksamhet, politisk verksamhet samt teater och utställningar.

5.4.3 Ungdomsverksamhet vid kommunala fritidsgårdar

För ungdomar är de kommunala ungdoms- eller fritidsgårdarna ett alternativ till de allmänna samlingslokalerna. Som tidigare framgått har de allmänna samlingslokalerna och ungdoms- eller fritidsgårdarna historiskt sett haft skilda målgrupper. De allmänna

samlingslokalerna har i första hand vänt sig till föreningslivet medan ungdoms- eller fritidsgårdarna i första hand har vänt sig till den "föreningslösa" ungdomen genom "öppen verksamhet", dvs till dem som står utanför det organiserade föreningslivet.

I slutet av 1960-talet ändrade många kommuner inriktningen på sina gårdar. Ungdomsgårdar blev fritidsgårdar, eller allaktivitetshus, i syfte att bredda och blanda besökargruppen. Det innebar dels att gårdarna vände sig till en vuxen publik i föreningslivet, dels att gårdarna också fick ansvar att driva verksamhet för yngre besökare.

Enligt Svenska kommunförbundet har effekterna av att göra om ungdomsgårdarna till fritidsgårdar slagit olika ut i olika delar av landet. Generellt har dock gårdarna behållit ungdomar som sin huvudsakliga målgrupp. Under 1990-talet har den "nya generationens mötesplatser" vuxit fram såsom Ungdomens Hus, musikhus eller liknande. Dessa verksamheter har i regel en äldre målgrupp än de traditionella fritidsgårdarna.

Kommunförbundet beräknar att det idag finns mellan 1 350 och 1 700 fritidsgårdar i landet. Svårigheten att slå fast det exakta antalet beror på variationer i och mellan kommuner vad som definieras som fritidsgård.

Om beräkningen är 1 700 fritidsgårdar inkluderar det allt från traditionella fritidsgårdar, ungdomens hus, motor-/djurgårdar till mötesplatser/träffpunkter. Det inkluderar således även verksamheter som brukar räknas till "den nya generationens mötesplatser", dvs. Ungdomens Hus, nya allaktivitetshus och andra öppna fritidsverksamheter som ofta ligger i anknytning till andra offentliga-, ideella- eller kommersiella verksamheter.

Det lägre talet, mellan 1 300–1 400, omfattar enbart fritidsgårdar som har en tydlig koppling till kommunen, dvs. att den enskilda gården drivs av eller på uppdrag av kommunen. Gårdarna kan vara förlagda till kommunala lokaler, alternativt i föreningars eller kyrkliga samfunds lokaler. De kan vara bemannade med anställd och utbildad personal. Men de kan också drivas utan personal med föräldrar eller "föreningsmänniskor" som ledare.

Enligt Svenska Kommunförbundets har antalet fritidsgårdar blivit färre under 1990-talet. Antalet gårdar har sjunkit med ca 200 stycken, från ca 1 550 till ca 1 350. En tydlig trend är att allt fler gårdar drivs av föreningar. I slutet av 1980-talet var ca 20 procent föreningsdrivna. År 2000 var motsvarande siffra mellan 25–30 procent.

5.4.4 Demokrati och inflytande vid fritidsgårdarna

Fritidsgårdarna har sedan länge arbetat med metoder för att stärka ungdomars inflytande över planeringen och verksamheten. Diskussionen om "gårdsdemokrati" har varit aktuell sedan 1970-talet. Under 1990-talet har dessa frågor lyfts fram på nytt.

Enligt Svenska Kommunförbundet arbetar så gott som samtliga kommuner aktivt med gårdsråd eller liknande. Ungefär var sjunde kommun har en brukarstyrelse eller liknande för en eller flera verksamheter. Var tredje kommun har verksamheter som drivs direkt av ungdomarna själva, exempelvis genom Ungdomens hus-föreningar, ungdomsråd eller liknande.

Under de senaste åren har många kommuner startat utvecklingsarbete kring den öppna fritidsverksamheten. Enligt Kommunförbundets enkät var "inflytande och demokratiarbete" det mest frekventa svaret på frågan om vad som var viktigast för framtiden. Många kommuner angav också att man skulle arbeta för att "utveckla verksamhetens innehåll" så att den attraherar ungdomarna.

Det tredje mest förekommande svaret var "Samverkan med andra offentliga verksamheter". Därefter nämndes "målarbete för fritidsgårdsverksamheten" samt det "förebyggande arbetet". Vidare nämndes ledarutbildning, drogförebyggande insatser, Ungdomens hus-satsningar, föreningsarbete, satsning på äldre ungdomar, personalfrågor, integrationsarbete, föräldrasamarbete, nämnd/förvaltningstillhörighet, lokalisering, jämställdhetsarbete, satsning på yngre ungdomar, samarbete mellan gårdar, fältarbete, ungdomspolitiskt handlingsprogram och internationella utbyten.

5.4.5 Ungdomarnas egna kultur- och fritidsverksamheter

I september 1999 beslutade regeringen att under en treårig verksamhetsperiod ställa medel ur Allmänna arvsfonden till Ungdomsstyrelsens förfogande för att stimulera utvecklingen av ungas egna kulturverksamheter samt stöd för att utveckla nya lokala lösningar för ungas fritidsverksamhet. Nya mötesplatser lyftes fram som ett prioriterat område. I rapporten "Ungas egna kultur- och fritidsverksamheter" (2003:3) har Ungdomsstyrelsen redovisat vunna erfarenheter, identifierade utvecklingsbehov och förslag på åtgärder.

Bland annat redovisade Ungdomsstyrelsen förändringstendenser som var kopplade till föreningsliv och mötesplatser. Man pekade på att fritidsgårdar, ungdomens hus och annan öppen verksamhet sedan länge har varit en viktig och central del i den lokala ungdoms- och fritidspolitiken. Under de senaste åren har resursminskningar, oklara mål och otydliga yrkesroller inom den öppna ungdomsverksamheten varit frågor som har dominerat den politiska diskussionen inom den kommunala fritidssektorn.

Enligt Ungdomsstyrelsen diskuteras i dag allt flitigare hur verksamheter skall kunna möta de ungas intresse och hur unga skall kunna vara delaktiga i planering och drift av olika verksamheter. Ungdomsstyrelsen menar dock att det preventiva perspektivet, som fokuserar på att motverka ungas "negativa" beteenden, fortfarande har en allt för framskjuten plats i den lokala ungdoms- och fritidspolitiken.

Ungdomsstyrelsen betonar emellertid att många kommuner försöker att lokalt hitta former för att möta ungas behov av mötesplatser. Det handlar dels om hur man på bästa sätt kan använda sig av redan befintliga lokaler, dels om vilka driftsformer och aktörer som kan samverka.

Ungdomsstyrelsen påpekar att frågan om mötesplatser drivs av många unga i olika typer av inflytandeorgan. Det är också tydligt i de kultur- och fritidsvanestudier som görs på många håll. Frågan om mötesplatser drivs också av föreningsliv och studieförbund, eftersom ändamålsenliga lokaler är en förutsättning för de flesta kultur- och fritidsaktiviteter.

Enligt Ungdomsstyrelsen har det länge varit ett argument att mötesplatsernas roll är att hålla "ungarna från gatan". Däremot har deras betydelse för att främja psykisk hälsa inte lyfts fram lika tydligt. Många unga tillbringar idag en stor del av sin tid i miljöer som är präglade av prestationer och kontroll, faktorer som också kan kopplas till ökad stress och psykisk ohälsa. Den öppna verksamhet bygger ofta på ungas egna initiativ och kan därför fungera som en frizon från en i övrigt väldigt inrutad tillvaro.

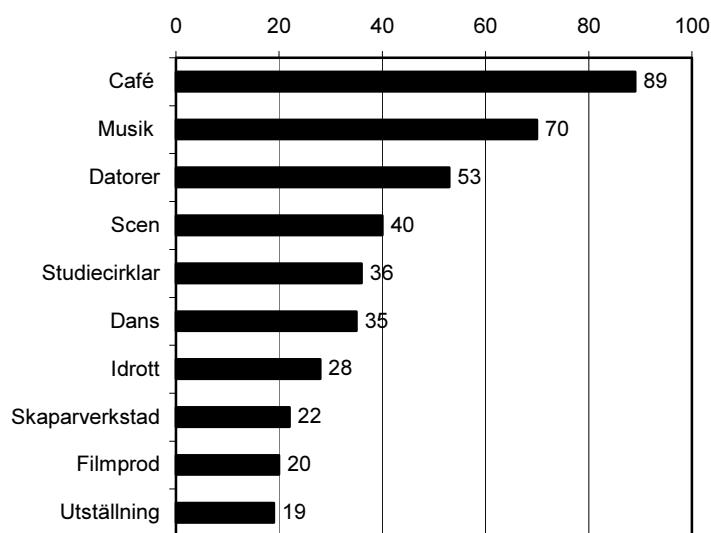
Ungdomsstyrelsen pekar också på att en tydlig tendens är att allt fler mötesplatser drivs av föreningar eller i olika slag av samverkansformer. Studieförbund, föreningar, kommuner och företag utvecklar tillsammans nya samverkansformer som kan tillgodose ungas behov av mötesplatser. Ofta finns det lokaler, men det krävs också nya samverkansformer för att lokalerna skall kunna bli en resurs för unga inom kultur- och fritidsområdet.

Enligt Ungdomsstyrelsen är fritidsgårdar och annan öppen ungdomsverksamhet viktiga för ung kultur, dels genom att de erbjuder en infrastruktur för eget skapande, dels för bio, dans, konserter m.m. Många mötesplatser spelar också en viktig roll för ungas möjligheter att föra en dialog med kommunen. Det kan vara en plats där ett ungdomsråd eller en förening träffas.

Ungdomsstyrelsen pekar också på att många kommuner under senare år har försökt att etablera mötesplatser för ”unga vuxna”. Eftersom kommunerna upplever att de befintliga miljöerna inte lockar unga i gymnasieåldern försöker man hitta verksamhetsformer som passar den målgruppen.

Vad är det då för typ av verksamheter som bedrivs vid dessa mötesplatser? I en enkät om öppen fritidsverksamhet som Kommunförbundet gjorde år 2000 redovisade 137 kommuner vilket innehåll eller aktiviteter som fanns i den öppna fritidsverksamheten för de äldre ungdomarna. Aktiviteterna framgår av diagram 5.

Diagram 5. Procentuell fördelning av aktiviteter i öppen fritidsverksamhet för äldre ungdomar

Källa: Svenska kommunförbundet.

Andra aktiviteter som också förekom var gruppverksamhet, disco, skateboard och radio.

Ungdomsstyrelsens erfarenhet är att den kommunala politiken ofta saknar tydliga mål och uppdrag för den öppna ungdomsverksamheten. Målen kan exempelvis handla om frågor om vilka behov kommunen vill möta, vilka aktiviteter som skall finnas, varför kommunen har en viss satsning och vad den kan tillföra den kommunala verksamheten. I samverkan med Svenska Kommunförbundet har Ungdomsstyrelsen därför drivit ett utvecklingsarbete i syfte att stimulera kommunerna till att lyfta frågan om mötesplatsernas mål och uppdrag.

Ungdomsstyrelsens slutsats är att behovet av ändamålsenliga mötesplatser kommer att vara en viktig framtidsfråga inom ungdomspolitik. Man bedömer att följande frågor är särskilt viktiga att göra insatser kring:

- stimulera inflytandearbetet
- inventera och sprida metoder samt öka den generella kunskapen inom området
- stödja lokala initiativ
- stärka nätverk och organisationer som driver frågor kring mötesplatser
- stimulera till utbyte mellan forskare och praktiker inom området
- stimulera en lokal politisk diskussion kring öppen ungdomsverksamhet.

5.4.6 Fritidsforums krav på öppna gårdar

Frågor om demokrati och inflytande är centrala frågor även för Fritidsforum, som är en organisation med rötter i hemgårdsrörelsen. Dess medlemmar utgörs av en brokig skara med varierande inriktningar, verksamhetsformer och huvudmän. Här finns både hemgårdar med många anställda och nya områdesföreningar som drivs helt på ideell grund. De flesta medlemmarna består emellertid av kommunala fritidsgårdar med inriktning på ungdomar.

Fritidsforum ser inte fritidsgårdarna enbart som fritidsinstitutioner, utan vill att de också skall vara centrum i ett samhällsutvecklande och samhällspåverkande arbete. Det kan vara fritids-

gårdar, hemgårdar, kvartersgårdar, områdesföreningar, musikhus, kulturhus etc.

Man driver bl.a. parollen ”Öppna Gårdar”. Det som förenar verksamheten skall vara att den är öppen för alla åldrar. Den skall syfta till att under fria former underlätta och ge utrymme åt människors möten, vilket ofta skapar tillfälliga eller mer varaktiga aktiviteter. Verksamheten skall vara frivillig och öppen för alla. Besökarna skall kunna komma och gå när de själva vill.

Fritidsforum anser att alla medborgare skall ha rätt till meningsfull fritid och tillgång till bra mötesplatser. När kommunerna därför av krassa ekonomiska skäl stänger fritidsgårdar, eller drar undan grunden för föreningsgårdar, kvartersgårdar, hemgårdar eller områdesverksamheter, minskar även möjligheterna till möten och förståelse, inte minst mellan svenskar och invandrare.

Ett långsiktigt mål för Fritidsforum är att varje bostadsområde skall ha en hemgård eller en allsidigt utrustad fritidsgård till stöd för grannsamarbete och föreningsliv. Ett viktigt syfte med ett sådant områdesarbete är att det skall stärka människors förutsättningar att bilda egna föreningar och att i kollektiv form ta direkt ansvar för bostadsområdets fritids- och kulturverksamhet.

Fritidsforum bedriver också särskild verksamhet som riktar sig till tonårsflickor, som ofta glöms bort i den kommunala fritidsverksamheten. Fritidsgårdarna har historiskt sett kommit till utifrån de stökiga pojkarnas behov. Verksamheten har därför i hög grad utformats därefter. Fritidsforum arbetar därför med att lyfta fram tjejverksamhet och att stärka ledare i det arbetet.

I projektet ”Men tjejerna då!” var syftet att öka flickors inflytande på fritiden samt att hitta arbetssätt som utgår från flickors behov. Projektet visade tydligt att tonårsflickor inte är nöjda med att sitta hemma, utan är intresserade av och har samma behov av intressanta och utvecklande fritidsaktiviteter som pojkar. Men innehållet, formerna och metoderna måste anpassas för att nå flickorna.

III Det samlade beståndet av allmänna samlingslokaler

Utredaren skall också inventera det samlade beståndet av allmänna samlingslokaler. Därvid skall utredaren redovisa vilken standard lokalerna har, om de är tillgängliga för personer med funktionshinder och vilka slags verksamheter som bedrivs i lokalerna. Utredaren skall också redovisa i vilken utsträckning lokalerna tillåter en flexibel användning. Utredaren skall göra en uppskattning av vad det skulle kosta att rusta upp lokalbeståndet, bl.a. i handikappanpassande syfte, samt undersöka föreningarnas finansiella möjligheter – t.ex. genom egenfinansiering, sponsring och bidrag – att bekosta en sådan upprustning.

6 Kartläggning av allmänna samlingslokaler

6.1 Inventering av det samlade beståndet av allmänna samlingslokaler

6.1.1 Medlemsutvecklingen i de "klassiska" samlingslokalerna

De flesta av de föreningar som driver en eller flera allmänna samlingslokaler är medlemmar i någon av de tre riksorganisationerna Bygdegårdarnas Riksförbund (BR), Folkets Hus & Parker (FHP) och Våra Gårdar (VG).

I Boverksenkäten konstaterades 1992 att det fanns drygt 3 400 föreningsägda allmänna samlingslokaler i landet, varav 2 750, dvs. 80 procent, var anslutna till någon av de centrala samlingslokalorganisationerna. I tabell 3 redovisas hur medlemsantalet har utvecklats i de tre riksorganisationerna under de senaste 25 åren.

Tabell 3. Medlemsantalet i riksorganisationerna

Föreningar	1977	%	1986	%	1992	%	2002	%
BR	485	25	825	35	932	39	1 280	52
FHP	822	43	885	38	888	37	681	27
VG	616	32	630	27	561	24	516	21
Summa	1 923	100	2 340	100	2 381	100	2 477	100

Källa: SOU 1987:33, SOU 1994:32, Riksorganisationernas register.

Tabellen visar att år 2002 var något mer än hälften av de "klassiska" samlingslokalerna medlemmar i BR. Något mer än en fjärdedel var medlemmar i FHP. Något mer än vad femte av de klassiska samlingslokalerna var medlemmar i VG. Tabellen visar också att det totala antalet föreningar, som är medlemmar i någon av riksorganisationerna, har varit ganska stabilt under de senaste årtiondena.

Däremot har det skett förändringar inom och mellan organisationerna.

- Medlemsantalet i BR har ökat från 485 till 1 280, dvs. nära en tredubbling av medlemsantalet och en ökning av andelen från en fjärdedel till hälften av alla samlingslokalägande föreningar under de senaste 25 åren.
- FHP visade en svag ökning av medlemsantalet till början av 90-talet. Efter sammanslagningen av de båda organisationerna 1999 är nu medlemsantalet 681, dvs. en minskning med 141 jämfört med 1977. Det betyder dock inte att också antalet anläggningar har minskat lika mycket. En förening kan driva flera anläggningar, t.ex. både ett Folkets Hus och en folkpark, som tidigare drevs av två föreningar som var med i Folkets Hus Riksorganisation och i Folkparkernas Centralorganisation. Andelen av det totala antalet samlingslokalägande föreningar har dock sjunkit från 43 till 27 procent under de senaste 25 åren.
- Medlemsutvecklingen i Våra Gårdar visar en minskning med 100 medlemsföreningar under perioden. Även här kan antalet anläggningar vara fler eftersom en förening kan förvalta flera anläggningar. Andelen av det totala antalet samlingslokalägande föreningar har dock sjunkit från en tredjedel till en femtedel under de senaste 25 åren.
- Utöver de samlingslokaler som är allmänna samlingslokaler finns det samlingslokaler som inte är med i någon av de tre riksorganisationerna. Med samma beräkningssätt som Boverkets utredare använde 1992 skulle det finnas ytterligare mellan 1 050 och 1 100 föreningar som inte är med i någon av de tre riksorganisationerna. Det totala antalet samlingslokal-föreningar skulle således vara cirka 3 500. I den beräkningen ingår inte kommunägda lokaler utom i de undantagsfall då dispositionsrätten har överlåtits till en enskild samlingslokal-förening.

6.1.2 Lokaliseringen av samlingslokalerna

Samtliga kommuner tillfrågades vilka allmänna samlingslokaler det finns i kommunens tätorter där föreningar kan bedriva verksamhet. Här inräknas således även skolans lokaler och andra lokaler som kan användas. Svaren redovisas i tabell 4.

Tabell 4. Antal samlingslokaler i tätorter och småorter

Typ av samlingslokal	Tätorter	%	Småorter	%	Totalt	%
Bygdegård	525	21	428	40	953	27
Folkpark	146	6	5	0,5	151	4
Folkets Hus	394	16	33	3	427	12
Nykterhetslokal	188	8	23	2	211	6
Skolans samlingslokal	723	29	38	4	761	21
Kommunal samlingslokal	545	14	21	2	366	10
Övrig samlingslokal	162	6	522	49	684	19
<i>Summa</i>	2 483	100	1 070	100	3 553	100

Källa: Kommunenkäten.

Enligt SCB finns det totalt 1 748 tätorter i de 249 kommuner som besvarade enkäten. Med tätorter menas en ort med mer än 200 invånare. I dessa tätorter finns det enligt kommunernas svar 2 483 allmänna samlingslokaler. Dessa orter var förtryckta på svarsformuläret och kommunerna skulle svara genom att markera vilka typer av lokaler som fanns i de olika orterna.

Enligt SCB finns det även 2 719 småorter i de 249 kommunerna. Med småorter menas orter med mindre än 200 invånare. Enligt kommunernas svar finns det 1 070 samlingslokaler i dessa småorter. Denna bild av förekomsten är troligen något missvisande. I svarsformuläret fanns inte dessa orter särskilt angivna, utan kommunerna kunde själva ange i vilka småorter som det finns allmänna samlingslokaler. Den möjligheten har dock inte utnyttjats av alla svarande. Därför är antalet säkert beräknat i underkant.

Huvuddelen, 70 procent, av de allmänna samlingslokalerna, inberäknat skolor och kommunala samlingslokaler, finns i tätorterna. Hälften av dessa samlingslokaler finns i skolor eller i kommunala samlingslokaler. Däremot skiljer sig de olika typerna av samlingslokaler åt. 40 procent av samlingslokalerna på småorterna är bygdegårdar och 49 procent är i kategorin övriga samlingslokaler. I rättvisans namn skall sägas att t.ex. en bygdegård ofta betjänar ett större omland än orten där lokalen är belägen.

Här skall också en reservation göras när det gäller uppgiften om antalet nykterhetslokaler i småorter. Det kan vara så att uppgiftslämnaren inte alltid är medveten om vilken typ av lokal det gäller. En förklaring kan vara att många av nykterhetslokalerna har lokala namn som Svea, Ljunggården, Valhalla, Faxen, Rundviksgården, Fasaden m.m. Dessa lokaler har då förmodligen angivits under

rubriken "Övriga samlingslokaler". Däremot när det gäller bygdegårdar och Folkets Hus, finns det ofta en samstämmighet mellan namnen på fastigheterna och riksorganisationens namn.

Kommunernas svar visar att:

- 83 procent av tätorterna har tillgång till någon typ av samlings-sal.
- 17 procent av tätorterna inte har tillgång till någon allmän samlingslokal.
- 34 procent av tätorterna har tillgång till endast en samlings-sal.
- 49 procent av tätorter har mer än en samlings-sal.
- 76 procent av småorterna har inte tillgång till någon samlings-sal.

Kommunernas svar visar också att i:

- 206 tätorter finns det endast en bygdegård.
- 111 tätorter är Folkets Hus den enda allmänna samlingslokalen.
- 148 tätorter är skolan den enda allmänna samlingslokalen.

6.1.3 Balans mellan utbud och efterfrågan på allmänna samlingslokaler

Kommunerna tillfrågades också hur de uppfattar balansen mellan utbud och efterfrågan på allmänna samlingslokaler i kommunens tätorter. Svaren från de 249 kommunerna visar följande:

	Tätorter	Landsbygd/Glesbygd
Efterfrågan är större än utbudet	16 %	1 %
Efterfrågan och utbudet är ungefär lika stort	42 %	34 %
Utbudet är större än efterfrågan	29 %	45 %
Kan inte bedöma	12 %	19 %

Kommunernas svar visar att bristen på allmänna samlingslokaler är störst i tätorterna. På de allra flesta håll är det balans mellan utbud och efterfrågan eller att utbudet är större än efterfrågan.

För att närmare illustrera vilka typer av samlingslokaler det kan vara fråga om, återges nedan förekomsten av samlingslokaler i två av tätorterna i Jönköpings kommun, Bankeryd och Gränna, som har 8196 respektive 3936 invånare, således ganska stora tätorter:

Typ av samlingslokal	Bankeryd	Gränna
Bygdegård		Bunns Bygdegård
Skolans samlingshall	Bankeryds Kyrkskola Attarpsskolan/Sörgården Nyarpskolan	Ribbaskolan
Kommunal samlingslokal	Attarpsgården Ekåsens ålderdomshem	Gränna servicehus
Övrig samlingslokal	Brandstationen	Medborgargården

Ett annat exempel är från Torsby, en kommun i norra Värmland med 13 400 invånare. På många av de mindre orterna, ofta bruksorter, finns det en stor variation av samlingslokaler. I t.ex. Ambjörby, med en befolkning på 263 personer, finns det tre samlingslokaler och i Vitsand, som har färre än 200 invånare, finns det fem samlingslokaler.

Tätort	Typ av samlingslokal
Ambjörby	Ambjörby Folkets Husförening Logen 2571 Vågbrytaren av IOGT Backa-Dalby Bygdeförening
Höljes	Höljes Folkets Husförening
Likenäs	Likenäs Folkpark Solviks bygdegård
Oleby	Oleby Folkets Husförening
Stöllet	Stöllets skolans matsal Ljusnedalens bygdegård, Norra Ny
Sysslebäck	Sysslebäcks folkpark Kommunhusets Piltzsal Stranna Folkets Hus
Torsby	Graneviksparken Frykenskolans aula Stjerneskolans matsal Prostgårdslagårn Stjärnan
Östmark	Östmarksparken Östmarks Folkets Hus Östmarks Hemvärnsgård Bastvålens bygdegård

Tätort	Typ av samlingslokal
	Lillskogshöjdens bygdegård Röjdåfors bygdegård Rundsjöns bygdegård
Rinn	Rinns Folkets Hus
Fensbol	Fensbols Folkets Hus
Lekvattnet	Lekvattnets Folkets Husförening Lekvattnets Hemgård Mårbackens skolhusförening
Vitsand	Pustaparken PRO Vitsand/Nyskoga Logen 1868 av IOGT Kristinefors-Vitsands Folkets Hus Åsteby gårdsförening
Södra Finnskoga	Älvsjövallen, Bjurberget Verdandi avd 372, Kindsjön Logen 3830, Bograngen
Rådom	Rådoms bygdegård

6.2 Samlingslokalernas upptagningsområde

I samlingslokalenkäten tillfrågades föreningarna i vilken typ av ort samlingslokalen är belägen och hur stort upptagningsområdet är. Svaren redovisas i tabell 5:

Tabell 5. Procentuell fördelning v allmänna samlingslokaler i olika ortsmiljöer

Typ av samlingslokal	Stadsmiljö	Tätortsmiljö	Landsbygdsmiljö	Ej svar	Svarsantal
Bygdegårdarna	0,5	27	70	1,5	356
Folkets Hus & Parker	18	58	17	6	283
Våra Gårdar	21	46	27	6	161
Ej medlem		26	74		19
<i>Medelvärde %</i>	11	42	44	4	819

Källa: Samlingslokalenkäten.

Tabellen visar att något över hälften av samlingslokalerna finns i stads- eller tätortsmiljö. I det här sammanhanget motsvaras "lands-

bygdsmiljö” av orter med mindre än 200 invånare, det som tidigare kallats ”småorter”. Här skall påpekas att underlaget för samlingslokaler som inte är medlem i någon av riksorganisationerna är för litet för att några riktiga slutsatser skall kunna dras.

I samlingslokalenkäten tillfrågades också föreningarna om antalet invånare i samlingslokalens upptagningsområde. Svaren redovisas i tabell 6.

Tabell 6. Procentuell fördelning av invånarantalet i upptagningsområdet

Inv. i upptagningsområde	Stadsmiljö	Tätortsmiljö	Landsbygdsmiljö	%
0 < 500	1	8	90	18
501–2 000	0,5	40	60	28
2 001–10 000	0,5	68	26	26
10 001–20 000	25	62	12	10
20 000-	51	33	15	11
Ej svar	8	15	26	4
<i>Totalt</i>	11	42	44	100

Källa: Samlingslokalenkäten.

Tabellen visar att 46 procent av samlingslokalerna har mindre än 2 000 invånare i upptagningsområdet. 20 procent har mer än 10 000 invånare i upptagningsområdet.

I samlingslokalenkäten tillfrågades också föreningarna om det finns likvärdiga lokaler i upptagningsområdet. Svaren redovisas i tabell 7

Tabell 7. Likvärdiga lokaler*

Lokalen finns i	Ja	Nej	Ej svar
Stadsmiljö	58	39	2
Tätortsmiljö	46	52	2
Landsbygdsmiljö	37	58	5
%	43	53	4

* n = 785.

Källa: Samlingslokalenkäten.

Tabellen visar att något mer än hälften av samlingslokalerna är den enda allmänna samlingslokalen i upptagningsområdet. Den visar också att i stadsmiljö är sannolikheten större att det finns fler likvärdiga samlingslokaler i upptagningsområdet medan det på landsbygden är mer sannolikt att det inte finns någon likvärdig samlingslokal i upptagningsområdet.

6.2.1 Fördelning på län och kommuntyper

Enligt riksorganisationernas medlemsregister fanns det totalt 2477 medlemsföreningar som var medlem i någon av riksorganisationerna år 2002. Av tabell 8 framgår hur dessa föreningar fördelas länsvis.

Tabell 8. Antal samlingslokalföreningar fördelade på länen

Län	BR	FHP	VG	Totalt	Invånare/samlingslokal
Stockholms län	51	41	39	131	14 126
Uppsala län	74	14	17	105	2 844
Södermanlands län	23	15	23	61	4 246
Östergötlands län	36	31	28	95	4 352
Jönköpings län	32	23	17	72	4 555
Kronobergs län	33	27	17	77	2 298
Kalmar län	42	32	26	100	2 346
Gotlands län	63	5	0	68	844
Blekinge län	16	16	8	40	3747
Skåne län	47	47	34	128	8946
Hallands län	64	11	11	86	3239
Västra Götalands län	189	73	61	323	4 669
Värmlands län	99	48	23	170	1 608
Örebro län	25	34	29	88	3 107
Västmanlands län	27	19	23	69	3 752
Dalarnas län	75	42	35	152	1 820
Gävleborgs län	56	29	37	122	2 271
Västernorrlands län	50	43	41	134	1 823
Jämtlands län	81	31	20	132	969
Västerbottens län	87	42	13	142	1 797
Norrbottnens län	110	58	14	182	1 394
<i>Summa</i>	1 280	681	516	2 477	3 559

Källa: Riksorganisationernas medlemsregister.

Tabellen visar att de tre län som har flest antal samlingslokalföreningar är Västra Götaland, Norrbotten och Värmland. Det genomsnittliga antalet invånare per samlingslokal är 3 559. Flest antal invånare per samlingslokal har Stockholms, Skåne och Västra Götalands län. Minst antal invånare per samlingslokal finns i Gotlands, Jämtlands och Norrbottens län.

Av tabell 9 framgår hur de allmänna samlingslokalerna fördelar sig på olika kommungrupper.

Tabell 9. Allmänna samlingslokalers fördelning på kommungrupper

Kommungrupp	BR	FHP	VG	Totalt	%
Storstäder	4	25	27	56	2
Större städer	248	108	136	492	20
Glesbygdskommuner	158	86	27	271	11
Landsbygdskommuner	178	49	29	256	10
Industrikommuner	187	78	64	329	13
Förortskommuner	55	28	33	116	5
Medelstora städer	207	112	101	420	17
Övriga mindre kommuner	115	70	37	222	9
Övriga större kommuner	128	125	62	315	13
<i>Totalt</i>	1 280	681	516	2 477	100

Källa: Riksorganisationernas medlemsregister.

Tabellen visar att 50 procent av de allmänna samlingslokaler som är med i någon av de tre riksorganisationerna finns i större och medelstora städer och i övriga större kommuner. 21 procent av de allmänna samlingslokalerna finns i glesbygds- eller landsbygds-kommuner. Här skall dock en reservation göras för att många av de föreningar som inte är medlemmar i någon av riksorganisationerna är av typen "byutvecklingsgrupp" som förekommer företrädesvis på landsbygden eller i glesbygden. Endast sju procent av de allmänna samlingslokalerna finns i någon av de tre storstäderna eller i förortskommuner.

6.2.2 Kommuner med det minsta och flesta antalet allmänna samlingslokaler

Enligt riksorganisationernas medlemsregister saknar följande kommuner en samlingslokaläggande förening som är medlem i någon av de tre riksorganisationerna:

- Burlöv
- Gnesta
- Karlsborg
- Lerum
- Lidingö
- Mullsjö
- Upplands-Bro
- Vaxholm

Detta betyder inte att det helt saknas allmänna samlingslokaler i dessa kommuner. Det finns samlingslokal-föreningar som inte är medlem i någon riksorganisation. Dessutom finns det samlingslokaler i skolor och i andra kommunala lokaler som upplåts till föreningslivet på samma villkor som en allmän samlingslokal.

Tabell 10 visar de tio kommuner som har flest allmänna samlingslokaler som är medlemmar i någon av de tre riksorganisationerna.

Tabell 10. Kommuner med flest antal allmänna samlingslokaler

Kommun	BG	FHP	VG	Totalt
Gotland	63	5	0	68
Uppsala	37	1	8	46
Örnsköldsvik	22	5	17	44
Umeå	33	6	1	40
Sundsvall	9	12	11	35
Stockholm	2	11	19	32
Örebro	7	10	11	28
Luleå	19	6	2	27
Arvika	19	3	3	25
Kalix	15	8	2	25

Källa: Riksorganisationernas medlemsregister.

Följande fyra kommuner har minst antal invånare per allmän samlingslokal

- Kalix 680
- Gotland 838
- Arvika 1 040
- Örnsköldsvik 1 250

Tabell 11 visar vilka kommuner som har flest antal samlingslokal-föreningar som är medlemmar i de tre riksorganisationerna.

Tabell 11. Kommuner med flest antal samlingslokal föreningar

Våra Gårdar		Bygdegårdarna		Folkets Hus & Parker	
Stockholm	19	Gotland	63	Sundsvall	12
Örnsköldsvik	17	Uppsala	37	Skellefteå	12
Sundsvall	11	Umeå	33	Stockholm	11
Örebro	11	Örnsköldsvik	22	Örebro	10
Östersund	10	Krokom	20	Gällivare	10
Söderhamn	9	Luleå	19	Strömsund	9
Uppsala	8	Arvika	19	Ludvika	9
Bollnäs	8	Säffle	17	Uppvidinge	9
Nyköping	8	Falkenberg	17	Göteborg	8
Gävle	8	Varberg	16	Kalix	8

Källa: Riksorganisationernas medlemsregister.

6.2.3 De allmänna samlingslokalernas standard

Nästan samtliga samlingslokal föreningar äger sin lokaler. Endast 1 procent av bygdegårdsföreningarna och medlemmarna i Våra Gårdar hyr sina lokaler. Av medlemsföreningarna i Folkets Hus och Parker är det 7 procent som hyr sina lokaler.

1992 var genomsnittstorleken för de allmänna samlingslokalerna ca 500 m². Medianstorleken var 275 m². Uppdelat på tätorter och landsbygd var resultatet följande:

- De 1 600 lokaler som var belägna i landsbygdsmiljö hade en genomsnittlig storlek på ca 250 m² och en medianstorlek på 200 m².
- De ca 1 350 lokaler som var belägna i småtätorts och förortsmiljö hade en genomsnittlig storlek på drygt 600 m² och en medianstorlek på 400 m².
- De ca 450 lokaler som var belägna i stadsmiljö hade en genomsnittlig storlek på drygt 1 100 m² och en medianstorlek på ca 700 m².

Dessa förhållanden gäller i stora drag fortfarande. Av samlingslokalenkäten framgår följande:

- 80 procent av de allmänna samlingslokalerna har en lokalyta mindre än 1 000m².
- 44 procent har en lokalyta mindre än 300m².
- 32 procent av medlemsföreningarna i Folkets Hus och Parker har en lokalyta över 1 000 m².

Av enkäten framgår vidare att;

- 66 procent av de allmänna samlingslokalerna rymmer mindre än 300 personer.
- 19 procent av de samlingslokaler som är medlemmar Folkets Hus och Parker rymmer mer än 1 000 personer.
- 73 procent av de allmänna samlingslokalerna har mindre än 5 rum.
- 28 procent har 1 eller 2 rum.
- I 70 procent av de allmänna samlingslokalerna rymmer den största salen mindre än 200 personer .
- 93 procent har högst två våningsplan.
- 92 procent har tillgång till kök och wc.
- 31 procent har tillgång till pentry.
- 56 procent har källare
- 95 procent av de allmänna samlingslokalerna innehåller en samlingsal.
- 75 procent har en studielokal
- 42 procent av de allmänna samlingslokalerna har en konferenslokal.
- 61 procent av medlemmarna i Folkets Hus och Parker har en konferenslokal.
- 23 procent av de allmänna samlingslokalerna innehåller en biograf.
- 46 procent av medlemmarna i Folkets Hus och Parker har en biograf i lokalerna.

Boverksenkäten 1992 visade att mellan 75 och 80 procent av de allmänna samlingslokalerna hade en scen. Av dessa bedömdes knappt 500 kunna ta emot tekniskt avancerade teateruppsättningar. 2002 års samlingslokalenkät visar att 78 procent av samlingslokalerna innehåller en scen. Endast 20 procent av dessa uppfyller Riksteaterns krav på mått, utrustning m.m. 28 procent vet inte om den uppfyller Riksteaterns krav. 32 procent av scenerna i Folkets Hus och Parkers lokaler uppfyller Riksteaterns krav..

6.3 Tillgänglighet för personer med funktionshinder

6.3.1 Nationell handlingsplan för handikappolitiken

Socialstyrelsen uppskattar att runt 10 procent av befolkningen har någon form av funktionshinder. De vanligaste fysiska funktionshindren i åldrarna 16–84 år är :

- 400 000 personer har rörelsehinder varav 90 000 är beroende av rullstol.
- 300 000 personer har nedsatt hörsel varav 14 000 är döva.
- 135 000 personer har nedsatt syn varav 13 000 är blinda.

En utgångspunkt för handikappolitiken är att en funktionsnedsättning blir ett handikapp först när individen möter brister i en miljö eller verksamhet. När bristerna åtgärdas och tillgängligheten ökar kan handikappet minska eller försvinna.

En förutsättning för att en person med funktionshinder skall kunna delta i kultur- och samhällsliv är att denne kan komma in i de lokaler där sådan verksamhet pågår. Personen skall också kunna vistas i och orientera sig i byggnaden. Vidare måste lokalerna vara utformade så att personer med funktionshinder kan ta del av och medverka i verksamheten. Man skall kunna använda utbudet, vilket innebär att man skall kunna ta del av utbudet, men också medverka, t.ex. som föreläsare eller som aktör i en teater- eller musikföreställning etc.

I handlingsplanen för handikappolitiken Från patient till medborgare (prop. 1999/2000:79) slår regeringen fast att senast till utgången av år 2010 bör alla de hinder mot tillgänglighet och användbarhet som kan upplevas som "enkelt avhjälpna" vara undanröjda på allmänna platser samt till och i lokaler dit allmänheten har tillträde. I handlingsplanen slås också fast att målet bör vara allas möjlighet till kulturupplevelser och eget skapande. I en skrivelse till riksdagen har regeringen redovisat dels planerade åtgärder som har genomförts, dels insatser som pågår för att personer med funktionshinder skall nå full delaktighet i samhällslivet (skr. 2002/03:25).

Den 1 juli 2001 trädde en ny lagparagraf i plan- och bygglagen i kraft (17 kap 21a § PBL) som lyder: "I byggnader, som innehåller lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser, skall enkelt avhjälpna hinder mot lokalernas och platsernas tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orien-

teringsförmåga undanröjas i den utsträckning som följer av föreskrifter meddelade med stöd av denna lag.”

Boverket, som är sektorsansvarig myndighet för handikappolitiken inom sitt verksamhetsområde, har redovisat förslag till etappmål för hur myndigheten skall kunna uppfylla sin del av de handikappolitiska målen. Bland annat redovisar Boverket i rapporten ”Delaktighet för alla” förslag på enkelt avhjälpna hinder i publika lokaler och på allmänna platser m.m.

Som inriktningsmål har Boverket föreslagit att den byggda miljön skall vara tillgänglig, användbar och attraktiv samt inbjuda till delaktighet för alla. Man har också föreslagit en rad etappmål. Etappmål 5 lyder: ”Goda tillgänglighetslösningar vid bidragsgivning till annat än bostäder”.

Som motiv för detta mål anger Boverket att bidrag lämnas till icke-statliga kulturlokaler och allmänna samlingslokaler. Bidrag lämnas till bland annat ny- eller ombyggnad, upprustning, köp samt handikappanpassning. Bidraget, som är ett investeringsstöd, ges i mån av medel. Boverket har dock uppmärksammat att många av förslagen till utformningar av handikappanpassningarna i ansökningarna är bristfälliga och att de inte uppfyller byggreglernas tillgänglighetskrav.

För att målet skall uppnås anger Boverket några insatser/metoder som är nödvändiga:

- Ytterligare informations- och utbildningsinsatser.
- Genomgång av ansökningsblanketter och informationsmaterial med avseende på tillgänglighetsskapande åtgärder.
- Framtagande av goda exempel på bra lösningar som kan användas som ett hjälpmedel vid projektering så att utformningen av anpassningen håller en hög kvalitet särskilt vad gäller användbarhet och tillgänglighet.

De uppföljningsmöjligheter som finns är enligt Boverket hanteringen av ansökningar. Boverket har också utfärdat tillämpningsföreskrifter till den nya lagregeln i PBL. I sina kommentarer säger Boverket bland annat att kännetecknande för ”allmänna platser” är att de är allmänt tillgängliga och avsedda för ett gemensamt behov. Det gäller också för ”befintliga lokaler dit allmänheten har tillträde”.

Boverket tolkar uttrycket ”allmänna platser” så att det också omfattar t.ex. receptioner eller andra motsvarande lokaler hos en

statlig eller kommunal myndighet, på sjukhus och på vårdcentraler, skolor, bibliotek, teatrar, biografier, samlingslokaler, buss- och taxi-stationer, järnvägsstationer, flygterminaler, apotek, kiosker, restauranger, affärslokaler och andra lokaler avsedda att betjäna eller att användas av allmänheten. Boverket använder begreppet ”publik lokal” som ett samlande begrepp för sådana lokaler som omfattas av reglerna.

6.3.2 Jämförelse mellan samlingslokalsenkäterna 1992 och 2002

Boverket frågade i sin enkät till samlingslokalförningarna 1992 om graden av handikappanpassning av lokalerna. Man fann att:

- 34 procent var helt handikappanpassade,
- 38 procent var delvis handikappanpassade,
- 27 procent var inte handikappanpassade.

I de lokaler som endast var delvis handikappanpassade var det oftast möjligheten för rörelsehindrade personer att ta sig in i lokalen som saknades. De lokaler som inte till någon del var handikappanpassade fanns ofta bland dem som hade behov av upprustning. Boverket drog slutsatsen att ca 60 procent av samlingslokalbeståndet kunde komma i fråga för bidrag till handikappanpassning.

Samlingslokalsenkäten 2002 visar att andelen samlingslokaler som har handikapp-WC och ramp har ökat med drygt 20 procentenheter sedan 1992, från 66 till 86 procent. Andelen som har ramp har ökat från 55 till 73 procent. När det gäller hörselslinga har andelen ökat med 13 procentenheter, från 49 till 62 procent.

En jämförelse mellan 1992 och 2002 när det gäller kombinationer av utrustning visar att det har skett en ökning av handikappanpassningen med drygt 20 procentenheter. Andelen med både HWC och ramp har ökat från 51 till 70 procent. Andelen med HWC och hörslinga har ökat från 43 till 60 procent. Andelen som har alla tre typerna av anpassning har ökat från 34 till 50 procent.

Slutsatsen blir att mellan 40 och 50 procent av samlingslokalbeståndet kan komma i fråga för bidrag till handikappanpassning. Det är då främst fråga om installation av hörslinga. Det bör dock påpekas att det är otillräckligt att enbart se på förekomsten av ramp, handikapp-wc och hörslinga för att avgöra om en lokal

fungerar för funktionshindrade. I stället för en ramp kanske det finns en lyftanordning eller att huset är byggt så att det inte behövs någon särskild anordning för att komma in. Andra förutsättningar för tillgänglighet är att det finns särskilda parkeringsplatser, gångväg till entrén, dörröppnare, kontrastmarkeringar, skyltar m.m.

6.3.3 Bygdegårdarnas tillgänglighet och användbarhet

En jämförelse mellan uppgifter om handikappanpassning som 352 bygdegårdar har redovisat i 2002 års samlingslokalenkät med uppgifter som samma bygdegårdar har angivit till BR:s register med fastighetsdata att de 352 bygdegårdarna har respektive utrustning inom följande intervall:

- 83 till 92 procent har handikappWC
- 81 till 87 procent har handikappramp
- 52 till 60 procent har hörslina.

I början av år 2003 fanns det 1 275 medlemsföreningar i BR:s fastighetsregister. Av registret framgår följande när det gäller bygdegårdarnas handikappanpassning:

- 19 procent saknar handikappanpassning
- 29 procent har handikapptoilet och ramp
- 40 procent har både HWC, ramp och hörslina.

6.3.4 Ansökningar och beslut om handikappstöd

Enligt förordningen (1996:1593) om bidrag till allmänna samlingslokaler får statligt bidrag lämnas för handikappanpassning av en allmän samlingslokal. Bidrag får lämnas för hela kostnaden, dock högst med 165 000 kronor. En förutsättning är att en sådan anpassning inte ingår i någon annan åtgärd som får bidrag från samlingslokaldelegationen.

Under perioden 1998–2003 har totalt 421 samlingslokalföreningar sökt handikappstöd från Boverkets samlingslokaldelegation. Det innebär att i genomsnitt 70 föreningar per år har ansökt om stöd. Tendensen är att antalet ansökningar har minskat något under de senaste åren.

Den procentuella fördelningen av ansökningarna om handikappstöd mellan 1998 och 2002 framgår av tabell 12

Tabell 12. Procentuell fördelning av ansökningar om handikappstöd

Föreningar	1998	1999	2000	2001	2002
Bygdegårdarna	34	32	30	15	26
Folkets Hus & Park	9	14	14	4	8
Våra Gårdar	12	19	23	15	22
Övriga	45	35	33	66	43

Källa: Boverket.

Av tabellen framgår att 2001 var 66 procent av de sökande i kategorin övriga samlingslokaler medan 4 procent var medlemmar i Folkets Hus och Parker. Av ansökningarna under perioden kommer sammanlagt

- 28 procent från bygdegårdsföreningar.
- 10 procent från medlemmar i Folkets Hus och Parker.
- 18 procent från medlemmar i Våra Gårdar.
- 44 procent från kategorin övriga samlingslokaler.

Av de 421 samlingslokalaföreningar som sökte stöd mellan 1998 och 2003 för att handikappanpassa lokalerna har 163 fått stöd. Det är en andel på 39 procent av de sökande.

- 37 procent av de föreningar som har fått stöd är bygdegårdar,
- 14 procent är medlemmar i Folkets Hus och Parker,
- 18 procent är medlemmar i Våra Gårdar
- 31 procent är inte medlemmar i någon av riksorganisationerna.

Det totala belopp som har betalats ut i handikappstöd under de sex åren till de 163 föreningarna uppgår till 16,2 miljoner kronor. Det blir 100 000 kronor per projekt i genomsnitt.

6.3.5 Beräknade kostnader för handikappanpassningen

Boverket har med utgångspunkt från ett antal typfall försökt att bedöma vad det skulle kosta att undanröja enkelt avhjälpna hinder mot tillgänglighet och användbarhet i hela riket. Ett av typfallen där man har hämtat kostnadsuppgifter gäller Bjurslättsskolans aula i stadsdelen Lundby i Göteborg. Aulan är på 200 m² och används som samlingslokal. Den ligger på andra våningen i en byggnad från 1951. Det finns inte hiss.

Åtgärd på våningsplanet	A-pris	Antal	Kostnader
Sätta upp kontrastmarkeringa på dörrar/dörrkarmar	192	50 st	9 600
Sätta upp kontrastmarkeringar på strömbrytare	38	30 st	1 140
Utbyte av bef. skyltar (per våningsplan)	9 000	1 st	9 000
Komplettera skyltar (per våningsplan)	2 400	1 st	2 400
Trösklar tas bort eller byts mot luftfyllt gummi	184	5 st	920
Trösklar tas bort eller byts mot luftfyllt gummi	417	20 st	8 340
Sänka vissa klädkrokar till max 120 cm över golv	71	5 st	355
Förlänga ledstänger minst 30 cm efter trappa	1 080	2 st	2 160
Göra kontrastmarkeringar på trappsteg	48	50 st	2 400
Göra våningsmarkering på vilplan	270	2 st	540
<i>Summa</i>			36 855

Handikapptoalett + vanlig toalett (extra)

Skylt jämte dörr sätts upp	250	5 st	1 250
Handtagslås sänkas	911	1 st	911
Draghandtag insida dörr installeras	470	1 st	470
Handfat flyttas från vägg	936	3 st	2 808
Tröskel tas bort eller i luftfyllt gummi	184	5 st	920
Toalettstol göras åtkomlig på båda sidor	3 537	1 st	3 537
Toalettppapper vara åtkomligt på båda sidor	266	1 st	266
Installera extra avställningsyta	231	1 st	231
Sätta in klädkrokar på max 110 cm ö.g.	71	5 st	355
Sänka handfatet	546	1 st	546
Sänka handtorkningsapparat	769	1 st	769
<i>Summa</i>			12 063

Den totala kostnaden för att undanröja enkelt avhjälpna hinder blev i detta typfall 48 918 kronor. Kostnaderna inkluderar materialpris, arbetskostnad och eventuellt underleverantörspris. Till detta tillkommer byggherrekostnader och moms.

Enligt Samlingslokaldelegationens handläggare verkar dock dessa kostnader vara beräknade i underkant. När det gäller handikapp-toalett varierar kostnaderna stort beroende på vilka byggnadsåtgärder som är nödvändiga. Många samlingslokaler är äldre och små vilket gör att det oftast inte finns någon lämplig invändig lösning. Ofta behöver man göra en tillbyggnad. Därmed blir det fråga om helt andra kostnader. Samlingslokaldelegationens handläggare uppskattar att om det kvarvarande behovet av handikappanpassning av toaletter ser ut på ungefär samma sätt som för dem som hittills har sökt bidrag är den genomsnittliga kostnaden 80–85 000 kronor.

Även när det gäller entréramp är förutsättningarna olika mellan lokalerna. Det kan finnas behov av en speciell utformning beroende på t.ex. höjdskillnader. Vid en stor höjdskillnad behövs extra vilplan. Händig personer i föreningen kan i vissa fall själva göra mycket av arbetet och därmed hålla nere kostnaden. Samlingslokaldelegationens handläggare uppskattar den genomsnittliga kostnaden till mellan 15–20 000 kronor.

Även när det gäller hörslinga råder olika förutsättningar. I vissa fall har man kanske redan en bra ljudanläggning i lokalen. Då behöver man i princip endast installera själva slingan. I andra fall saknas den kringutrustning som behövs för att få en väl fungerande anläggning. Samlingslokaldelegationens handläggare uppskattar att den genomsnittliga kostnaden för en hörslinga är ca. 25 000 kronor.

Föreningarna söker även bidrag för justering av trösklar och dörrbredder, dörrautomatik, handikapparkeringsplats, hiss eller lyftplatta, allergisanering, övrig anpassning för hörsel eller synsvaga m.m.

En översiktlig beräkning visar att kostnaden för att handikappanpassa de återstående allmänna samlingslokalerna skulle bli 57 miljoner kronor. Dessa beräkningar utgår från de 2 400 samlingslokalföreningar som är medlemmar i någon av de tre riksorganisationerna samt den bedömning om återstående behov av handikappanpassning som har gjorts i avsnitt 6.2.2. Den genomsnittliga kostnaden per objekt bygger på den uppskattning som Samlingslokaldelegationens handläggare har gjort.

Handikapptoalett (336 föreningar á 80 000 kr) = 27 mkr

Entréramp (384 föreningar á 15 000 kr) = 6 mkr

Hörslinga (960 föreningar á 25 000 kr) = 24 mkr.

Om samtliga av dessa föreningar skulle ansöka om och beviljas stöd och kostnaden fördelas på 7 år uppgår kostnaden cirka 8 miljoner kronor per år. Detta belopp skall jämföras med den genomsnittliga kostnaden för stödet på 2,5 miljoner kronor per år som har utgått under åren 1998–2002 . Av denna kostnad utgör för övrigt en tredjedel bidrag till föreningar som inte är medlemmar i någon av de tre riksorganisationerna.

6.4 Samnyttjande av allmänna samlingslokaler

6.4.1 Service i glesbygd

Boverket konstaterade i sin kartläggning 1992 att samlingslokaler, särskilt på landsbygden, tycks minska behovet av kommunal service för barn- och ungdomsverksamhet, äldreomsorg m.m. I en bilaga till 1993 års samlingslokalutredning (SOU 1994:32) redovisades en exempelsamling om samnyttjande i allmänna samlingslokaler. Där hänvisas till en utredning om samnyttjande av allmänna samlingslokaler i glesbygd som Samsam, (Samningslokalorganisationernas samarbetskommitté) gjorde 1987.

Samsam framhöll att samnyttjande är särskilt viktigt på landsbygden och i glesbygden. Post, distriktssköterska, läkarmottagning och annan service kan behållas genom att placeras i bygdegården eller Folkets Hus. Dessa lokaler kan i sin tur leva vidare på små orter och i glest befolkade trakter genom att bli en allmän samlingspunkt för bygden.

Samsam menade att servicenivån kan höjas för glesbygdens folk, samtidigt som resurserna utnyttjas bättre, genom att vissa verksamheter lokaliseras till en samlingslokal, som av tradition inte brukar inrymmas där. För landets kommuner kan detta innebära stora möjligheter till samordning och effektivisering, vilket är betydelsefullt med tanke på de ständigt ökade fastighetskostnaderna.

Enligt Samsam kan verksamheterna vara av olika slag. Det kan vara service som administreras av primär- eller landstingskommunen, en statlig myndighet eller olika organisationer. Även behov av kommersiellt riktad service kan tänkas bli tillgodosett genom samnyttjande. Men enligt Samsam kunde vissa av idéerna även användas på större orter. Det gäller särskilt samverkan mellan

förskola, skola, biblioteksfilial och föreningsägda allmänna samlingslokaler.

Utredarna skisserade en modellgård som bör ha en välkomnande entré med sittplatser och informationstavla för allmänheten med skylthänvisningar för byggnaden och bygden.

Gården bör ha en stor samlingsal på 100–150m². Här skall föredrag, sammanträden, teater och dans kunna ordnas. Man skall kunna ha motionsgymnastik och förskolans lekverksamhet. Verksamheten kräver förvaringsutrymmen för stolar. Akustiska frågor, liksom material och installationer, bör uppmärksammas. Salen bör kunna göras delbar med en vikkvägg.

Ett annat utrymme är en mindre samlingsal på 30–60m². Där skall det kunna vara sammanträden och studiecirkel. Den kan vara lekrum för förskolan och tjäna som matsal åt förskolan eller pensionärsverksamheten. Den kan också hyras ut till olika fester. Ytterligare en lokal kan finnas som förutom för möten och studiecirkel kan användas för pensionärernas dagcentral med terapi och gymnastik. Hobbygrupper kan ha vävstuga eller slöjdsal. Bibliotek kan finnas i form av ett bokskåp.

I Samsams modellgård skisserades även en form av bykontor, eller servicecentrum, som kunde lokaliseras till gården. Skissen har stora likheter med de tankar om medborgarkontor som senare utvecklades. På bykontoret skulle kommunal rådgivning, bygglovsärenden och sociala ärenden kunna expedieras. Det skulle även kunna fungera som hemtjänstexpedition. Där skulle även vissa statliga uppgifter såsom passhantering, jaktlicenser och deklARATIONER kunna hanteras. Kontoret skulle även kunna vara IT-café. Där skulle även kunna förmedlas allmän service, rådgivning, tidsbeställning, biljetter etc. Det skulle också kunna vara turistbyrå och ombesörja stugförmedling. Det skulle även kunna användas som postkontor med in- och utlämning av gods, apoteks- och systemvaror.

6.4.2 Kartläggningar av samnyttjande

Boverket fann i sin kartläggning 1992 att en tredjedel (266) av de undersökta samlingslokalerna hade någon form av samnyttjande. Uppföljningen 2002 visar att andelen i stort sett är oförändrad. Av 786 samlingslokaler hade 261 (33 %) någon form av samnyttjande.

Tabell 13 visar en jämförelse mellan 1992 och 2002 när olika verksamheter förekommer i samlingslokalerna mest frekvent.

Tabell 13. Antal samlingslokaler med samnyttjande

Verksamheter	1992	2002
Skolan, förmiddag	74	98
Fritidsverksamhet	104	90
Barnomsorg, förmiddag	60	63
Äldreomsorg, förmiddag	22	18
Bibliotek, eftermiddag och kvällar	43	34

Primärvård och post förekommer endast i ett fåtal samlingslokaler.

Källa: Boverksenkäten och samlingslokalenkäten.

Tabellen visar att förekomsten av skolverksamhet har ökat med 32 procent sedan 1992. Däremot har fritidsverksamhet och biblioteksverksamhet minskat med 13 respektive 20 procent.

Samlingslokalenkäten visar att i 10 procent av samlingslokalerna förekommer det både skolverksamhet och fritidsverksamhet. I 8 procent av lokalerna finns både barnomsorg och fritidsverksamhet. Endast 12 procent av de samlingslokaler som har någon form av samnyttjande finns i stadsmiljö. Ungefär hälften finns i tätortsmiljö medan en tredjedel finns i landsbygdsmiljö.

Av tabell 14 framgår den procentuella förekomsten av olika verksamheter.

Tabell 14. Procentuell förekomst av samnyttjande i allmänna samlingslokaler

Samlingslokaler	Skola	Fritid	Barnomsorg	Bibliotek
BR	27	33	31	14
FHP	44	30	18	23
VG	45	68	29	26

Källa: Samlingslokalenkäten.

Tabell visar att skolverksamhet är mindre förekommande i bygdegårdarna i jämförelse med Folkets Hus och Våra Gårdar där skolan har verksamhet i nära hälften av de lokaler som har någon form av samnyttjande. Även ifråga om biblioteksverksamhet är färre bygdegårdar representerade. Ungefär en tredjedel av de bygde-

gårdar som har samnyttjande har barnomsorgsverksamhet. 68 procent av Våra Gårdars lokaler har någon form av fritidsverksamhet.

6.4.3 Samnyttjande i bygdegårdar

Enligt en sammanställning som Bygdegårdarnas Riksförbund har gjort utifrån bygdegårdsföreningarnas redovisning i årsrapporterna 2000 hade totalt 309, dvs. mellan 25–30 procent, av medlemsföreningarna någon form av samnyttjande. De tio vanligaste verksamheterna var följande:

Verksamheter	Antal	%
Barnomsorg, (dagis eller öppen förskola)	105	34
Skola, (skolsal, gymnastiksal, skolmatsal, och/eller aula)	69	22
Vävtuga	53	17
Bibliotek, (filialbibliotek)	42	14
Ungdoms/fritidsgård	31	10
Bastu/dusch	28	9
Café/restaurang	27	9
Turism (turistbyrå, övernattningsrum)	26	8
Hemtjänst (samlings)	18	6
Kontor (uthyrning)	16	5

Källa: Bygdegårdarnas Riksförbund.

6.4.4 Exempel på samnyttjande i tio kommuner

I samband med den rundresa som utredningens sekreterare gjorde i tio av de tolv kommuner som valts ut för djupstudier, tillfrågades ansvariga förvaltningschefer i vilken utsträckning det förekommer samnyttjande mellan kommunala verksamheter, t.ex. barnomsorgen, och allmänna samlingslokaler. Frågan ställdes också var i kommunen samnyttjandet är vanligast, samt vilka kommunala verksamheter som samnyttjar samlingslokalerna.

Samtliga kommuner angav att det förekommer någon form av samnyttjande mellan kommunala verksamheter och allmänna samlingslokaler. Omfattningen är dock mindre än tio procent i samtliga kommuner. Det förekommer främst i någon eller några av

kommunens tätorter. Men i några fall förekommer samnyttjande även i mindre samhällen.

Den kommunala verksamhet där det förekommer mest samnyttjande med samlingslokalerna är fritidsverksamheten. Det förekommer i åtta av de tio kommunerna. Därefter är barnomsorg och skola vanligast förekommande i sex respektive fem av kommunerna. I fyra av kommuner har biblioteket hyrt lokaler i en allmän samlingslokal.

När det gäller fritidsverksamheten driver exempelvis Degerfors kommunen ett treårigt projekt med Ungdomens Hus i Folkets Hus som eventuellt kommer att permanentas. Dessutom har kommunen en stående bokning av en sammanträdeslokal i Folkets Hus där kommunstyrelsen ibland har sina sammanträden. Det finns en teatersalong i Folkets Hus som tar nära 500 personer som kommunen brukar hyra vid större sammandragningar med personalen. I Gällivare hyr kommunen in sig i Malmbergets Folkets Hus. I Hakkas, en av kommunens tätorter, fungerar skolans matsal och aula samtidigt som Folkets Hus.

I Härryda hyr ett kommunalt dagis in sig i fotbollsföreningens klubbstuga i Landvetter där det är brist på lokaler. I Rättvik fanns det tidigare en öppen förskola i Jarlstugan. I Lycksele hyr barnomsorgen lokaler i Folkets Hus i byn Knaften. I Husbonliden finns ett kooperativ dagis i en f.d. skola som byföreningen också driver som bystuga.

I Gällivare har biblioteket samlokaliserat sin verksamhet med samlingslokalen i några av de mindre tätorterna. I Halmstad har kommunen försökt att avveckla en biblioteksfilial i Åleds centrum vilket stötte på motstånd från de boende. Numera drivs biblioteket av Åleds kulturförening som håller biblioteket öppet på lördagarna. På andra håll i kommunen används biblioteken som ständig möteslokal av bl.a. föräldraföreningar, som har en egen egen nyckel så att personalen inte behöver vara närvarande. Studieförbunden har ofta vissa studiecirklar knutna till biblioteken.

I Halmstad fanns också ett exempel i bostadsområdet Vallås där biblioteket är medlem i en samhällsförening som stöds av det kommunala bostadsbolaget. Från kommunens sida har man ett intresse av att det finns aktiviteter i centrum för att hindra skadegörelse. Man har också ett intresse av att bibliotekets samlingslokaler används så mycket som möjligt för olika syften. Biblioteket förlägger sina barnprogram där liksom teaterföreställningar. I

anslutning till biblioteket finns Vallås Cafe som drivs av en entreprenör med invandrarbakgrund.

Kommunerna hade svårigheter att närmare precisera hur mycket man betalar i hyra eller ersättning när man hyr in sig i samlingslokalerna. I Degerfors får kommunen ersättning från Ungdomsstyrelsen och EU för sin Ungdomens Hus-satsning. För kommunens del rör det sig om en kostnad på ca 750 000 kronor för Ungdomens Hus. Men det uppvägs till viss del av att verksamheten har ersatt en tidigare föreningsgård som fanns i källaren på Folkets Hus. I Gällivare delar skolan i Hakkas och Folkets Hus på kostnaden på 122 800 kronor per år för aulan och matsalen.

I Tomelilla betalar kommunen 1 400 kr/mån till Österlenhem för den fritidsverksamhet som finns i Brösarps bygdegård. I Botkyrka subventionerar kommunen Hallunda Folkets Hus för att de ska hålla en rimlig taxa så att föreningslivet överhuvudtaget kan nyttja lokalerna. Man betalar också en fast hyra för Tumbascenen. I Segersjö bygdegård tillämpas 0-taxa.

6.4.5 Exempel på sambruk av lokaler mellan skolan och föreningslivet

Samtliga tio kommuner upplåter skolans lokaler för föreningsverksamhet. I tre av kommunerna är det möjligt för föreningar att använda skolans lokaler även under skoltid. Övriga kommuner anger att lokalerna upplåts endast efter skoltid. Nästan samtliga kommuner anger att omfattningen av de vanliga skollokaler är liten. Däremot är uthyrningen av gymnastiksalor och idrottshallar stor i sju av kommunerna.

De flesta kommunerna anger att alla typer av skollokaler kan utnyttjas, möjligen med undantag för data- och musiksalor. Skälet är att man är rädd för svinn av t.ex. mikrofoner och annan utrustning som står framme. Däremot hyrs alla slöjdsalar och hemkunskapssalar ut för hobby- och matlagningskurser.

I Härryda kommun kan pensionärsföreningar nyttja skolans lokaler från morgon till kväll. Lycksele kommun har begränsningar för användningen av skolans lokaler på dagtid. Men om det är någon förening som vill ordna en verksamhet på dagtid i en skola är det inget problem med lokaler. Men det förekommer inte särskilt många möten på dagtid. Dessutom upplåter frikyrkorna sina lokaler gratis till pensionärer.

I Lycksele måste det finnas godkända ledare för att en förening skall få använda skolan för t.ex. en studiecirkel i slöjd eller matlagning eller liknande. Men om det skulle krävas t.ex. en ljudanläggning för en konferens försöker fritidskontoret att hjälpa till. Om en förening har behov av en sporthall på dagtid, eller behöver specialutrustning för en viss sport, skall de ta kontakt med ansvarig idrottslärare. Fritidskontoret kan inte själva besluta om uthyrningen av dessa lokaler utan det krävs en dialog med den verksamhetsansvarige. Kommunen tillhandahåller dock inte specialutrustning för olika sporter, utan det får föreningarna själva skaffa.

I Värnamo, Halmstad, Bollnäs, Botkyrka och Tomelilla har föreningarna tillgång till skolans lokaler efter skoltid. Värnamo upplåter gymnastiksalarna utan begränsningar. Föreningarna kommer också in i skolans fritidslokaler samt i viss mån i aulan och samlings salen. Man hyr också ut skolans lokaler till lägerskolor på helger och vinterlov. Däremot kommer föreningarna inte in i hälften av skolorna.

I Halmstad finns det totalt 35 skolor. Uthyrningen omfattar både sporthallar, matsalar och aular. Utöver idrottslokalerna är uthyrningen av liten omfattning för övriga skollokaler. Det förekommer kanske fem uthyrningar i månaden på gymnasiet t.ex. av slöjdsalen eller aulan. Föreningarna hyr sällan klassrum. Tidigare använde studieförbunden klassrummen i viss omfattning, men de har idag ofta skaffat egna lokaler.

Inte heller Bollnäs kommun upplåter lokaler i skolan till föreningarna under skoltid. Kommunen har inte planerat in några särskilda föreningslokaler i skolan. Men föreningar kan använda skolan på kvällstid för exempelvis fester. Man kan också använda lokaler för t.ex. textilslöjd, men då måste det finnas kompetenta ledare för verksamheten. Det är dock främst idrottslokalerna som hyrs ut i Bollnäs.

I Botkyrka finns det en skola i varje kommunal del där lokaler hyrs ut till föreningarna. 30 procent av klassrummen hyrs ut till föreningarna. Omfattningen är dock inte särskilt stor, ca 3 procent av den möjliga uthyrningstiden. Matsalarna hyrs ut ett fåtal gånger per år till föreningar som finns i närområdet. Däremot används sporthallarna lika mycket av föreningarna som av skolan. De hyrs ut 100 000 timmar per år vilket motsvarar 80 procentig uthyrning. De används inte bara för sport utan för alla typer av evenemang.

6.4.6 Exempel på modeller för hyressättningen av skollokaler

Värnamo kommun övertog för några år sedan en skolfastighet från Landstinget på 25 000 m² som har en utmärkt samlingslokal som tidigare användes ca 5 tillfällen per år, i huvudsak till skolavslutningar och centrala prov. När kommunen undersökte vilka begränsningar som fanns för uthyrningen av lokalen, fann man att den tidigare förvaltningen hade haft inställningen att uthyrningen ställde till problem och var till besvär. Efter kommunens övertagande hade man det första året 116 dagars uthyrning och året därefter 169 dagar.

När det gäller uthyrningen av skollokaler generellt bedömde fritidschefen i Värnamo att det köp-säljssystem som tillämpas har inneburit att varje förvaltning har blivit mer kostnadsmedveten i och med att man själva ansvarar för sina kostnader. Men i takt med att teknikutvecklingen har ökat har emellertid viljan från skolförvaltningen att hyra ut lokaler minskat. För skolan har musiksalar och datasalar inneburit betydande investeringar. Eftersom föreningarna som regel inte kan betala full kostnad, kan förvaltningen inte ta ut full kostnadsteckning. Därför tillåter inte skolan att föreningarna använder lokalerna i den omfattning som föreningarna kanske vill. Förvaltningen är tveksam till att upplåta dyr och känslig utrustning till utomstående. Hans bedömning är därför att hushållningen med "låtsaspengar" har försvårat uthyrningen till föreningarna.

Botkyrka kommun betalar bidrag till föreningarna som ibland är resultat av förhandlingar där man kvittar olika saker mot varandra. En förening kan göra vissa tjänster åt kommunen, t.ex. städning, för att få billigare hyra. Kultur- och fritidsförvaltningen i Botkyrka har hittat en form av fördelningsnyckel för att ersätta skolan när den upplåter lokaler till föreningar. Till en skola betalar fritidsförvaltningen 6 000 kr för städning och ökat slitage av gymnastiksalen. Fritidsförvaltningen betalar också en fast hyra oavsett om gymnastiksalen är uthyrd.

I Bollnäs får skolan behålla hälften av intäkterna för uthyrningen av idrottshallarna. Tidigare skötte Kulturförvaltningen uthyrningen av skollokalerna. Men det fungerade inte särskilt väl på grund av dubbelbokningar m.m. Idag hyr skolorna själva ut aulan, matsalen och klassrummen, vilket fungerar bra eftersom skolan också svarar för tillsynslärare, vaktmästare, städning m.m. Kommunfullmäktige har också delegerat beslutanderätten om taxesättningen till respek-

tive nämnd. Men nämnderna måste följa den fastlagda subventionspolicyn som gäller för det inhemska föreningslivet.

Även i Degerfors har fullmäktige beslutat att inte hyra ut skolans lokaler, utom för vissa ändamål. Däremot upplåter kommunen gymnastiksalarna i skolan. Liksom i Bollnäs sköter skolan uthyrningen. De får behålla intäkterna för uthyrningen av gymnastiksalarna och använda det för eget bruk i skolan. För övriga lokaler ska det vara ett studieförbund med en ansvarig ledare som hyr lokalen. Det kan vara fråga om hemkunskapssalar för matlagningskurser m.m. För övrigt är det inte särskilt attraktivt att hyra skollokaler.

6.4.7 Framtida utveckling av sambruket

Fyra kommuner bedömer att omfattningen av sambruket i skolan är oförändrat med en tendens till minskning, medan fyra bedömer att det är oförändrat. Två förortskommuner, Botkyrka och Härryda, bedömer dock att sambruket mellan skolan och föreningslivet har ökat något under de senaste fem åren och kommer att utvecklas ytterligare.

I Botkyrka är bedömningen att sambruket i skolan har ökat efter en viss minskning på 1980- och 90-talen. Tidigare behövde skolan alla lokaler, men med minskade elevkullar kan lokalerna nu användas även till annat. I Botkyrka finns projektet "Skolan mitt i byn" i kommundelen Fittja. Det är en öppen mötesplats för ungdomar och föräldrar där det erbjuds olika aktiviteter såsom läsläsning, filmvisning, tillgång till datorer, musikstudio och mediatek efter skoltid. Dessa aktiviteter erbjuds i samarbete med skolan, olika studieförbund, föreningsrådet samt fritidsgården Pulsen som är lokaliserad i skolan.

I Härryda kommun har man börjat tänka på ett annat sätt när man planerar nya anläggningar. Kommunerna tvingas av ekonomiska skäl att hitta nya lösningar. Man försöker därför hitta nya kombinationer inom barnomsorg, pensionärsverksamhet och föreningsliv för att kunna nyttja lokalerna effektivt. I exempelvis Mölnlycke vill föreningar ofta ha egna klubbhus. Då försöker kommunen planera så att även barnomsorgen och äldreomsorgen kan använda lokalerna.

I Mölnlycke finns exempelvis en skola med matsal och aula. Kommunen bygger nu till den med ytterligare en mindre matsal

som föreningslivet t.ex. pensionärsföreningarna, kan använda dagtid. Den skall även kunna användas av musikskolan. På kvällar skall den kunna användas av olika föreningar.

Även i övriga skolor finns det lokaler för vissa speciella ändamål, som också kan användas av andra. Det finns ett gymnasium med ca 1 500 elever, där det finns många lokaler som står oanvända av olika skäl. Kommunen har därför börjat med att öppna tre skolor på kvällstid för att medborgarna ska kunna nyttja de lokaler som ändå finns där t.ex. samlings-salar eller datasalar.

Enligt de flesta kommunerna finns det vissa problem vid sambruk av lokaler mellan föreningarna och skolan. Det kan gälla städning, låsning m.m. som brukar anföras som skäl till att inte upplåta lokalerna. Men enligt kultur- och fritidschefen i Härryda är det främst fråga om vilken attityd man har. På 1960-talet fanns det ett liknande motstånd när föreningarna önskade hyra skolans gymnastiksalar. I dag är detta inget problem. I Härryda finns det 15 gymnastiksalar och en idrottshall som kommunen hyr ut till föreningslivet. Föreningarna har som regel egna nycklar. De incidenter som har förekommit är lätt räknade. Enligt hans uppfattning är det en tidsfråga innan samma synsätt gäller för övriga delar av skolans lokaler.

IV De allmänna samlingslokalernas betydelse för närsamhället

En av utredarens huvuduppgifter är att undersöka och analysera vilken betydelse de allmänna samlingslokalerna och stödet för dessa lokaler har för närsamhället, särskilt när det gäller invånarnas deltagande i samhällslivet och i de politiska processerna. Förhållandena i såväl tätorter som gles- och landsbygd skall belysas. Härefter ingår att utredaren skall undersöka vilken betydelse samlingslokalerna har för invånarnas utövande av de grundlagsfästa mötes-, yttrande- och föreningsfriheterna. I denna huvuduppgift ingår också att undersöka om lokalernas betydelse för närsamhället har förändrats under de senaste decennierna.

I uppdraget ligger dessutom att utredaren skall undersöka vilken betydelse de allmänna samlingslokalerna har för den lokala demokratin. Vilken betydelse har lokalerna för det civila samhället och invånarnas deltagande i de politiska processerna? Vilken roll spelar samlingslokalerna när det gäller att möjliggöra möten mellan individer med olika etnisk och kulturell bakgrund? Vad har det ökade utbudet av kommersiella verksamheter, t.ex. olika nöjes- och kulturaktiviteter, inneburit i sammanhanget? Vad händer på en ort när en allmän samlingslokal läggs ned; får nedläggningen några effekter på samhällslivet och i så fall vilka? Utredaren skall besvara dessa frågor, och andra frågor som utredaren anser vara väsentliga, för att de allmänna samlingslokalernas betydelse för närsamhället skall kunna beskrivas.

7 Samlingslokaler i storstaden och på landsbygden

7.1 Samlingslokaler för gemenskap

7.1.1 Från medborgerliga samlingslokaler till lokaler för fritid.

Av tidigare avsnitt har det framgått att det i första hand var föreningslivets behov av lokaler för olika former av medborgerlig verksamhet och för den fria folkbildningen som drev fram kraven på att hela samhället gemensamt, dvs. genom stat och kommun, skulle sörja för att det fanns tillräcklig tillgång på samlingslokaler.

När samlingslokalerna ursprungligen kom till i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet stod frågor om införande av allmän rösträtt, rätt till arbetskonflikt och alkoholförbud högst på dagordningen. Syftet för de olika rörelserna att skaffa egna samlingslokaler var ett praktiskt behov av att kunna utöva de grundläggande fri- och rättigheterna och hävda en förenings- och församlingsfrihet och rätten att verka för vissa ideal.

Dessa krav kom att gradvis förenas med föreningslivets insatser för en folkbildnings- och studieverksamhet. Rörelserna var inte bara protesterörelser utan bedrev också betydande folkbildningsarbete. Folkrörelserna blev en rekryteringsbas för den framväxande folkstyrelsen. Här spelade samlingslokalerna en viktig roll.

Men under 1950-talet kom betydelsen av begreppet "allmänna samlingslokaler" att vidgas till att mer avse allmänna kultur- och fritidslokaler. 1941 års befolkningsutredning föreslog bland annat att en allsidig utredning om gemensamhetsanläggningar och fritidscentra borde tillsättas.

Frågan aktualiserades också av flera motionärer vid 1945 års riksdag. Begreppet samlingslokaler, som dittills hade betraktats övervägande med hänsyn till föreningslivets behov, borde vidgas till att även omfatta fritidscentra med utrymme för olika slag av

fritidssysselsättningar och lokalt samordnade med andra allmänna lokalbehov.

I Stockholm lanserade stadsarkitekten Uno Åhrén tanken på ett "fritidscentra" i varje stadsdel. Det var en del i ett stadsplaneringstänkande som tog sin utgångspunkt i människan som gruppvarelse och grannskapets betydelse för demokratin. Det var i hög grad en kritik mot 1930-talets funktionalism. Genom att idéerna om grannskapsplaneringen fördes in i Bostadssociala utredningens slutbetänkande 1945, blev det också en nationell politik. I utredningen använde Uno Åhrén kritiska formuleringar mot den dåvarande stadsplaneringen som nästan kunde ha skrivits idag. Han skrev:

Den gruppgemenskap som tidigare fanns i familjen, i grannskapet, samhället, har mer eller mindre grundligt upplösts. I familjen är banden lösare knutna än förr, då den sammanhölls på ett mycket påtagligt sätt av produktiva uppgifter... Familjemedlemmarna arbetar på olika håll inom olika branscher. Man har olika fritidsintressen, skingras till olika möten och nöjen på kvällar och söndagar. Mötes- och nöjeslokalerna ligger långt från hemmet. Skolan har till stor del tagit hand om barnen, de minsta går till lekstugan... I storstadens bostadsdistrikt har man ingen eller blott svag förankring. Man är anonym, känner blott en och annan, ofta ens ej dem som bor i samma hus... Eftersom gemenskapen i grannskapet gått förlorad har naturligtvis även gemenskapen med den större enheten staden gjort det. Individu- den blir en anonym atom i storstadens folkmassor, i den våldsamma gatutrafiken, i varuhusens köer.

Inom den radikala arkitektkåren ställdes höga förväntningar på att den nya grannskapsplaneringen kunde vara ett medel för att bekämpa totalitära rörelser, som man menade fann en grogrund i massamhället. Ett övergripande planeringsparadigm i den svenska grannskapsplaneringen blev därför att skapa fysiska miljöer som "stimulerade till gemenskap".

En central tankegång i de svenska grannskapsidéerna var föreställningen att det fysiska och sociala närområdet till stor del kunde sammanfalla i den bemärkelsen att rumslig närhet, kombinerad med en lämplig stadsplanering, skulle skapa en social närhet. Denna närhet antogs i sin tur befrämja trivsel, samhörighet och utvecklandet av den demokratiska människan.

Gemenskap lyftes således fram som ett väsentligt mål i grannskapsplaneringen. Då avsågs gemenskap inte bara inom familjen, utan även mellan grannar och andra i grannskapet. Boende och verksamma skulle därmed befinna sig både i ett gemensamt fysiskt rum och i ett grannskap. Åhréns recept var en uppdelning av stads-

bygden i självständiga grannskap kring varsitt centrum med gemensamhetslokaler, butiker och offentlig verksamhet. Det skulle vara ett centrum för befolkningens gemensamma intressen och ett fokus för det kollektiva livet.

Detta resulterade så småningom i att Bostadskollektiva kommittén, som tillsattes 1948, bland annat skulle ”uppmärksamma sådana anläggningar som gav förutsättningar för föreningsliv och sällskaplig samvaro samt för fritidssysselsättningar för olika åldersgrupper”. Särskilt nämndes behovet av mindre samlingslokaler samt fritidslokaler för ungdom.

I slutfasen av kommitténs arbete tillkallade regeringen en särskild utredare för att utvärdera statens stöd till de allmänna samlingslokalerna, som dittills hade betraktats som en försöksverksamhet. Utredaren och kommittén kom i stort sett fram till likartade ståndpunkter. De menade att med den ökade fritiden hade den kulturella sidan av verksamheten vidgats. Den hade kommit att omfatta fritidssysselsättningar av många skiftande slag. Dessutom hade anknytningen till föreningslivet blivit lösare eller helt upphört på många håll. De föreslog därför att den tidigare innebörden av begreppet ”medborgerliga samlingslokaler” borde utvidgas till att mer avse ”lokaler för fritiden”.

7.1.2 Kritik mot storskaliga bostadsområden

Under de kommande trettio åren blev grannskapsidéerna ett recept för bostadsområdenas utformning. Det gällde särskilt under de så kallade rekordåren 1950–1975, då den stora uppgiften var att bygga bort bostadsbristen. Med tiden blev grannskapsenheterna allt större, till följd av ökande krav på befolkningsunderlag och produktionsenheter. De sociala och demokratiska motiven kom allt mer i bakgrunden. Den ursprungliga grannskapsideologin dog mer eller mindre ut.

Visserligen fortsatte man att bygga grannskap, men det motive- rades och planerades främst i termer av kundunderlag, trafikföring och skolplanering. Begreppet ”grannskapsenhet” myntades för den beräkningsmässigt optimala storleken och utformningen av ett bostadsområde. Bostadsområden kom att trafikmatas från en kringfartsled som lämnade ett bilfritt område i mitten med skolor, park och stadsdelscentrum. Stadsdelstorget blev i första hand en serviceknut där det skulle finnas butiker, post och apotek.

Kritiken mot de storskaliga bostadsområdena kom att få en allmän spridning och omfattade inte bara centrumanläggningarna i förorterna, utan förorterna och förortslivet i allmänhet, särskilt det som erbjöds i de storskaliga och industriellt producerade bostadsområdena byggda runt 1970. Kritiken gick i huvudsak ut på att områdena var ofärdiga vid inflyttningen och därmed erbjöd en torftig och ovärdig miljö. Det gällde såväl landskapsplanering som offentlig och kommersiell service, samt att de förstärkte förortsbornas isolering, vanmakt och passivitet. Nyckelorden i förortsdebatten var "aktiv-passiv" och "gemenskap-isolering".

Det var långt ifrån alla bostadsområden som fick denna storskaliga karaktär, men det var de riktigt stora områdena som kom att stå i centrum för debatten under sjuttio-talet. Det paradoxala är att den stadsplaneform, som ursprungligen utvecklades för att främja grannsamverkan, solidaritet och gruppkänsla, under sjuttio-talet kom att kritiseras för sin motsats nämligen omänsklighet, splittring, social upplösning, isolering och brist på gemenskap.

Vid mitten av sjuttio-talet avstannade flerbostadsproduktionen och i stället blev tomma lägenheter ett nytt begrepp i bostadsdebatten. På en rörligare bostadsmarknad förstärktes tendenserna till ökad segregation. De som hade det lite bättre ställt kunde flytta till nybyggda radhus och villor. Kvar i flerbostadshusen, särskilt de senare årgångarna, blev de som inte hade råd att flytta. Deras nya grannar kom från andra länder, först som arbetskraft, senare som flyktingar.

Även om kritiken bemöttes, var det den negativa bilden av förorten som kom att bli den dominerande, nämligen att människorna i förorterna var passiva och isolerade. Kritikerna menade att det behövdes mer gemenskap mellan människorna i förorten. Som en röd tråd genom sjuttio-talet löpte därför idealet om aktivitet och gemenskap, och det var i grannskapet som detta skulle åstadkommas.

Socialarbetarna gav sig ut från sina kontor och försökte i stället vara en hjälp till självhjälp i närsamhället. Avsikten var att tillvarata och utveckla grannskapets resurser och att förebygga olika sociala problem, speciellt i utsatta områden. Tillsammans med de boende ville man förbättra närmiljön och lekplatserna, åstadkomma föräldrasamverkan och ordna fritidsaktiviteter och gårdsfester. Detta är ett arbetssätt som har utvecklats vidare under åttio- och nittio-talen och är numera vedertaget i all områdesförnyelse.

7.1.3 Boendeservice i samverkan

Mellan åren 1985 och 1992 satsade regeringen sammanlagt 255 miljoner kronor på insatser i olika bostadsområden. Av dessa medel avsattes 100 miljoner kronor till det så kallade boendeservicebidraget som fanns från 1985 till 1990. Resterande 155 miljoner användes till ett förnyelsebidrag, som fanns från 1986 till 1992. Intresset för att delta i utvecklingsarbetet med samordnad boendeservice blev stort. Drygt 100 lokala projekt i ett sjuttiootal kommuner fick del av det statliga bidraget.

Trots sitt namn handlade utvecklingsarbetet långt ifrån om att enbart försöka förbättra servicen. Det handlade i lika hög grad om att öka gemenskapen mellan de boende i lokalsamhället. Det handlade också om att försöka åstadkomma en nära samverkan mellan offentlig verksamhet, kommersiell verksamhet och frivilligt arbete. Allt inom ramen för väl avgränsade och väl sammanhållna lokalsamhällen.

Andra vanliga syften var bättre resursutnyttjande, ökat inflytande och social förnyelse. I över 80 procent av de lokala projekten förekom det någon form av fysisk förnyelse. Det var då främst fråga om att iordningsställa gemensamhetslokaler och servicebyggnader. Men det byggdes också bostäder och gjordes insatser för att förbättra tillgängligheten.

Boendeservicedelegationen föreslog i sin slutrapport "Service i samverkan" (Ds 1990:87) bland annat att reglerna för finansieringen av samlingslokaler behövde ses över. Man hade sett den stora betydelse som en lokal hade i många av projekten. Samverkan var ofta knuten till en lokal som också var en viktig kontaktpunkt för de boende. Delegationen ansåg därför att det var viktigt att det statliga finansieringsstödet underlättade att nya lokaler kunde komma till.

Delegationen pekade på att de långa kötiderna på 5–6 år som då gällde förhindrade att anläggningar som byggde på samverkan med andra intressenter kom till stånd. Detta problem undanröjdes dock genom den förändring av det statliga stödet som gjordes 1996 som redovisats närmare i avsnitt 4.4.3.

Delegationen pekade också på att det är mer komplicerat att driva ett samverkansprojekt än ett vanligt samlingslokalprojekt. Den lokala föreningen består ofta av några få personer som arbetar ideellt på sin fritid. Det blir då lätt att kommunerna med sina större resurser tar över projektet. Föreningens roll riskerar att bli redu-

cerad till att skicka in ansökan om bidrag. Därmed tunnas folk-rörelseinslaget ut.

Delegationen föreslog att det årliga bidraget som de centrala samlingslokalorganisationerna fick för att medverka i handläggningen av samlingslokalstödet borde ses över. Delegationen ansåg också att det fanns skäl att vidga riksorganisationernas gemensamma uppgifter. Den samarbetskommitté som man hade tillsammans borde ges resurser att bistå föreningar som driver samverkansprojekt. Dess uppgift skulle då bli att bistå föreningarna i program- och planeringsskedena men också under driftsskedet. Man föreslog att det särskilda stödet till gemensamt utrednings- och utvecklingsarbete borde räknas upp så att det täckte kostnaden för en tjänst för rådgivning och konsultation för detta ändamål.

7.1.4 Utvärdering av stödet till boendeservice

I början av 1990-talet utvärderades stödet till boendeservice av Boverket. Enligt utvärderingen förekom det två huvudtyper av utvecklingsarbete; de lokalsamhälleinriktade och de målgruppsinriktade. Utvecklingsarbetena i förortsområdena och på landsbygden var ofta utpräglat lokalsamhälleinriktade. Insatserna skulle motverka problem eller ett yttre hot som motiverade ett helhetsgrepp.

De åtgärder som oftast var aktuella i de lokalsamhälleinriktade projekten var följande:

- starta områdescentraler/servicecentraler,
- skapa mötesplatser med kaféer och lokaler för olika verksamheter,
- inventera boendes önskemål och samverka med de boende,
- mobilisera de boende till egna aktiviteter och initiativ.

Projekten i förortsområdena hade som regel initierats och styrts av bostadsföretag, kommunen och hyresgästföreningen. Intressena hos dessa aktörer kunde skilja sig åt. Bostadsföretagen hade ett större intresse av att bredda kretsen av bostadssökande till området, medan kommunen var mer inriktad på att stödja dem som redan bodde i området och särskilt dem som man behövde ägna särskild hänsyn.

Boendeservicedelegationen hade åsikten att förnyelse av områdena ofta i högre grad än som varit vanligt dittills borde

inriktas på sociala och organisatoriska åtgärder. Boverket fann dock att erfarenheterna från utvecklingsarbetena när det gällde deltagande i olika aktiviteter utanför bostaden var blandade. Intresset från de boende var inte alltid som de projektansvariga hade förväntat sig. Man hade haft överdrivna föreställningar om ensamhet och passivitet.

Delegationen hade också understrukit behovet av offentliga mötesplatser som var tillgängliga för alla. Ställen dit folk kunde gå utan krav på medverkan. Samtidigt hade man pekat på svårigheterna att stimulera till kontakter och gemenskap i utsatta områden. Störningar, vandalisering och otrygghet var faktorer som medverkade till detta. En av orsakerna till detta härledde delegationen bl.a. till stadsdelarnas storskalighet.

Delegationen menade att i de storskaliga miljonprogramsområdena var det svårare att få ett brett engagemang bland de boende. Det fanns ofta ett ganska rikt föreningsliv bl.a. hade hyresgäströrelsen en relativt stark ställning. Det saknades emellertid ofta en social struktur som gjorde att man kunde ta itu med problemen.

Boverkets utvärdering av boendeservicebidraget visade att de bidrag som hade givits till större samhällen hade använts till utvecklingsarbeten som ofta handlade om att öka gemenskapen mellan de boende. Det hade fokuserats på behovet av att skapa en intressegemenskap eller en "vi-anda" i bostadsområdet. Avsikten hade varit att detta skulle leda till ökat ansvarstagande för lokalsamhällets utveckling hos de boende och den personal som var verksam i området.

Boverket fann att social förnyelse var ett mer uttalat syfte i ett tiotal projekt, ofta kopplat till utvecklingsarbete i större lokalsamhällen från miljonprogrammets dagar. Man konstaterade att det hade varit svårare att mobilisera invånarna i tätorterna än på landsbygden. Skälet var att de boende ofta saknade den historiska och kulturella förankringen som är nödvändig för en snabb tillväxt av intresse eller värdegemenskap.

Boverket ansåg dock att utvecklingsarbetet med samordnad boendeservice hade pånyttfött de gamla grannskapsidéerna. Utvärderingen visade att utvecklingsarbete i klart avgränsade lokalsamhällen hade goda möjligheter att bryta ett förhärskande sektorstänkande och i stället utgå från ett helhetsperspektiv i utvecklingsarbetet och samhällsplaneringen. Det var då möjligt att

utnyttja den lokala intressegemenskapen och det lokala föreningslivet som drivkrafter i planering och förändringsarbete.

För att ett utvecklingsarbete skulle bli framgångsrikt ansåg Boverket att följande villkor måste gälla:

- Lokalsamhället får inte splittras upp i en mängd resultatenheter som var för sig försöker optimera sitt ekonomiska resultat.
- Kommunerna måste i sin samverkan och i sin dialog med lokala företrädare visa respekt för den tid som dessa behöver för att ta till sig det nya.

7.1.5 Utvärdering av mötesplatser i förorten

Boverket utvärderade senare även förnyelsebidraget. Det omfattade åtta projekt och det främsta syftet var att bidraget skulle skapa mötesplatser för de boende i utsatta stadsdelar. Ett annat syfte var att ta fram ett underlag för ett eventuellt fortsatt ekonomiskt stöd till områden som brukar sammanfattas som "sociala problemområden".

De förorter som undersöktes var Husby och Rinkeby i Stockholm, Biskopsgården, Eriksbo, Gårdsten och Hammarkullen i Göteborg och Rosengård i Malmö. Dessa förorter byggdes som en del av miljonprogrammet och präglades i varierande grad av hög arbetslöshet och därav bidragsberoende, stor andel invandrare och ensamstående mammor, höga ohälsotal, kriminalitet, många outhyrda lägenheter, eftersatt underhåll och allmänt dåligt rykte.

Boverket kom fram till följande slutsatser:

1. Gemensamhetslokaler eller andra mötesplatser minskar inte i sig sociala problem. En förutsättning är att det bedrivs sådan verksamhet i lokalerna som leder till kontakter och meningsfull sysselsättning och engagemang. Därför vore det bättre att ge bidrag till verksamheter vars uttalade mål just är att minska sociala problem som isolering och utanförskap. Bidrag till att ställa i ordning gårdar eller lokaler, där människor kan träffas utan att bedriva någon organiserad verksamhet, bör enligt utvärderingen hellre ses som allmänna miljöförbättringsbidrag.

2. Engångsbidrag till investeringar i lokaler garanterar inte lokalernas drift eller verksamhet. För att hålla igång lokaler och verksamheter krävs kontinuerlig finansiering av drift och underhåll av verksamheterna, bl.a. personalkostnader.
3. De boendes inflytande vid tillkomsten av mötesplatserna hade varit begränsad. Deras roll hade främst varit att uttala sitt gillande av idén i stort eller att bara ge synpunkter på detaljutformningen. De hade inte heller fått någon garanti för inflytande över åtgärderna när förnyelsebidragen lämnades till bostadsföretagen. I flera projekt förespeglades de boende ett inflytande som de sedan inte fick, trots avtal om hyresgästinflytande. Det skapade besvikelse och mistro och svårigheter att få de boende med sig. Enligt utvärderingen måste det råda klarhet redan från början om vilken roll och vilka rättigheter de boende har.

Boverket tyckte sig se ett något utopiskt förhållningssätt när mötesplatserna hade ställts i ordning. De ansvariga hade trott att om bara lokalen fanns där, så skulle människorna automatiskt ta den i besittning och verksamheter komma igång. Enligt utvärderingen måste det finnas ett behov av mötesplatsen bland föreningarna eller de boende. Lokalerna måste stämma med brukarnas behov.

Det krävs också pengar för drift och underhåll och ett stöd till och engagemang från dem som håller i verksamheten. Bidragen delades ut mellan 1986 och 1992 och i de flesta fall fanns det inte några medel avsatta för framtida behov. Dessutom bidrog kommunala nedskärningar, som ingen hade räknat med, till bekymren. Ofta blev kostnaderna för att använda lokalerna för höga för den tilltänkta målgruppen.

Mot denna bakgrund ansåg Boverket att de mötesplatser som hade tillkommit med stöd av förnyelsebidraget inte var resultat av en demokratisk process, där de boende först hade pekat ut ett problem, som de hade sett som angeläget att lösa, eller ett mål som de hade sett som angeläget att uppnå och att man sedan hade valt mötesplatsen som det lämpligaste sättet att lösa problemet eller att uppnå målet. En av orsakerna till detta var enligt Boverket att valet av åtgärder redan hade begränsats av villkoren i förordningen för förnyelsebidraget. Bidraget hade också lämnats till bostadsföretag

som inte företrädde de boende, men som därigenom i praktiken fick den yttersta beslutanderätten.

7.2 En politik för storstaden på 2000-talet

7.2.1 Storstadsutredningen

Den stora utbyggnaden av bostadsbeståndet, och därmed av stadsdelar runtom städerna, är numera avslutad. I stället har en ny urbaniseringsvåg medfört minskande befolkning i många kommuner och ökande i andra. Ny bebyggelse sker mest i storstadsområdena och på universitetsorterna, genom komplettering inom den befintliga strukturen, inte sällan på halvcentral mark och mark som tidigare använts för industriändamål. Denna strävan till koncentration av bebyggelsen har emellertid åtföljts av en uttunning av befolkningen i stadsdelarna, till följd av fler småhushåll, ökad bostadsstandard och utflyttning till grannkommuner och den tätortsnära landsbygden.

I många stadsdelar har befolkningen minskat med hälften, i andra till och med ännu mer, sedan de byggdes. Denna uttunning har fått konsekvenser för stadsdelens service. I de minst attraktiva områdena, oberoende av kommunstorlek, sker en ansamling av utsatta grupper, det vill säga låginkomsttagare, ensamföräldrar och arbetslösa. Där bor många invandrare, inte i första hand därför att de är invandrare, utan därför att deras ekonomi inte tillåter att de flyttar.

Denna utveckling har behandlats av ett flertal statliga utredningar under 1980- och 1990-talen. År 1988 tillsattes Storstadsutredningen eller "Utredningen om livsmiljön och det politiska deltagandet i storstäderna" som den hette. Bakgrunden var utvecklingen i storstäderna mot vidgade skillnader i levnadsvillkor, ökade levnadsomkostnader, försämrad miljö och service, samt inte minst det sjunkande deltagandet i politiken, däribland valdeltagandet. I direktiven gjordes också kopplingar till delaktigheten i grannskapet.

Enligt Storstadsutredningen behövdes kraftfulla insatser för att förbättra bostadsmiljön inom den del av allmännyttans bostadsbestånd som byggdes under det så kallade miljonprogrammet. Skötseln av områdena behövde förbättras. De boendes inflytande över områdenas förvaltning behövde öka radikalt. Utredningen

ansåg att uppgiften att förnya allmännyttans förortsområden var en långsiktig uppgift som krävde en bred medverkan från boende, bostadsföretag, samt kommunala och statliga organ. Det var också väsentligt att samarbeta med folkrörelserna, enskilda företag och andra typer av sammanslutningar som kunde tillföra förorterna nya kvaliteter.

Detta har därefter blivit den huvudsakliga inriktningen av arbetet under nittiotalet för att motverka segregationen och dess effekter. Det är i hög grad en fortsättning av sjuttiotalets grannskapsarbete, som hade sina rötter i 1940-talets stadsplanering. Men det är nu inte bara en uppgift för arkitekter och socialarbetare, utan också för bostadsförvaltning, skola och olika kommunala förvaltningar. Det finns idag en ökad förståelse för att samarbete är nödvändigt för att komma någon vart och att samarbetet måste ske över förvaltningsgränser, mellan privata och offentliga sektorer, med föreningslivet och inte minst med de boende.

7.2.2 En ny nationell storstadspolitik

I mitten av 1990-talet tillsatte regeringen flera utredningar som bland annat skulle föreslå åtgärder mot den ökade segregationen i samhället. Det gällde Invandrapolitiska kommittén, Bostadspolitiska utredningen och Storstadskommittén. Samtidigt inrättades ett särskilt stöd för att motverka segregation i boendet. Stödet kom sedermera att gå under benämningen "Blommanpengarna". Regeringen motiverade denna satsning med hänvisning till att den generella politiken hittills inte hade gett tillräckligt stöd för en utveckling som hindrade boendesegregationen att tillta och etnifieras.

Syftet med stödet var att det skulle generera insatser som ökade arbetskraftsdeltagandet bland personer med utländsk bakgrund, stärka deras kompetens, öka vardagliga kontaktytor, underlätta språkinlärning och motverka utanförskap. Detta kunde ske bl.a. genom att skapa träffpunkter som bidrog till en god social och kulturell utveckling.

Under budgetåren 1995/96 och 1997 avsattes totalt 250 miljoner kronor för metodutvecklande insatser. Stödet begränsades till ett antal bostadsområden i åtta storstadskommuner och fyra andra större kommuner med snarlik situation. Det statliga stödet förutsatte bl.a. en övergripande och samordnad handlingsplan för

insatserna i bostadsområdena och kommunal medfinansiering på minst 50 procent av kostnaderna för handlingsplanen.

Vid årsskiftet 1997/98 beslutade riksdagen att godkänna propositionen Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet (prop. 1997/98:165), den s.k. Storstadspropositionen. Därmed lades grunden för utvecklandet av en ny urban politik. Lokala utvecklingsavtal introducerades som ett instrument för att genomföra den nya politiken.

Storstadspolitikens centrala utgångspunkt är att det går att åter skapa framtidstro i segregerade bostadsområden, dvs. att vända misstro till tilltro. Två mål är övergripande för politiken:

- dels ge storstadsregionerna goda förutsättningar för långsiktigt hållbar tillväxt och därmed kunna bidra till att nya arbetstillfällen skapas såväl inom storstadsregionerna som i övriga delar av landet,
- dels bryta den sociala, etniska och diskriminerande segregationen i storstadsregionerna och verka för jämlika och jämställda levnadsvillkor för storstädernas invånare.

I januari 1999 tillsatte regeringen en storstadsdelegation med uppgift att utveckla och samordna storstadspolitik. Storstadsdelegationen är ett beredningsorgan inom regeringskansliet bestående av statssekreterare från sju olika departement samt en representant från statsrådsberedningen.

Under storstadspolitikens uppbyggnad har Storstadsdelegationens arbete främst inriktats på att ta fram lokala utvecklingsavtal. Dessa avtal skall i första hand vara ett instrument för arbetet med att bryta segregationen i storstäderna. Totalt medverkar 24 stadsdelar i de sju kommuner där utvecklingsavtal har träffats om olika konkreta åtgärder. Det sjunde och sista utvecklingsavtalet tecknades med Göteborgs kommun i februari 2001. Avtalen har olika sluttider, från årsskiftet 2003/2004 till årsskiftet 2005/2006.

Storstadspolitikerna eftersträvar en dialog mellan boende, tjänstemän och politiker och med ett underifrånperspektiv på problemen. Detta skall ge bostadsområdena, människorna, företag och alla inblandade, inte bara möjlighet att växa, utan att också att vara en del av det som sker.

Integrationsverket har haft regeringens uppdrag att koordinera en nationell utvärdering av avtalen. I uppdraget har även ingått att

föreslå hur utvärderingsarbetet långsiktigt bör läggas upp. Uppdraget slutredovisades i juni 2002.

Ett antal kompletterande studier avseende de lokala utvecklingsavtalen har också genomförts, bland annat:

- en granskning av avtalen utifrån ett tillväxtperspektiv (NUTEK)
- en studie om kulturens betydelse i utvecklingsarbetet (Mångkulturellt Centrum Botkyrka),
- en studie om samverkan inom det lokala utvecklingsarbetet (Statskontoret).

På basis av en samlad avstämning skall Storstadsdelegationen

- sammanställa ett underlag med förslag till hur, och med vilken inriktning, den nationella storstadspolitiken fortsättningsvis skall beredas, och
- kartlägga behov av kompletterande utredningar.

I vårpropositionen 2003 meddelade regeringen att man avser ta tillvara storstadspolitiken erfarenheter och omvandla dem till ordinarie strukturer. Statliga myndigheter kommer att ges tydliga mandat och riktlinjer för att storstadspolitiken tvärsektoriella mål skall uppnås. Ett antal myndigheter kommer att ges i uppdrag att vidareutveckla de samverkansöverenskommelser som finns i de lokala utvecklingsavtalen.

Regeringen kommer under hösten 2003 att lämna en skrivelse till riksdagen med en redogörelse för hur arbetet med att genomföra storstadspolitiken har utvecklats sedan riksdagen beslutade om Storstadspropositionen.

7.3 Allmänna samlingslokaler i Stockholm

7.3.1 Samlingslokaler och föreningsliv i samverkan

I detta sammanhang, med förekomsten av allmänna samlingslokaler i storstäderna, är naturligtvis den utredning som Kulturnämnden i Stockholms stad har låtit göra av intresse. Utredningen handlar om hur ett nytt system för stadens stöd till allmänna samlingslokaler, hemgårdar, 4 H-gårdar och kommunövergripande verksamheter bör utformas i framtiden. Utredningen har redovisats i rapporten

”Mötesplatser för demokrati och kultur” (2003). Det nya stöd-systemet skall enligt planerna tillämpas från årsskiftet 2003/2004.

I utredningen redovisas hur stödet till de allmänna samlingslokalerna har utvecklats under de senaste årtiondena i Stockholms stad. 1972 beslutade stadsfullmäktige i Stockholm om en samlingslokalnorm som slog fast att det skulle finnas en samlingslokal per 10 000 invånare. Nolltaxa infördes för föreningslivet och bildningsorganisationerna. De lokalförvaltande organisationerna ersattes genom ett fast driftsanslag.

Som mest fanns det 78 särskilt iordningställda samlingslokaler inom ramen för det kommunala stödet, som täckte ungefär 80 procent av lokalförvaltarnas kostnader. Övriga kostnader täcktes främst genom uthyrning till privata och kommersiella hyresgäster.

I dag finns det 18 allmänna samlingslokaler i Stockholm stad som hyr ut lokaler till föreningslivet, för kulturarrangemang m.m. De är anslutna till idrottsförvaltningens bokningsenhet och får kommunalt bidrag till verksamheten. Av de samlingslokaler som för närvarande får stöd från staden är sex medlemmar i Folkets Hus och Parker. Sju av samlingslokalerna, som är med i stöd-systemet, är antingen kommunala lokaler eller drivs av andra föreningar. Fem föreningsråd får också kommunalt stöd. Föreningsråden drev under många år samlingslokaler över hela Stockholm och gav kontorsteknisk och annan service till föreningslivet. Sex av dessa föreningsråd finns fortfarande kvar varav fem driver samlingslokaler.

Det finns också sex hemgårdar som alla får kommunalt stöd, dock inte från anslaget till samlingslokaler. Dessa gårdar arbetar utifrån en humanistisk utgångspunkt med bildnings-, kultur- och fritidsfrågor och erbjuder möjlighet för alla åldrar att delta i verksamheterna. Det finns också ett stöd till fritidsgårdar, som hanteras av stadsdelsnämnderna över anslagen till ungdomens fritidsverksamhet.

Därutöver finns det två föreningar som är medlemmar i Bydegårdarnas Riksförbund men som båda saknar kommunalt stöd. Dessutom finns det sex föreningar, som är anslutna till Våra Gårdar, som också saknar kommunalt stöd. Studieförbunden ABF och Vuxenskolan får offentliga bidrag för sitt folkbildningsarbete, men saknar sedan 1999 stöd för sin lokalupplåtelse till föreningslivet.

I allmänhet drivs samlingslokalerna av en ideell förening, medan fastigheten ägs av staden eller något av stadens bolag. Hemgårdarna drivs i allmänhet av ideella föreningar, som har viss anknytning till den stiftelse som äger huset, eller också drivs verksamheten av stiftelsen själv. Några organisationer har icke-kommunala hyresvärdar och några lokaler drivs i kommunal regi.

Enligt Kulturnämndens utredning kan verksamheten i samlingslokalerna delas upp i två områden;

- dels uthyrning av lokaler till föreningar och andra, som håller möten, anordnar studier eller kulturprogram, genomför fester m.m.
- dels genomförande av egen kulturverksamhet.

Enligt utredningen brukar man inte skilja för mycket mellan dessa båda uppgifter när samlingslokalernas verksamheter beskrivs. Det finns knappast någon samlingslokal förening som ägnar sig enbart åt rutinmässig lokalupplåtelse. Kulturverksamheten finns i huset oavsett om anordnaren är den lokalförvaltande organisationen, någon medlemsorganisation, något studieförbund, något kommunalt organ, någon kulturinstitution eller någon annan.

Det vanliga är att de olika verksamheterna brukar samverka med varandra. Ofta arrangerar samlingslokal föreningen tillsammans med föreningslivet teaterföreställningar, engagerar orkestrar, hänger utställningar, anordnar studiecirkel, planerar möten och drar i gång aktionsgrupper. Ofta har det mindre betydelse vem som står som formell arrangör.

7.3.2 Förslag om förändringar i bidragssystemet

Efter remiss av utredningen till de berörda har kulturförvaltningen lämnat ett förslag till Kulturnämnden. Förslaget presenterades i tjänsteutlåtande 2003-09-11. I förvaltningens förslag ingår följande delar:

- behovet av ett kommunalt stöd till lokalorganisationer
- vem skall ansvara för den centrala bokningen
- vem skall vara lokalförvaltare – staden eller föreningslivet
- förslag till nytt bidragssystem för allmänna samlingslokaler och hemgårdar

Förvaltningens tjänsteutlåtandet tar även upp frågan om vilken nämnd som skall ansvara för det framtida stödet till lokalorganisationerna.

Kulturförvaltningen konstaterar att utredningen saknar en analys av hur de samhällsliga förutsättningarna för ett folkligt deltagande har förändrats. Man pekar på att när samlingslokalerna en gång startade var det för att erbjuda ett blomstrande föreningsliv mötesplatser. Folkrörelser och ideella föreningar har dock under lång tid förlorat medlemmar och värst drabbade är storstäderna. Även samlingslokalorganisationerna har tappat medlemmar och de som finns kvar har blivit äldre.

Förvaltningen pekar också på att formerna för det demokratiska och kulturella deltagandet har förändrats. Den folketshus- eller godtemplarscen, som för inte så länge sedan utgjorde ramen för det politiska mötet eller en amatörteaterföreställning, efterfrågas inte längre i samma utsträckning. Studier sker allt mer på distans eller kräver tekniska hjälpmedel som samlingslokalerna har svårt att erbjuda. Dessutom har utbudet av alternativa samlingslokaler blivit större. Kommunala alternativ kan erbjudas genom skolor, men det finns även tillgång till privata eller folkrörelsedrivna mötes- och festlokaler.

Kulturförvaltningen konstaterar att tillgången till offentliga rum varierar starkt mellan Stockholms stadsdelar. Bäst rustat i detta avseende är innerstaden. Detta gäller särskilt tillgången till kulturella institutioner och verksamheter. Södermalm uppvisar till exempel ett rikt utbud av mötes- och kulturlokaler; två hemgårdar, tre samlingslokaler, flera kulturinstitutioner och permanenta scener för fria grupper. Flera yttre stadsdelar uppvisar däremot en helt annan bild. Där utgör samlingslokalen ofta den enda arenan för möten och kultur.

Med utgångspunkt från ovanstående bild anser kulturförvaltningen att det inte är rimligt att återgå till den samlingslokalstruktur som fanns tidigare. I stället förordar förvaltningen ett basutbud som omfattar en allmän samlingslokal i varje stadsdel som ges bättre resurser för att kunna erbjuda ändamålsenliga möteslokaler och egna kulturverksamheter. Särskild prioritet bör enligt förvaltningen ges till ytterstadsdelarna som har ett mindre utbud av samlingslokaler och kulturarenor än innerstaden.

När det gäller ansvaret för den centrala bokningsverksamheten föreslår kulturförvaltningen att den samlade bokningsservice som idrottsförvaltningen erbjuder idrottsanläggningar, skolor,

samlingslokaler och ett brett föreningsliv bör bibehållas. Att samla teknik, kunskap och personal på ett ställe skulle göra bokningen rationell och smidig.

När det gäller vem som skall vara lokalförvaltare, staden eller föreningslivet, delar Kulturförvaltningen utredningens grundsyn att ansvaret för den lokala samlingslokalen bör ligga i föreningslivets händer. Denna syn stärks av att de två kommunalt drivna samlingslokalerna i Tensta och Alvik idag uppvisar den lägsta nyttjandefrekvensen av samtliga samlingslokaler. Enligt förvaltningen bör en överföring ske när det finns fungerande förvaltarorganisationer uppbyggda och när oklarheter i den nuvarande personalens anställningsvillkor kan lösas.

När det gäller bidragssystemet hade utredningen föreslagit att det skulle bestå av följande delar:

- Grundbidrag, som motsvarar den faktiska hyran inkl. värme
- Tilläggsbidrag, som baseras på volymen uthyrda lokaler med nolltaxa eller subventionerad taxa
- Kulturbidrag, som täcker personalkostnader för kulturverksamhet
- Upprustningsbidrag, som fördelas efter ansökan och som i framtiden utgår proportionellt mot kvadratmeterytan.

Kulturförvaltningen delar i princip utredningens grundtankar i förslaget till ett nytt och gemensamt bidragssystem. Men förvaltningen anser att det bidragssystem som utredningen föreslår, med nuvarande stödåtagande, skulle bli starkt kostnadsdrivande. Det skulle spränga de bidragsramar som kan förutses under de närmaste åren och bli bindande på ett sätt som inte är önskvärt eller ens möjligt.

Förvaltningen avvisar förslaget om en rak koppling mellan hyra och grundbidrag. Den föreslår i stället att grundbidraget blir individuellt för den enskilda lokalorganisationen och bestäms av flera viktiga faktorer som bokningsbara ytor, möjlighet till kommersiell uthyrning på korttidsbasis, lägesfaktorer m.m. En direkt koppling mellan hyresnivå och stöd bör enligt förvaltningen undvikas eftersom den kan uppmuntra till överdrivna hyresökningar.

När det gäller kompensation för nolltaxeuthyrningar delar förvaltningen utredningens uppfattning om att sådan bör ges. Den föreslagna procentramen ger de samlingslokaler som har omfattande upplåtelse till nolltaxeföreningar en klar förbättring jämfört med tidigare år. Förvaltningen avser att återkomma med detaljerade regler för fördelningen av tilläggsbidraget.

Förvaltningen stöder utredningens förslag om kulturbidrag. Det kan bli ett viktigt instrument för att täcka delar av framför allt hemgårdarnas personalkostnader för den egna utåtriktade verksamheten. Förvaltningen bedömer att tio procent av bidragsunderlaget bör reserveras för kulturbidrag och fördelas till främst hemgårdar och samlingslokaler med egen kulturverksamhet. Däremot ser Kulturförvaltningen ingen möjlighet att i åtagandena inrymma upprustningsbidrag samt engångsbidrag för införande av boknings-system

Kulturnämnden beslutade i september 2003 bland annat om riktlinjer för ett nytt bidragssystem från 2004 som innebär att allmänna samlingslokaler och hemgårdar kan söka ettåriga grundbidrag, tilläggsbidrag och kulturbidrag. Kulturförvaltningen fick också i uppdrag att förbereda ett överlämnande av ett antal lokaler från kommunalt huvudmannaskap till föreningsdrift.

7.4 Allmänna samlingslokaler på landsbygden

7.4.1 En aktiv regionalpolitik

Som ett resultat av strukturförändringarna i jordbruket och industrin inleddes en snabb urbaniseringsprocess efter krigsslutet 1945. Denna utveckling ökade tillgången på arbetstillfällen i städerna. Däremot minskade antalet arbetstillfällen på landsbygden snabbt och ledde till en storskalig utflyttning av befolkningen från dessa områden. De negativa effekterna på landsbygden lindrades dock delvis genom tillväxten av den offentliga sektorn.

I början av 1960-talet kom riskerna för att urbaniseringen utarmade landsbygdsområdena att uppmärksammas alltmer. För att motverka den dramatiska nedgången i befolkning och sysselsättning, framför allt i norra Sverige, antog riksdagen 1965 regeringens förslag om en aktiv regionalpolitik. Till en början inriktades politiken främst på att hålla glesbygden levande genom verksamheter på det sociala området. Senare introducerades stöd för

näringslivsutveckling tillsammans med infrastruktursatsningar och så småningom stöd till lokal utveckling. 1977 tillsatte regeringen en särskild arbetsgrupp för frågor rörande glesbygden, kallad Glesbygdsdelegationen.

Åren 1987–1988 uppmanade Europarådet medlemsländerna att driva en kampanj för Europas landsbygd. Glesbygdsdelegationen fick uppdraget att agera på regeringens vägnar. Samtidigt samlade Hembygdsrörelsen omkring 100 folkrörelser i en landsomfattande kampanj för landsbygdsutveckling. De myndigheter och folkrörelser som deltog utvecklade ett gemensamt program för kampanjarbetet och tillsammans arbetade de för att hela Sverige skulle mobiliseras för landsbygdens utveckling. Kampanjen fick namnet Hela Sverige ska leva.

Genom Glesbygdsdelegationen involverades flera myndigheter i kampanjen. Folkrörelserna involverade folkrörelseaktivister och mobiliserade landsbygdsbefolkningen. Under de två åren kampanjen pågick arrangerades ett antal större evenemang. Landsbygdkampanjen avslutades med Sveriges första Landsbygdsriksdag i april 1989.

Arbetet med landsbygdsutveckling fortsatte vidare genom att ett 40-tal av folkrörelserna bildade den ideella föreningen Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva med målsättningen att stödja lokalt utvecklingsarbete och lokal demokrati. Folkrörelserådet arrangerar bland annat Landsbygdsriksdagen vartannat år. År 2000 antog Landsbygdsriksdagen ett Landsbygdspolitiskt program med framtida visioner för landsbygden.

I programmet lyfter Landsbygdsriksdagen bland annat fram de allmänna samlingslokalernas betydelse för folkbildning och kultur och det lokala sociala livet. Det betonas att den lokala kulturella aktiviteten, föreningsmötet eller studiecirkeln ofta är startpunkten för diskussioner om bygdens utveckling. Det är i sådana sammanhang man lär känna varandra; utvecklar det sociala kapitalet.

Programmet betonar att bygdens samlingspunkt, som kan vara en allmän samlingslokal, idrottsföreningens lokaler eller församlingshemmet, är en viktig mötesplats för landsbygdens befolkning, för det sociala livet och det demokratiska samtalet. Staten och kommunerna kan enligt programmet medverka till goda livsbetingelser på landsbygden genom anslag till nybyggnation och upprustning samt momsbefrielse på driftskostnader eller direkta driftsanslag för lokaler som används i ideell verksamhet.

7.4.2 Lokala utvecklingsgrupper

Landsbygdkampanjen bidrog bland annat till att det bildades ett stort antal lokala utvecklingsgrupper runt om i landet, som har visat sig vara en betydelsefull faktor för den fortsatta utvecklingen av landsbygden. När kampanjen avslutades fanns det ungefär 1 000 grupper.

Folkrörelserådets nätverk omfattar idag 50 medlemsorganisationer och nära 4 000 lokala utvecklingsgrupper. Ungefär 80 000 invånare är aktivt engagerade i de olika lokala utvecklingsgrupperna och deras geografiska intresseområde omfattar ca 3 miljoner boende på landsbygden och i mindre samhällen. I ungefär en tredjedel av landets kommuner samarbetar de lokala utvecklingsgrupperna med kommunen i s.k. kommunbygderåd. På regional nivå har bygderörelsen samlats i s.k. länsbygderåd.

Utmärkande för en lokal utvecklingsgrupp är att den åtar sig ett kollektivt samhällsansvar för hela eller delar av den lokala utvecklingen. Grupperna består av frivilligt anslutna människor och det mesta av arbetet utträttas ideellt. Initiativet att bilda en lokal utvecklingsgrupp kommer vanligen från lokalbefolkningen själva, för att lösa specifika problem eller för att arbeta för en vision för det lokala samhällets framtid. Initiativet kan även komma från externa aktörer som folkrörelser eller myndigheter.

De flesta bygdegrupper är organiserade som ideella föreningar som baseras på demokratiska principer; en medlem, en röst. Bygdegrupperna arbetar på eget initiativ med konkreta, praktiska insatser för att utveckla sitt lokalsamhälle. Med ett stort inslag av ideella krafter och ibland eget kapital bidrar grupperna till den lokala infrastrukturen på områden som kultur, service, arbetstillfällen och boende. Det arbete som utförs av bygdegrupper leder ofta till en förbättrad social samhörighet, starkare lokal identitet och nya former av lokal demokrati.

Verksamheterna spänner från kulturella verksamheter till miljöfrågor och utbildningar, till initiativ rörande boende och lanthandeln. De flesta gemensamma initiativen har inriktning på fritids- och kulturella verksamheter;

- Nära 80 procent av alla lokala utvecklingsgrupper har fritidsaktiviteter på dagordningen.
- Nära 70 procent genomför olika kulturaktiviteter.

- Varannan grupp arbetar med initiativ relaterade till bygdegårdar och samlingslokaler, studiecirklar, vägar och turism.
- En tredjedel av grupperna är involverade i arbete med försäljning/marknader, badplatser, miljö/natur, tidningar/nyhetsbrev samt undersökning och planering av sina lokalsamhällen.
- En fjärdedel av utvecklingsgrupperna arbetar med ungdomsprojekt, skolor och barnomsorg, och verksamheter som syftar till att öka inflyttning och att skapa arbetstillfällen.
- Många grupper driver också egna verksamheter med café, konst och hantverksprodukter.
- Ett flertal lokala utvecklingsgrupper är också involverade i boende, äldreomsorg, IT, transporter, utbildning och att tillhandahålla servicebostäder för äldre eller funktionshindrade.

7.4.3 Begreppet social ekonomi

Den verksamhet som bedrivs av de lokala utvecklingsgrupperna har en nära koppling till det som brukar betecknas som den sociala ekonomin. Begreppet social ekonomi är förhållandevis nytt i Sverige. Regeringen beslutade därför i november 1997 att tillsätta "Arbetsgruppen om den sociala ekonomin och dess utveckling" i syfte att kartlägga villkoren för den sociala ekonomin och belysa dess betydelse i samhället.

I rapporten Social ekonomi – en tredje sektor för välfärd, demokrati och tillväxt som kom 1999 föreslog arbetsgruppen följande innebörd i begreppet social ekonomi:

Med social ekonomi avses organiserade verksamheter som primärt har samhälleliga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatoriskt fristående från den offentliga sektorn. Dessa sociala och ekonomiska verksamheter bedrivs huvudsakligen i föreningar, kooperativ, stiftelser och liknande sammanslutningar. Verksamheter inom den sociala ekonomin har allmännyttan eller medlemsnytta, inte vinstintresse, som främsta drivkraft.

Enligt arbetsgruppen utvecklas den sociala ekonomin företrädesvis i glesbygd och på landsbygden. På den svenska landsbygden finns det sedan gammalt en tradition av samarbete i byalag, sockenstämmor och liknande. Mark, anläggningar och utrustning har i stor utsträckning ägts och nyttjats gemensamt. Från slutet av 1800-talet tog samarbetet i många fall fastare former i föreningar för gemensamma angelägenheter.

Det kunde gälla vägar, eldistribution, jordbruksmaskiner, sågverk, mejerier, badhus och tvättstugor, handelsverksamhet för både hushåll och jordbruk, bostäder, samlingslokaler samt bankverksamhet. Utvecklingen av formerna för detta ekonomiska samarbete hämtade näring från de spirande folkrörelserna där människor lärde sig ”föreningslivets teknik och möjligheter”

Det förefaller enligt arbetsgruppen som att verksamheter inom den sociala ekonomin i många fall erbjuder de enda återstående möjligheterna för en bygd att överleva och utvecklas. Det verkar i dessa miljöer finnas de bästa förutsättningar för lokala utvecklingsgrupper och andra nya föreningar och kooperativ att utvecklas som man inte hittar i tätorter och städer i samma utsträckning.

Enligt Arbetsgruppen är det positivt att människor har möjlighet att engagera sig direkt i och styra över konkreta verksamheter som på ett påtagligt sätt påverkar deras vardag, utan att gå ”omvägen” via det politiska systemet. Föreningar, kooperativ och liknande sammanslutningar utgör med sina demokratiska värderingar och arbetssätt en ”infrastruktur” i samhället som troligen inte kan ersättas med någonting annat. Forskning om nya kooperativ, lokala utvecklingsgrupper, nyskapande ungdomsverksamheter och frivilligt socialt arbete, visar att det ligger en stor kraft i de demokratiska idéerna när de tillämpas på lokal och konkret nivå.

7.4.4 Social ekonomi och välfärd

En utgångspunkt för arbetsgruppen var antagandet att den sociala ekonomin spelar en viktig roll vad gäller produktion av tjänster inom välfärdsområdet. Det har visat sig att brukar- och personalkooperativ, föreningar och liknande ofta framstår som lämpliga alternativ till offentlig drift när det gäller att driva verksamhet inom vård, skola eller omsorg.

Arbetsgruppen hänvisar till en rapport från Svenska Kommunförbundet att 1997 drevs ca 15 procent av landets alla daghem, fritidshem och liknande av andra än kommunerna. Ungefär hälften av dessa drevs av föräldrakooperativ och en tiondel av personalkooperativ. Övriga drevs av företag, föreningar, stiftelser, svenska kyrkan och landsting. Av samtliga former hade de ideella föreningarna, de som inte var föräldrakooperativ, den klart starkaste ökningen från 1995 till 1997 och närmade sig den bolagsdrivna barnomsorgen i antal inskrivna barn.

Närmare 10 000 föreningar drev egna eller kommunala anläggningar med kommunala bidrag inom fritids- och kulturområdet. Rapportförfattarna drog slutsatsen att "hundrausentals medlemmar torde på ett eller annat sätt vara beroende av eller engagerade i anläggningarnas drift eller skötsel". De konstaterade också att det politiska intresset för föreningsdrift och för entreprenader på området ökade.

När det gäller fritidsanläggningar, främst för idrott, svarade föreningar år 1990 för ägande eller drift av omkring 45 procent av de 30 000 anläggningarna i landet. 1997 hade den siffran stigit till omkring 55 procent. Ungefär var fjärde av de mellan 1 400 och 1 500 fritidsgårdarna som finns i landet drivs av föreningar, alltså i storleksordningen 350 stycken.

I samma rapport uppgav branschorganisationen HELA, Sveriges vård- och omsorgsföretag, att ungefär 100 av organisationens 500 anslutna entreprenadföretag var stiftelser. Organisationens medlemmar var verksamma inom sjukvård, äldre- och handikappomsorg samt individ- och familjeomsorg.

När det gäller individ- och familjeomsorgen hade kommunernas kostnader för köp av verksamhet från föreningar och stiftelser inom området ökat med närmare 40 procent från 1995 till 1997. Kooperativ, föreningar och stiftelser fanns även inom skolan samt de flesta vård- och omsorgsverksamheter. Liksom andra alternativa driftformer bidrog dessa former till ett ökat utbud av välfärds-tjänster.

Arbetsgruppen menade att det hade skett en tydlig förskjutning av fokus i synen på folkrörelsernas och föreningslivets roll och betydelse i samhället. Traditionellt har en central roll för svenska folkrörelser varit att ge röst åt olika gruppers behov, värderingar och intressen. En annan viktig roll har varit att organisera tjänster och service, både för medlemmar och för människor utanför organisationerna. Idag är intresset främst riktat mot den senare rollen och organisationerna tillhandahåller i allt större utsträckning själva den verksamhet som medlemmarna efterfrågar. Gränsen mellan organisationer med en "röst-roll" och sådana med en "service-roll" blir därför allt svårare att dra.

Arbetsgruppen pekar på att det också är serviceperspektivet som har kommit till uttryck i flera statliga utredningar sedan mitten av 1980-talet. Dessa utredningar utgår ifrån att organisationerna har en utvecklad potential som komplement och uppdragstagare till den offentliga sektorn. Arbetsgruppens intryck var att detta synsätt

är dominerande inom EU och att det återspeglar att andra EU-länders välfärdsmodeller traditionellt skiljer sig från den svenska.

Från att ha haft en roll av att ställa krav på stat och kommun att göra saker upptäcker nu många organisationer att de befinner sig i den motsatta situationen. Den innebär att de möts av förväntningar och förfrågningar om uppdrag från den offentliga sidan, vilket också sammanfaller med förändrade former för den offentliga finansieringen av föreningsverksamhet och liknande.

7.4.5 Mot en ny landsbygdspolitik

1991 ombildades Glesbygdsdelegationen till Glesbygdsmyndigheten, som 1995 ändrade namn till Glesbygdsverket. Myndigheten lokaliserades till Östersund. Det övergripande syftet med den nya myndigheten var att skapa en ansvarig myndighet för samordning och bättre utnyttjande av de insatser som genomförs för gles- och landsbygdsutveckling.

I början av april 2003 överlämnades en utredning till Näringsdepartementet med titeln Mot en ny landsbygdspolitik (SOU 2003:29). Utredningen föreslår att Glesbygdsverket flyttas från den regionala utvecklingspolitiken, som sorterar under Näringsdepartementet, till Jordbruksdepartementet. Glesbygdsverket föreslås byta namn till Landsbygdsverket men att det även i fortsättningen ska vara ett separat verk. Jordbruksdepartementet föreslås byta namn till Landsbygds- och jordbruksdepartementet.

Enligt utredaren har landsbygden fortfarande på många sätt annorlunda problem och möjligheter trots att land och stad blir alltmer länkade till varandra. Det behövs därför en tydligt formulerad utvecklingsinriktad landsbygdspolitik om landsbygdens möjligheter ska tas tillvara. Målet bör vara en landsbygd som är ekonomiskt livskraftig, som har höga natur- och kulturvärden och socialt välfungerande, levande byar och bygder,

Utredaren menar att Sverige hittills har saknat en politik för landsbygdens utveckling. Regionalpolitiken är inte längre inriktad på landsbygdsregionerna utan är en politik för alla regioner. Den gör inte heller skillnad mellan land och stad utan betraktar dem som funktionellt sammanväxta. Jordbrukspolitiken är också ett dåligt instrument för att ta vara på landsbygdens möjligheter anser utredaren.

Utredaren pekar på att landsbygdens sociala och ekonomiska utveckling i högre grad än tätortens bygger på ett samspel mellan privata, offentliga och ideella insatser. Landsbygden, den glesa strukturen, tycks ha en förmåga att skapa och vidmakthålla utvecklingsprocesser utan att uppfylla krav på ett stort befolkningsunderlag. Frivilliga insatser görs för att kompensera för brister i kommersiell och offentlig service eller för att ta tillvara möjligheter som finns i den lokala miljön. Människor fullgör uppgifter som inte kommunerna kan göra i områden med litet befolkningsunderlag. Ofta handlar det om lösningar som bygger på den verkligt lokala uppsättningen av personnätverk, institutioner, lokaler osv. Det kan gälla t ex alternativa driftsformer, samspel mellan kommun-föreningsliv, osv.

Utredaren föreslår att det tillsätts en utredning för att fördjupa kunskapen inom områden som är strategiskt viktiga för landsbygdens framtid. Att belysa dagens och morgondagens viktiga utvecklingsfrågor på landsbygden, och samtidigt forma uppgiften för en landsbygdsmyndighet, skulle enligt utredaren vara att reformera ett politikområde som egentligen inte har omprövats på 50 år.

Enligt utredarens bedömning bör två problemkomplex utredas. Det ena handlar om landsbygden som livsmiljö och dess utvecklingsmöjligheter i vid bemärkelse och det andra handlar om den glesa strukturens problem i ett framtidsperspektiv. När det gäller det senare området är den demografiska utvecklingen en viktig bakgrund. Mycket talar för en befolkningsminskning i många landsbygdsområden.

Frågeställningar som enligt utredaren kan bli aktuella är:

- Hur ska förändringarna kunna hanteras på bästa sätt?
- Vilka problem kan förutses när det gäller t.ex. att upprätthålla kommersiell och offentlig service?
- Vilka möjligheter finns att främja småskaliga och annorlunda lösningar?
- Vilka konsekvenser får den tekniska utvecklingen?

En viktig aspekt är enligt utredaren de många exempel på samarbete över gränserna mellan privat, offentlig och frivilligsektor som finns på landsbygden. Människor fullgör uppgifter som inte kommunerna har råd att decentralisera till landsbygden. Viktig

i det sammanhanget är relationen mellan land och stad. Kan ökad rörlighet göra att tätorterna kompenserar för gleshetens problem?

7.5 Forskarstudie om den allmänna samlingslokalens betydelse i närsamhället

7.5.1 Inledande markeringar

Utredningen uppdrog till en särskild forskare vid Umeå Universitet att belysa vilken betydelse de allmänna samlingslokaler har för närsamhället. Rapporten från studien redovisas i *bilaga 4*.

De frågeställningar som skulle belysas var:

- Vilken betydelse lokalerna har för det civila samhället och invånarnas deltagande i de politiska processerna.
- Vilken roll samlingslokalerna spelar när det gäller att möjliggöra möten mellan individer med olika etnisk och kulturell bakgrund.
- Vad det ökade utbudet av kommersiella verksamheter, t.ex. olika nöjes- och kulturaktiviteter, har inneburit i sammanhanget.
- Vad som händer på en ort när en allmän samlingslokal läggs ned. Får nedläggningen några effekter på samhällslivet och i så fall vilka?

Forskarna har intervjuat nära ett 100-tal informanter från mars till oktober 2003. Det har varit lokalhållare, brukare, kulturentreprenörer, anställda, kommunala tjänstemän, föreningslivsaktiva m.fl. De representerar Våra Gårdar, Bygdegårdsrörelsen, Folkets Hus och Parker, offentlig förvaltning, det fria kulturlivet, organisationer och föreningar m.fl. De finns inom ett 10-tal områden eller miljöer, stora och små, centrala och perifera, expansiva och kontraktiva. Informanterna och orterna framgår av rapporten i *bilaga 4*.

Forskarna framhåller att de allmänna samlingslokalerna har en stor betydelse för det lokala kulturlivet. I den mån som det finns tillgång till en lokal som fungerar som ett slags lokalt kulturhus i närsamhället, är det som regel fråga om en allmän samlingslokal. Den har ofta en stor betydelse för ett rikt kulturliv i alla dess innebörder, för kulturella livsformer och kulturella livssätt, för skilda

kulturuttryck och kulturmöten och för demokratiskt deltagande och delaktighet.

De pekar också på att det är nödvändigt att uppmärksamma, synliggöra och beakta specifika samhällsgruppers och kulturyttringars särskilda lokalbehov. Det kan gälla etniska minoriteter, de unga, nya kulturella uttrycksformer och uttryckssätt och nya sociala rörelser, samt i alla dessa avseenden också specifikt könsrelaterade behov.

Det är inte givet att den verksamhet, de verksamhetsformer och aktiviteter, som dessa behov och motsvarande intressen är kopplade till och föranleder, alltid har tillträde till den allmänna samlingslokalen. Lokalerna är kanske inte heller så utformade att de är tillgängliga för dessa grupper, och för deras behov och intressen. De står också ofta utanför den direkta makten över lokalen och den innehållsliga verksamhetsplaneringen.

Forskarna menar att dessa nya behov och intressen hänger nära samman med det nya och som växer fram. Det hänger samman med förändrade samhällsbetingelser, demografiska och ekonomiska, utbildningsmässiga och arbetslivsrelaterade, såväl lokala som globala. De är tätt förbundna med förändrade kulturella livsformer och kulturmönster, vilka i allmänhet blir allt mera mång- och transkulturella eller beblandade i allmänhet.

Men denna förändring motsvaras inte på något automatiskt sätt av en förändring i utbudet av allmänna samlingslokaler, eller att lokalerna blir mer tillgängliga eller ändamålsenligt utformade. De allmänna samlingslokalerna måste aktivt anpassas till de förändrade förutsättningarna i samhället. Forskarna menar att en sådan anpassning av de allmänna samlingslokalerna är nödvändig.

7.5.2 Forskarnas samlade intryck och bedömningar

Forskarna sammanfattar svaren på de frågor som har varit utgångspunkten för studien på följande sätt:

- *Den allmänna samlingslokalen utgör i hög grad själva närsamhället!* Som en skärningspunkt mellan, eller mötespunkt för, medborgarskap, civilt samhälle och demokratisk delaktighet, utgör den allmänna samlingslokalen ofta själva närsamhället. Det är i hög grad här som det politiska och kulturella deltagandet och (gemen)skapandet sker. Det är här man umgås i vid mening. Här finns idéutbytet, studieverksamheten, det

organiserade mötes- och föreningslivet, arrangemangen och nöjeslivet. Här ligger den fundamentala betydelsen av den allmänna samlingslokalen, som det närsamhälleliga och som en infrastruktur för demokrati.

- *Den allmänna samlingslokalen är en central infrastrukturell plattform, ett forum och en arena!* Den allmänna samlingslokalen kan vara en viktig beståndsdel för en levande demokrati och skapande kultur, för förnyade samverkansformer i samhällsbygget och för utvecklingen av mera delaktiga och alternativa livsformer. Den är en del i en infrastruktur, inte bara för lokal demokrati, utan för demokrati i allmänhet. Ett samhälle som inte ger utrymme för allmän samling, en offentlighet i denna mening, lämnar inte heller fullt ut rum för demokrati i meningen folkstyrelse. Forskarna hänvisar till att många har pekat på den konkreta skillnad i närsamhällets livskraft och livsmiljö som finns mellan orter eller livsmiljöer, tätorter eller landsbygd, förorter eller byar, om man har tillgång till en allmän samlingslokal eller inte.
- *Föreställningen om den allmänna samlingslokalens avtagande roll och minskande betydelse, eller till och med död, är omotiverad och förbastad!* Forskarnas intryck är att den allmänna samlingslokalen inte har fått en minskad betydelse, snarare tvärtom. Deras intryck är att den egentligen inte har något naturligt alternativ som allmän tillgång och nyttighet. Det finns därför ingen anledning att avskriva den allmänna samlingslokalen med hänvisning till andra former, privata eller kommersiella alternativ.

De menar att den allmänna samlingslokalen även fortsättningsvis fyller en fundamental funktion, dock av ett snitt och med en utformning och funktion som motsvarar vår tids behov och intressen. Den allmänna samlingslokalen måste alltid vidareutvecklas. På många håll jäser det också av nya idéer, initiativ och verksamhetsformer för en sådan anpassning 'up to date', utifrån en mångfald av skilda kontexter och betingelser.

Den allmänna samlingslokalen som resurs är inte given utan föränderlig och måste anpassas! Forskarna nämner några allmänna ramar för en sådan anpassning:

- I större tätorter, särskilt i storstäder och i förortsmiljöer, tycks det finnas för få samlingslokaler, eller att de är svåråtkomliga

eller för dyra. Särskilt påtagligt tycks detta vara i miljöer där det finns en stark mobilisering, exempelvis genom invandrarföreningar och där ungdomsaktiviteter pyr och söker växtutrymme. Det finns behov av lokaler som kan fungera som föreningshus, kulturhus och ungdomshus.

- På landsbygden och i glesbygden tycks det på många håll finnas mer än nog med allmänna samlingslokaler. Forskarna menar att många samlingslokaler är en bra sak i sig, eftersom de spelar en viktig roll för närsamhället, för livsmiljöns vitalitet och ibland för att upprätthålla ett närsamhälle överhuvudtaget. Men det gäller också att kunna utrusta och utforma lokalerna i tillräckligt hög grad. De menar att en koncentration i detta avseende ibland kan vara en förutsättning.
- Forskarna pekar också på att det kan finnas en spänning mellan centrum och periferi vad gäller olika typer av satsningar på olika verksamheter och aktiviteter. Det gäller både i större tätortsmiljöer, t.ex. mellan city och förorter, och i landsbygds- miljöer mellan tätort och byar. Det viktiga är enligt forskarna att man från såväl centrums som periferins samlingslokaler förmår att länka upp sig mot varandra verksamhetsmässigt. Ett centralt utbud, av exempelvis kulturarrangemang och kursverksamhet, kan också decentraliseras för en större bredd. Vice versa kan ett lokalt utbud kopplas med det som händer centralt, som en mobilisering av efterfrågan eller som ett vidgat publik- och aktivitetsunderlag.
- Forskarna anser också att de stora samlingslokalerna bör försöka finna former för att öppna sig för behov och intressen som inte är så köpkraftiga. De mindre lokalerna bör fortsatt synliggöra sig för nya behov och intressen, även sådana som inte är så väletablerade i närsamhället. De allmänna samlingslokaler som har en anknytning till alternativa levnadssätt bör i högre grad än vad som idag tycks vara fallet försöka synliggöra sig själva just som det alternativ man utgör och knyta an till de strömningar i samhället som ligger nära ifrågakvarande alternativa livsformer.
- Forskarna pekar på att en nedläggning av en allmän samlingslokal kan innebära en känsla av hemlöshet för vissa aktörer om motsvarande lokaler inte finns att tillgå. Samtidigt kan det innebära en möjlighet till att göra en koncentrerad nysatsning om det finns andra, motsvarande lokaler, att vidareutveckla. Men profana lokaler är inte så lätta att ersätta med icke profana.

Inte heller lokaler med varierande stark ideologisk anknytning är omedelbart utbytbara. Samtidigt kan konkurrerande lokaler tendera att undergräva förutsättningarna för växt och expansiv vitalitet. Forskarna menar att en omstrukturering inte är något positivt eller negativt i sig. Allt beror på de konkreta betingelserna och i vilken grad olika behov och intressen kommer i kläm.

- Forskarnas intryck är att behovet av allmänna samlingslokaler i realiteten har kommit att bli allt mer accentuerat, oavsett i vilken grad detta behov finns på den politiska dagordningen eller ej. De hänvisar till den vitalisering som har skett, dock inte alltid i så traditionella former, till det mångkulturellt blandade samhället, till ungdomskulturens och nya kulturuttrycks allt intensivare genomslag och till en revitaliserad politisk aktivism i relation till globaliseringsfrågor, miljöfrågor och könsidentitetsmässiga frågor. Det handlar då inte bara om ett behov av specialfunktioner av typen arrangemangs- och gästspelsscener, utan också om ett behov av möteslokaler, verksamhetslokaler och träningslokaler.
- Forskarna menar att det generellt tycks behövas betydligt mera rum eller utrymme för kulturmöten och samlade verksamheter över gränser, ideologiska och livsåskådningsmässiga. Rent generellt är det också motiverat att efterlysa en större koppling mellan nya politiska rörelser och de allmänna samlingslokalerna. Samtidens samhällsengagemang bör i högre grad dras in i den allmänna samlingslokalens offentlighet för att få spela den konstruktiva roll som samhällsengagemang måste få spela. I dessa avseenden finns det enligt forskarna också en utmaning vad beträffar den allmänna samlingslokalens anpassning till en roll och funktion som motsvarar vår tids, och den samtida demokratins, behov.

7.5.3 Forskarnas rekommendationer

- Nya idéer, ambitioner och förnyelsearbete måste erkännas!

Forskarna har funnit att det pyr av nytänkande och nyskapande lokalt och underifrån. Det finns många vitala samlingslokaler, liksom konstruktiva utvecklingsidéer och pågående utvecklingsprojekt på såväl mindre som på större orter. Det förefaller dock

som om de goda exemplen inte har så lätt att spridas. Det hänger enligt forskarna kanske samman med att nytänkande och ny öppenhet utvecklas lokalt och underifrån och att det i allt för hög grad existerar i marginalen. Forskarna efterlyser därför ett starkare synliggörande, kanske också ett ökat erkännande, av de nya idéer, ambitioner och förnyelsearbete som bedrivs när det gäller allmänna samlingslokaler och deras anpassning till samtidens förutsättningar och behov.

- De allmänna samlingslokalerna måste göra sig synliga och öppna sig för nya grupperns behov och intressen!

Forskarna menar också att alla allmänna samlingslokaler inte är stöpta i samma form, utan att de utgör en mångfald. Avgörande är det sammanhang som lokalen ingår i, de skilda behov och intressen som finns och de faktiska och efterfrågade mötena och verksamheterna. Den etniskt blandade och minoritetsdominerade förorten har andra behov än glesbygdsorten. Den centralt belägna stora samlingslokalen har en samlad funktion som skiljer sig från den centralt belägna mindre allmänna samlingslokalen.

Behovs- och intresseperspektivet handlar om hur behov föder intressen och intressen föder behov, parallellt med att skilda behov och intressen i varierande grad uppmärksammas, synliggörs och artikuleras. Utbuds- och efterfrågeperspektivet handlar om att efterfrågan pockar på ett utbud, men också att ett utbud väcker efterfrågan, inte bara tillfredsställer ett redan artikulerat behov eller intresse.

I en djupare mening handlar utbud och efterfrågan om såväl den reella tillgången till lokalen som dess ändamålsenlighet i relation till specifika behov och intressen. I såväl artikulering som dynamisk anpassning finns det ett utrymme för prioriteringar och maktspel som inte bara bör uppmärksammas, utan som också konstruktivt bör tillämpas inom ramen för en medveten politik för allmänna samlingslokaler och deras funktion.

Forskarna menar att den allmänna samlingslokalens lokala betydelse är starkt avhängig av den lokala politikens inställning och öppenhet, program och handlingsberedskap. Det gäller inte minst i fråga om en expansiv och offensiv respektive en mera defensiv eller kontraktiv hållning när det gäller den allmänna samlingslokalens utformning och bruk, funktion och roll. Inställningen, själva

utvecklings- och förändringsinriktningen, tycks spela en avgörande roll.

Särskilt pockande tycks lokalbehoven vara bland etniska minoriteter, bland de unga och bland nya sociala rörelser. Dessa grupper och verksamhetsformers särskilda lokalbehov hänger samman

- dels med samhällsförändringarna i sig i alla dess dimensioner av nytt och förnyelse, med det engagemang och de mer eller mindre formellt organiserade aktiviteter som växer fram kring detta det nya och framväxande,
- dels med det relativa utanförskap i relation till makten över den allmänna samlingslokalen som det nya och inte redan etablerade av naturliga skäl präglas av.

Etniska minoriteter tycks inte alltid vara medvetna om den resurs som den allmänna samlingslokalen utgör. Detsamma tycks vara fallet för den unga generationen. Nya verksamhetsformer och kulturuttryck, liksom nya politiska aktivitetsformer, tycks inte heller riktigt aktivt pocka på den allmänna samlingslokalen som plattform, forum och arena.

För att nämnda grupper och verksamhetsformers behov och intressen skall få ett genomslag anser forskarna att de allmänna samlingslokalerna aktivt på olika sätt måste göra sig synliga och öppna upp sig för motsvarande behov och intressen. Synlighet och öppenhet att släppa in det nya skulle innebära en vitalisering av lokal kultur och lokal demokrati, vilket enligt forskarna har visat sig i de fall där sådan öppenhet och förnyelse redan praktiseras. Det finns många konkreta exempel att peka på.

- Det behövs en lokalrörelse för den mångkulturella förorten!

Forskarna anser också att det behövs en lokalrörelse för den mångkulturella förorten. De pekar på att utvecklingen under de senaste decennierna när det gäller allmänna samlingslokaler på landsbygden har varit mycket expansiv. Det saknas en motsvarande utveckling när det gäller den mångkulturella förorten, inte bara storstadsförorten, utan den etniskt blandade förorten generellt, där det finns ett klart behov av en expansiv utveckling.

Orsakerna till att läget på vissa ställen är mycket trängt när det gäller tillgången till samlingslokaler är enligt forskarna,

- dels de tillgängliga samlingslokalernas omfattning och karaktär,
 - dels att det finns en viss slutenhet, inte avsiktlig men faktisk, visavi grupper som unga, nyskapande kulturaktiva, politiskt aktiva inom nya sociala rörelser och även etniska minoriteter.
- Det behövs ett öppet hus med utrymme för spontana och gränsöverskridande verksamheter, men också en målmedveten planlagd verksamhet som utgår från den allmänna samlingslokalens kontinuerliga verksamhet.

Forskarna pekar på den verksamhetsmässiga aspektens ökade betydelse. Det samtida samhället präglas i hög grad av det innehållsindustriella, av upplevelseindustrin och det upplevelsebaserade. Men samtidigt präglas det av aktivitetsdelaktighet och inte bara passivt deltagande. I motsvarande grad tycks det vara betydelsefullt att den allmänna samlingslokalen präglas av en fördjupad verksamhetsplanering och verksamhetsanpassning.

Det räcker inte längre med att bara ställa en lokal till förfogande, utan den allmänna samlingslokalen måste också förbindas med såväl en spontan som planerad verksamhetsmässighet. Vad som är angeläget tycks vara såväl diversifiering som integrering. Det behövs ett öppet hus med utrymme för skilda verksamheter, även spontana och gränsöverskridande, men också en målmedveten planlagd verksamhet inifrån den allmänna samlingslokalen själv.

Forskarna menar att det är bruket, inte bara förvaltningen, av den allmänna samlingslokalen som blir allt mera avgörande. De allmänna samlingslokalerna utgör, just som allmänna samlingslokaler, ett viktigt nav när det gäller det lokala samhällets sociala liv med en tyngdpunkt i de innehållsrika verksamheter som är förbundna med lokalerna som sådana eller i sig. Det räcker därför inte längre bara med att tillhandahålla lokalen, utan man måste också på det ena eller andra sättet involvera sig i dess bruk, om den allmänna samlingslokalens betydelse skall kunna inlösas.

De pekar på att en viktig ledstjärna tycks vara att samverka med skilda aktörer och parter, att länka eller kedja ihop sig. Uppkopplingar, nätverkskontakter och partnerskapssamverkan är tidstypiska nyckelord som också är av central betydelse för den allmänna samlingslokalen.

För verksamhetsinriktningen tycks det vara centralt att man förmår gripa tillfället, att lämna rum för tillfällighetsarrangemang och tillfälliga verksamheter, inte bara det mer permanenta eller

återkommande. Man måste också se till att det finns tillgängliga spontanytor, eftersom samtidens livskultur och kulturliv i allt högre grad inriktas på det temporära och informella, upplevelsen och det omedelbara.

- Det behövs nya rum för nya typer av aktiviteter!

För att vidmakthålla en vital funktion och roll handlar det enligt forskarna inte bara om lokalen i sig, utan också om lokalens fysiska utformning och tekniska utrustning, tillgänglig pedagogisk och annan kompetens, verksamhetscoaching och projektledarskap. Det räcker inte med att bara se på upplåtelsen i sig, utan man måste också beakta lokalens beskaffenhet och vilken verksamhet som är möjlig i lokalen, den innehållsliga funktionen, de aktiviteter och processer som den allmänna samlingslokalen anknyter till och möjliggör.

Enligt forskarna behövs det en ökad öppenhet och flexibilitet när det gäller tillhandahållandet av lokaler. Det behövs nya rum för nya typer av aktiviteter. De nämner exempelvis behovet av någon typ av 'black box'-lokal, basteknisktvälutrustad och flexibel att inrymma olika slags av verksamheter med olika typer av utrustnings- och utformningsbehov. Det räcker alltså inte med traditionella mötes- eller arrangemanglokaler. Lokalerna måste anpassa sig till de aktivitetsformer som idag är de som i allt högre grad engagerar.

- Det behövs kulturprogram för deltagande och delaktighet, för livskultur och kulturliv, för gemensamt skapande och förnyelse, för kontakter över gränser, etniciteter, generationer och genrer!

Forskarna betonar vikten av kulturprogram. De har funnit att det ganska allmänt tycks finnas ett behov av kulturprogram för deltagande och delaktighet, för livskultur och kulturliv, för gemensamt skapande och förnyelse, för kontakter över gränser, etniciteter, generationer och genrer. Kultur har blivit allt viktigare. För att understryka denna ökade betydelse hänvisar de till kulturindustrins ökade betydelse, sådant som musikerörelser, media, design m.m.

De menar att kreativitet och innovation i allt högre grad förmedlas genom stil och subkultur. Kulturellt kapital blir i samma grad en allt viktigare grundval för social differentiering och ojämlikhet. Även den allmänna samlingslokalens funktion och roll

för närsamhälle och demokrati, för medborgerlig delaktighet och deltagande, påverkas av denna djupgående samhällsförändring.

- Det behövs också lokala samhällspolitiska handlingsprogram för den allmänna samlingslokalen.

Avslutningsvis anser forskarna att samlingslokaler generellt sett tycks spela en viktig roll. Men denna roll kan och måste vitaliseras som en viktig beståndsdel i ett demokratiskt samhälle genom att man öppnar upp för och släpper in det nya, lämnar rum för deltagande och delaktighet och eftersträvar att vara en plattform, ett forum och en arena, för en livskultur och ett kulturliv av vår tids snitt.

Detta nya är nära relaterat till just de unga, till nya kulturella uttrycksformer, nya politiska rörelser och kulturmötets mångkulturella beblandning. Det är i hög grad här som vitaliteten och förnyelsekraften, det levande medborgarengagemanget, finns. I samma grad är det detta som måste in i lokalerna, in i närsamhället och in i den lokala demokratin.

De anser därför att det behövs lokala samhällspolitiska handlingsprogram för den allmänna samlingslokalen. De saknar kommunala kultur- och fritidspolitiska program, liksom ungdomspolitiska och integrationspolitiska program, som är länkade till demokratispekten och de medborgerliga fri- och rättigheterna.

Överhuvudtaget berörs som regel inte frågan om den allmänna samlingslokalens betydelse för demokrati och medborgarskap, eller bara högst allmänt och i förbigående, i kommunala mål- och handlingsprogram. De anser att det skulle vara ett stort steg framåt om den allmänna samlingslokalen som resurs, med dess funktion och roll, uttalat, öppet och offensivt, markerades och aktualiserades i sådana program. De menar vidare att i detta sammanhang vore det önskvärt om ramen för samhällspolitiken rörande den allmänna samlingslokalen uttalat hanterades

- dels som en central kulturpolitisk fråga i relation till offensiva kulturpolitiska mål,
- dels som en avgörande fråga för i vilken grad det kulturella medborgarskapet, vid sidan av det politiska, sociala och civilrättsliga, skall kunna befrämjas.